

Hereditas Romana:
**la pervivència del Dret Romà i
l'oratoría clàssica en l'actualitat.**

Joan Puigdomènech Bonfill
2n de Batxillerat A
Tutor: Francesc Morfullada
INS Pla de l'Estany

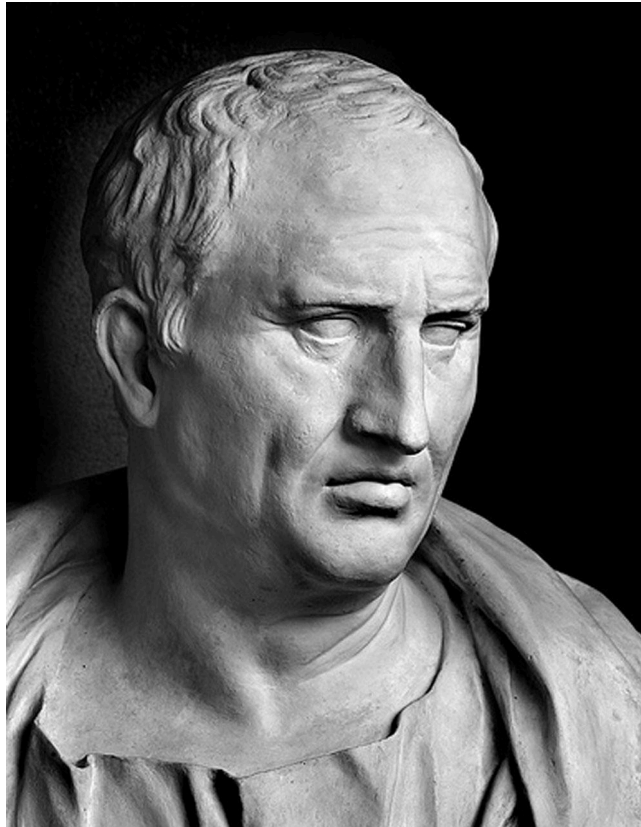
Banyoles, 3 d'octubre de 2023

Historia vero est testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis

“La història és veritablement testimoni dels temps, llum de la veritat, la vida de la memòria, la mestra de la vida, la missatgera de l'antiguitat.”

MARCUS TULLIUS CICERO

De Oratore, II, 36.

La civilització romana ha estat cabdal en la història de la humanitat. Els seus coneixements i influència estan presents constantment en l'actualitat, tot i que la seva civilització va suposadament caure fa segles. En aquest treball, m'agradaria centrar-me principalment en dos aspectes primordials d'aquesta cultura: el Dret Romà i l'oratòria romana.

He tractat aquestes dues matèries per la seva relació i la seva projecció en el temps fins a l'actualitat. Considero que és important conèixer el Dret Romà, com a base de la gran majoria dels sistemes judicials del món; i l'oratòria romana, la guia perfecta per aprendre com expressar idees i opinions en públic. També ho he decidit gràcies al meu interès pel món romà, la història i el dret, com el meu possible futur laboral. El meu objectiu principal és comparar el Dret Romà amb l'actual durant tot el treball, juntament amb explicar els coneixements que conté el llibre de *De Oratore*.

Gràcies a totes les persones que han fet possible aquest treball.

* * * * *

La civilización romana ha sido primordial en la historia de la humanidad. Sus conocimientos e influencia están constantemente presentes en la actualidad, aunque su civilización supuestamente cayó hace siglos. En ese trabajo, me gustaría centrarme principalmente en dos aspectos primordiales de esta cultura: el Derecho Romano y la oratoria romana.

He tratado estas dos materias por su relación y su proyección en el tiempo hasta la actualidad. Considero que es importante conocer el Derecho Romano como base de la gran mayoría de los sistemas judiciales del mundo; y la oratoria romana, la guía perfecta para aprender cómo expresar ideas y opiniones en público. También lo he decidido gracias a mi interés por el mundo romano, la historia y el derecho, como mi posible futuro laboral. Mi principal objetivo es comparar el Derecho Romano con el actual durante todo el trabajo, junto con explicar los conocimientos que contiene el libro de *De Oratore*.

Gracias a todas las personas que han hecho posible este trabajo.

* * * * *

The Roman civilization has been pivotal in the history of mankind. Their knowledge and influence are constantly present today, even though their civilization is said to have fallen centuries ago. I would like to focus mainly on two primary aspects of this culture: Roman Law and Roman oratory.

I focus on these two subjects due to their relationship and their projection in time up to the present day. Likewise, I consider it important to know Roman Law, as the basis of the vast majority of judicial systems in the world; and Roman oratory, as the perfect guide to learning how to express ideas and opinions in public. Furthermore, I have also decided it thanks to my interest in the Roman world, history, and law as possible professional career. My main aim is to compare the Roman Law with the current legislation throughout the work, along with explaining the insights contained in De Oratore's book.

Thanks to all the people who made this work possible.

1. Introducció	7
2. El Dret Romà:	9
2.1 Períodes del Dret Romà	9
2.2 Ius Romanum:	21
La Llei de les XII Taules	21
<i>Legis Actiones</i>	26
<i>Status Civitatis</i>	28
<i>Ius Civile</i>	28
<i>Ius Gentium</i>	30
<i>Corpus Iuris Civilis</i>	30
2.3. Ius familiae:	31
<i>Pater familias</i>	32
La família a Roma	33
<i>Sui Iuris i Alieni Iuris</i>	34
Els esclaus	35
Manumissió	38
Diferents estaments	39
El matrimoni	39
El divorci i la seva tipologia	40
Successions i la seva influència.	44
2.4 Ius Gentium:	49
El concepte de <i>peregrinus</i> .	49
Edicte de Caracal·la	50
Els fetialis	53
2.5 Principis generals del dret:	60
Funcions	60
Presumpció d'innocència	61
<i>In dubio, pro reo</i>	62
<i>Prior in tempore, potior in iure</i>	62
<i>Ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus</i>	63
<i>Ubi est eadem ratio, ibi idem ius</i>	64
<i>Primum non nocere</i>	65
<i>Pacta sunt servanda</i>	65
<i>Bona fides</i>	66
<i>Quid non est in actis, non est in mundo</i>	67
3. L'oratòria romana	69
3.1 L'oratòria a Roma	69
3.2 Ciceró:	71
<i>Pro Quinctio</i>	72
<i>In Verrem</i>	76
Les Catilinàries	81
Període entre Catilina i Marc Antoni	90
Les Filípiques	98

3.3 Un manual clàssic: De Oratore	107
Primer Llibre	107
Segon llibre	120
Tercer llibre	125
Les qualitats del llenguatge	127
4. Vigència del dret romà i l'oratoria clàssica:	131
El dret romà en l'actualitat	131
Anàlisi de discursos	133
<i>Acceptance speech: Barack Obama</i>	133
<i>I have a dream: Martin Luther King</i>	152
5. Conclusions	170
6. Bibliografia, webgrafia i fonts d'informació.	174
Entrevista al Dr. José Luis Linares	174
Addenda	189
<i>Romana verba</i>	189

1. Introducció

Per què he triat aquest tema?

Roma va ser el bressol de la civilització europea i ha estat transcendental per entendre el món d'avui en dia, de manera que encara es pot veure perfectament la seva herència en moltíssims àmbits. De fet, no es pot pensar en Europa sense tenir en compte la civilització romana. Roma ha estat, probablement, la civilització més influent de la història. Aquesta és la principal motivació per a la realització d'aquest treball, seguit del fet que el Dret Romà és la base del dret europeu i del dret de la majoria dels països del món. El Dret Romà ha estat una part cabdal de la història de la humanitat que encara és viva; prova d'això és que és una matèria que en qualsevol Universitat de Dret o Jurisprudència s'imparteix en el seu pla d'estudis.

Objectius

L'objectiu principal d'aquest treball és aconseguir comprendre millor les bases del nostre sistema jurídic, la qual cosa també em permetrà saber si vull encaminar la meva trajectòria acadèmica i laboral cap a l'àmbit del dret. Espero, doncs, que sigui útil per tenir un primer contacte amb el món jurídic i poder entendre millor el seu funcionament. També espero conèixer i difondre les bases del dret que, segons la meva opinió, són rellevants per la importància que van tenir, tenen i continuaran tenint en la nostra societat. Al mateix temps, no només vull explicar els fonaments del dret sinó que també investigaré alguns dels principis de l'oratòria i la seva aplicació. Aquestes dues disciplines han estat sempre relacionades i crec que per entendre'n una s'ha de comprendre també l'altra, especialment en el món antic.

Per aquest motiu, vull estudiar aquests dos apartats, potser poc valorats en la societat d'avui en dia. El dret està connectat de forma directa amb l'oratòria i la prova d'això és el mateix funcionament del dret, en el qual sempre has de trobar i defensar els millors arguments d'una manera correcta. Una altra raó que demostra el perquè estan connectats és que, per poder oferir un discurs amb fonaments, una persona ha de tenir sempre presents les lleis i la jurisprudència de la societat en la

qual estigui exposant el discurs. Finalment, i possiblement el motiu més important, per poder defensar una posició, una idea, un concepte o l'aplicació d'una llei s'ha de poder exposar convincentment davant del públic al qual es dirigeix. Si no es coneixen conceptes d'oratoría, l'orador no aconsegueix transmetre el que busca al seu públic de forma adient, fent menys probable d'aconseguir el seu objectiu. Un bon exemple d'això no seria només un judici, sinó la defensa de l'aprovació d'una llei la qual, tot i que aquesta pugui ser beneficiosa, si no es transmet bé, probablement no s'aprovarà o serà molt criticada.

Així doncs, el meu objectiu bàsic és entendre el Dret Romà, l'oratoría i la seva relació mútua, partint de la hipòtesi que aquests coneixements són aplicables avui en dia. Per corroborar aquesta hipòtesi el que faré primer serà estudiar els conceptes del Dret Romà que considero que són més importants per comprendre les bases dels nostres sistemes judicials així com un estudi de l'oratoría clàssica. Després d'això, procediré a veure si les seves aplicacions encara són vigents, en el analitzant en el cas del Dret Romà la seva influència i en el de l'oratoría estudiant alguns discursos de la història de la humanitat recent. Faré també alguna entrevista amb experts en la matèria per tal de poder contrastar d'una manera més professional la meva hipòtesi. Conjuntament amb això, explicaré i analitzaré els consells del famós orador i jurista de la Roma clàssica Ciceró en el seu llibre *De oratore*, ja que ha estat considerat el llibre més rellevant i influent en el món de l'oratoría.

2. El Dret Romà:

En aquest apartat tractaré diversos aspectes del dret romà, amb la voluntat de posar les bases de la recerca. En especial, em centraré en totes les lleis relacionades amb la família, perquè és un dels aspectes que m'interessa més del dret. Després d'això parlaré de les lleis i les institucions relacionades amb el dret internacional. Finalment, acabaré aquest apartat del treball amb els principis generals del dret.

El dret romà són engloba totes les lleis escrites i no-escrites que hi havia en el temps de Roma, que van esdevenir les bases de tots els sistemes jurídics europeus i americans actuals. Aquestes normes van ser redactades i progressivament modificades amb el temps durant tota l'existència de Roma, des de la seva fundació l'any 753 aC fins a la caiguda l'Imperi Romà d'Orient l'any 1453 dC. Aquest conjunt de lleis incloïa tot el conjunt de la societat, des de les elits de Roma fins als homes lliures i els esclaus, i cal tenir present que aquestes normes van variar amb el temps, a causa del canvi social i polític de l'estructura romana.

2.1 Períodes del Dret Romà

El dret romà compta amb diversos períodes, des de la seva fase més antiga fins a la seva davallada. Tot i que es pot considerar que aquest arriba fins a la caiguda de Constantinoble (1453), no inclouré les variacions que van sorgir després de la caiguda de l'Imperi Romà d'Occident (476), amb la integració del Dret Romà a les cultures de les tribus bàrbares, ja que això suposaria obrir un món nou del dret que no és rellevant pel nostre treball. És important diferenciar les etapes del dret romà perquè estan relacionades amb els períodes històrics de Roma, amb la seva respectiva transformació. Per exemple, les lleis respecte al líder de Roma varien molt del temps de la Monarquia a la República i fins a l'Imperi. Per aquest motiu, explicar l'evolució de la mateixa Roma serveix per entendre els canvis que tindran diverses lleis i que aniran modelant el dret romà.

Període Arcaic.

El període arcaic del Dret Romà comença amb la mateixa formació de la ciutat de Roma l'any 753 aC i acabaria durant el segle V aC. Aquest primer període va ser anterior a la creació de les lleis de les XII Taules¹ (454 aC) de les quals parlaré posteriorment. No hi ha gaire informació d'aquest període arcaic, però es creu que amb la formació de Roma per diferents famílies va sorgir el concepte del «*pater familias*» (el pare de família), juntament amb el de «*rex*» (rei). La informació d'aquest període de la història de Roma és escassa. Tot i això, se sap segur que va haver-hi una monarquia a Roma i que, a causa d'aquesta estructura monàrquica, es creu que tots els poders (judicial, executiu i legislatiu) eren controlats per la mateixa persona: el rei. Durant aquest període de la història de Roma va sorgir la idea que, en els tribunals, calia fer servir un vocabulari culte i ben treballat, i no utilitzar el vocabulari vulgar que era usat al carrer, ja que d'aquesta manera es mostrava respecte per a les persones que dictaran la sentència. Aquest període també es caracteritzava, com ho faria més tard el període clàssic, per tenir molts ritus i formalitats que es feien abans d'un procediment legal.

A diferència del que podria semblar en un principi, en el període arcaic hi havia un Senat Romà, format pels «*parentes familiae*» (els pares de les famílies) més importants i rics de Roma, provinents de la noblesa, però que estaven sota el poder del monarca. La funció del Senat era únicament consultiva, i no tenia cap poder *de iure*, ja que aquests requeien en el monarca.

El que és considerat més rellevant d'aquest període de Roma és el sorgiment del *Ius Civile*². Les normes més destacades que s'aprovaran van ser el dret a casament, el dret a votar, al comerç, a l'exercici de càrrecs públics, etc.

¹ La llei de les XII taules és una recopilació de normes i lleis romanes que van establir-se després de la davallada de la monarquia romana. Podeu trobar més informació en la pàgina 21.

² Conjunt de normes i lleis que s'aplicaven i regulaven als que tenien la ciutadania romana. Aquest és explicat amb més detall en la pàgina 28.

Període Preclàssic o Republicà

El període preclàssic, també anomenat període republicà, va transcórrer des del segle IV aC fins al segle I aC. Aquest període hereta l'organització política que era vigent en l'etapa anterior, exceptuant el càrrec del «rex» (rei) gràcies al fet que ja era una república des dels últims anys del període arcaic. El concepte de rei a Roma va ser substituït pels còsols, que eren les persones més importants dins de la república romana. Sempre n'eren dos, eren escollits democràticament i estaven en el càrrec només durant un any. Les seves funcions serien similars a les d'un president en l'actualitat. Durant aquesta etapa, la rellevància religiosa que havien tingut les lleis en l'època arcaica va començar a desaparèixer lentament, però continuava tenint importància dins d'un procediment legal. En aquest període van guanyar molta força els magistrats, ciutadans que obtenien un càrrec públic amb diverses atribucions. Es podria considerar l'equivalent dels «funcionaris» d'avui en dia, però a Roma tots eren escollits per eleccions. Tot i això, les eleccions eren completament diferents de les actuals, ja que només podia votar un nombre reduït de la població i havien de ser homes lliures i amb altres condicionants. Les magistratures duraven únicament un any i després hi havia una nova elecció. Al principi, era un càrrec no remunerat, però servia perquè el ciutadà guanyés prestigi i anés ascendint en la carrera política (*cursus honorum*³).

Aquest nou Senat romà era diferent del que hi havia hagut durant el període monàrquic de l'etapa arcaica de Roma. La diferència més destacable és que el Senat no era únicament una guia o ajuda al rei, sinó que era la màxima autoritat. No hi havia ningú per sobre d'aquesta institució amb l'excepció dels dictadors (un altre concepte molt diferent del que entenem avui en dia). El dictador era una magistratura extraordinària que s'escollien en temps de crisi i durava només sis mesos; després renunciaven al càrrec. Durant l'època republicana, el Senat va evolucionar en un sistema molt ampli de magistratures. Dins d'aquestes diferents magistratures hi havia molta variació i moltes tasques diferents a realitzar per cada magistrat per poder organitzar la societat d'una ciutat i, posteriorment, del territori que conqueririen. Un exemple d'aquesta una gran varietat de càrrecs i tasques són

³ Conjunt de càrrecs polítics dins de Roma. És l'equivalent a la carrera política de l'època romana, però amb uns càrrecs molt més estructurats i esglaonats.

els edils, tribunals, censors, pretors, entre d'altres, fins al càrrec de cònsol, que era la màxima autoritat, només per sota del mateix Senat. La República requeria aquesta diversitat de càrrecs per poder organitzar la societat de la ciutat i de tot el territori que va arribar a controlar posteriorment. Amb les expansions territorials de Roma, aquestes magistratures van esdevenir remunerades, fent possible que hi hagués més persones que poguessin dedicar-s'hi (tot i que l'accés al *cursus honorum* continuava estant molt restringit).

La República va haver d'ampliar el nombre de magistrats i seguir un sistema de regions a causa de les grans conquestes que va assolir, ja que la seva extensió tan gran feia que no es pogués tenir cap estat centralitzat. La República Romana va crear províncies, les quals eren administrades per magistrats, per fer que el seu territori fos més eficient i més fàcil d'organitzar i administrar.

És important recordar que Roma es regia per un sistema republicà, i per això tenia tanta importància tot aquest engranatge de magistrats, destinats a fer possible el funcionament de l'estat. A diferència dels magistrats, que ja hem vist que eren escollits democràticament (com a mínim *de iure*), els senadors eren càrrecs majoritàriament hereditaris, de famílies patrícies⁴. Aquesta idea de la República va ser tan crucial per als romans que la va fer el símbol del seu imperi i ha tingut una gran importància històrica. Aquest símbol era l'acrònim S.P.Q.R., emblema que feien servir orgullosament els romans per representar l'estat, volent dir aquestes sigles *Senatus PopulusQue Romanus*, que es tradueix al català com «El Senat i el poble romà»

A causa de les conquestes de territori durant la República, es va crear una nova llei anomenada *Ius Gentium*: era una recopilació de lleis aplicades a la població de la república romana que vivien a les províncies i que, per conseqüència, no tenien ciutadania romana. Això incloïa totes les persones que no visquessin a la metròpoli, com per exemple els habitants de les altres regions de la península itàlica, i la resta de territoris sota domini romà.

⁴ Famílies que eren considerades les fundadores de la ciutat de Roma, considerades les més importants, i que eren molt més riques que la gran majoria de ciutadans romans.

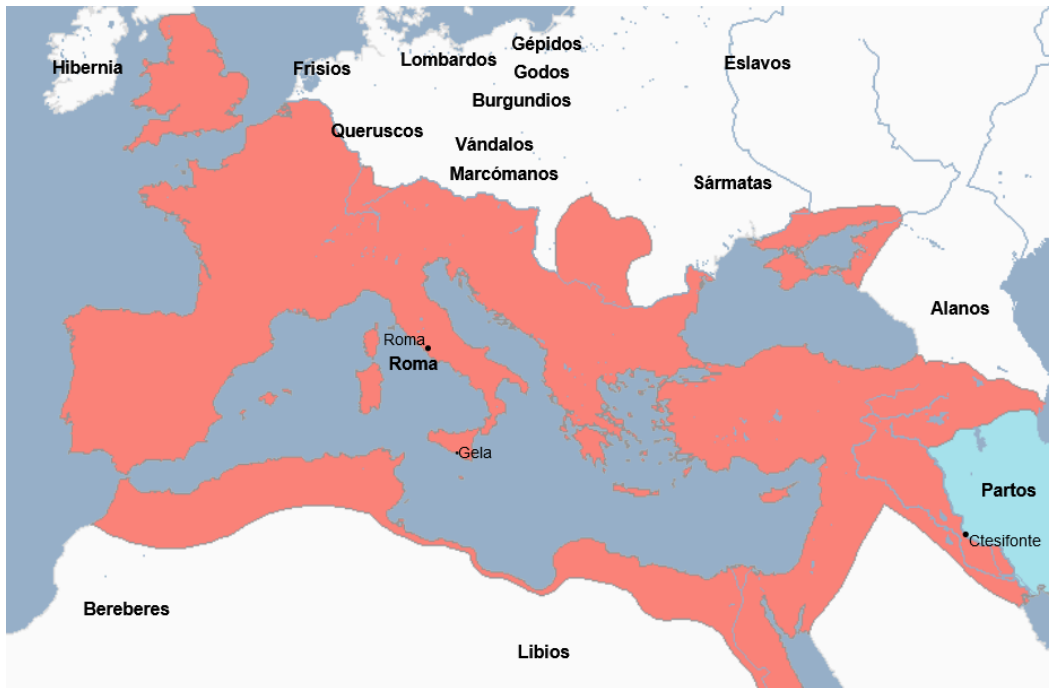
Període Clàssic

El període clàssic del Dret Romà va començar al final del segle I aC i va acabar en els darrers anys del segle I dC principis del segle II dC. Aquest va ser el període en el qual Roma aconseguiria la seva màxima extensió territorial. També cal recordar que, durant aquest període, Roma va deixar de ser una República i es va convertir en un Imperi (27 aC). En aquesta etapa, el Senat tornava a tenir una persona per sobre d'ell: l'emperador. Aquesta nova organització política es va anomenar el Principat i durant aquest temps totes les institucions republicanes van evolucionar per adaptar-se al nou sistema. El Senat va passar a ser un titella del poder del príncep (l'emperador) i molt poques vegades tenia rellevància en les seves decisions. També el poder dels magistrats va anar minvant i aquests van anar perdent el control sobre les seves ciutats.

Durant el Principat es van anul·lar els comicis⁵, de manera que el príncep era la persona que decidia per tota la població romana, sense cap implicació de la mateixa població i perdent els principis democràtics de la República. Durant l'Imperi Romà, tota la població dins de l'Imperi eren súbdits del príncep i aquest tenia poder sobre ells. El seu concepte i la seva funció és exactament la mateixa que la del monarca, però tenia el nom diferent per dissimular-ho entre la població romana, ja que aquesta odiava la idea de la monarquia a causa del mal record que havien deixat els últims reis de Roma.

La línia de successió del príncep va ser un gran problema perquè hi havia sempre dues postures diferents. La primera era la idea que hauria de governar la persona més capacitada i la segona era que la línia successòria havia de ser consanguínia (el seu primogènit masculí). L'alternança d'aquestes dues visions va causar molts assassinats, conflictes interns i intervencions militars durant l'imperi. El Senat realitzava un paper simplement de consulta i era una mera formalitat, fins que finalment va anar desapareixent. Malgrat les seves evidents mancances democràtiques, aquesta etapa es considera la millor pel Dret Romà i el moment de màxima esplendor de l'Imperi.

⁵ Assemblees on es reunien els ciutadans romans amb dret a votar i decidien alguna qüestió. Podia variar des de votar lleis o votar si anaven a la guerra o no.

Mapa de tots els territoris controlats per l'Imperi romà en el seu moment de màxima expansió. Aquest arribava des de l'actual territori d'Anglaterra i Gal·les fins als territoris de l'actual Iraq. Es calcula que tenia una extensió aproximada de 5 000 000 km² (font: www.geacron.com).

Període Postclàssic

El període postclàssic del dret romà s'inicia durant el segle I dC i acaba el segle VI amb la caiguda de l'Imperi Romà d'Occident. Durant aquest període, Roma va estar dividida en dues meitats després de la mort de l'emperador Teodosi, de manera que hi havia l'Imperi Romà d'Occident i l'Imperi Romà d'Orient. El concepte de la partició de l'Imperi és complicat d'explicar, ja que estava dividit només en matèria legal i d'administració a causa de la gran expansió que aquest havia experimentat durant la seva etapa imperial, però continuava considerant-se un sol imperi i tenien una idea d'unitat. Una diferència entre les dues parts era que la llengua franca⁶, pel fet que en la part d'Occident el llatí complia aquesta funció, però en la zona oriental el grec va esdevenir la llengua més important, substituint el llatí.

Durant el període postclàssic, el príncep rep el nom d'emperador, però totes les seves funcions són les mateixes que les anteriors. Aquest període del dret i de la

⁶ Principal llengua que es fa servir en un país o un territori. Un exemple seria com als Estats Units no hi ha cap llengua oficial, però la llengua franca és l'anglès.

història romana es veu caracteritzat per moltes crisis polítiques, econòmiques i militars, que van afeblir molt l'Imperi Romà d'Occident. També hi ha problemes pel fet de l'alt nombre de funcionaris de l'Imperi, ja que en el període anterior es van requerir molts funcionaris que percebien una remuneració per part de l'estat romà i, per conseqüència, els mateixos ciutadans tenien problemes per pagar els seus tributs (impostos).

Aquestes crisis també van fer sorgir la corrupció. Un dels fets més rellevants durant el període postclàssic va ser l'Edicte de Caracal·la. Aquest edicte estipulava que tots els anteriorment no-romans de l'imperi eren catalogats com a «ciutadans» (més aviat uns súbdits, ja que estaven tots sota les ordres de l'emperador). Per molt que aquest fet semblés indicar que a tots s'aplicaria el *Ius Civile*, això no va passar i el que en realitat va succeir va ser que el dret que regia sobre els estrangers tenia progressivament menys diferències comparat amb el dret que regia als ciutadans romans, però fent-se de manera no uniforme en els diversos territoris. Aquest fet va provocar que cada província romana tingués el seu Codi Civil amb algunes variacions. Mai es va saber al 100% el motiu de l'aprovació d'aquest edicte, però els historiadors accepten que el més probable fos que era un moviment per recaptar més impostos amb els drets de successió i amb la manumissió d'esclaus, aconseguint així més riqueses per finançar les guerres que tenien amb els pobles germànics i els parts. De fet, aquesta idea és la que comparteix el professor de Dret Romà de la Universitat de Girona a qui vaig tenir el plaer d'entrevistar⁷.

Durant aquest període, el Dret Romà va evolucionar i es va convertir, en la majoria dels casos, en un «dret romà vulgar». Aquest Dret Romà es caracteritza per què entre el dret oficial dins de l'imperi i el que finalment es practica hi ha una distància cada vegada més gran i més diferències entre si. El dret, de la mateixa manera que l'imperi, va entrar en una fase de decadència. Aquest període també es va caracteritzar per les compilacions del dret antic en un nou Dret Romà. Això es va produir pel fet que durant aquesta època s'havien dictat moltes normes noves i hi

⁷ Per llegir o escoltar aquesta entrevista dirigiu-vos a l'*addenda* i entrevistes, on hi trobareu el codi QR d'aquesta entrevista, o si esteu llegint aquest document en digital, dirigiu-vos a https://drive.google.com/file/d/19h_vnFU9JTPwWi7c24zardvRGM3FnJa/view?usp=sharing.

havia hagut moltes modificacions durant el temps. Per aquest motiu van decidir agrupar les lleis en diferents codis.

La caiguda de l'imperi.

Després d'aquesta etapa del Dret Romà arribem a la caiguda de l'Imperi Romà d'Occident i, per tant, el Dret Romà continua vigent en la meitat oriental. Aquesta nova fase s'anomenarà *Període Justinià*, en honor a l'emperador Justinià (482-565)⁸. El meu treball, però, se centra en el dret anterior a la caiguda de la ciutat de Roma, ja que aquest en certa manera ha estat el Dret Romà més «pur» i el que realment formula les bases de totes les nostres institucions relacionades amb la jurisprudència i el món de la justícia. Abans de continuar, doncs, cal explicar la caiguda de l'imperi romà i del Dret Romà original.

Mapa de la situació de l'Imperi l'any 450 dC.

⁸ Emperador romà de l'Imperi Romà d'Orient des de l'any 527 fins a l'any de la seva mort l'any 565. Molt conegut per intentar reconstruir l'Imperi Romà, reconquerint gran territori perdut als bàrbaros juntament amb fer reformes legals per tot el seu imperi, juntament amb recopilacions del dret romà antic per tal de preservar-lo.

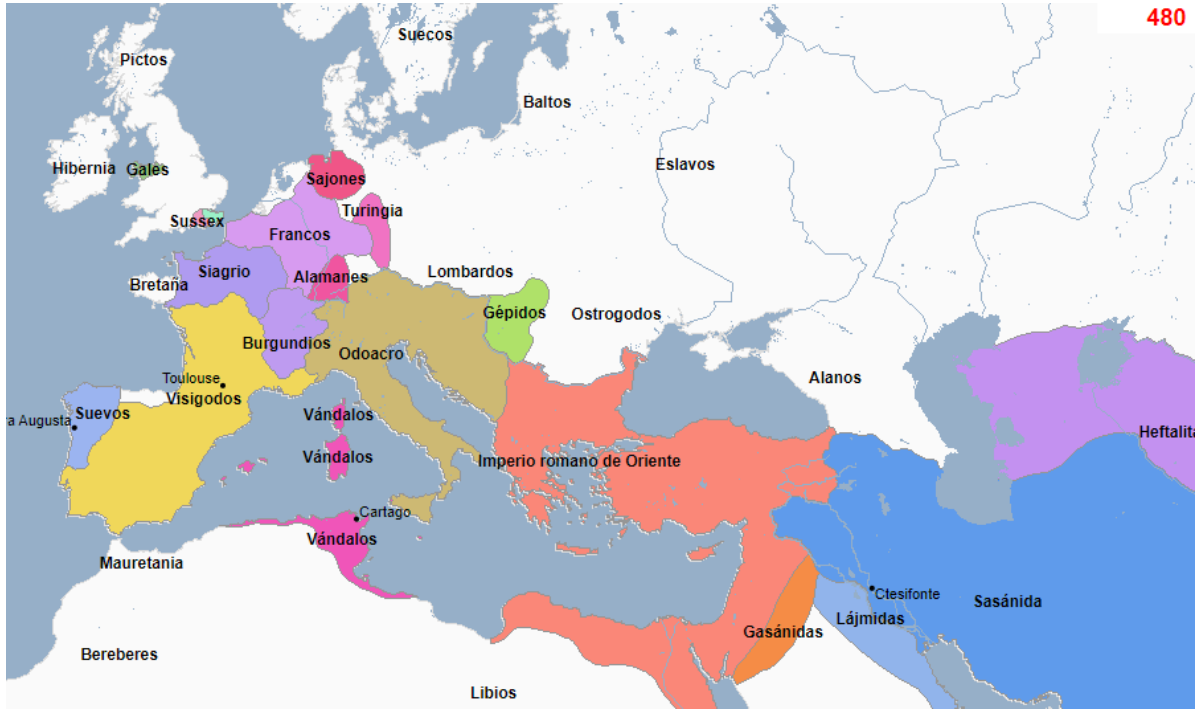
Aquest mapa reflecteix la situació de l'Imperi Romà l'any 450 dC. Per molt que el mapa sembli que dins de l'imperi hi havia estabilitat, la situació era molt més complicada. L'imperi estava patint des de feia temps diverses crisis de molts àmbits diferents i fins i tot la ciutat de Roma va patir un saqueig bàrbar l'any 410 dC per part dels visigots liderats per Alaric. Tot i que en el mapa es veuen diversos grups bàrbars, la gran majoria no estaven organitzats i venien de moltes ètnies diferents, de manera que no podem considerar els bàrbars com una societat o un grup organitzat eficientment com sí que ho eren els romans. Les fronteres tampoc eren clares, com es pot veure en el mapa.

La situació de l'Imperi Romà d'Occident era molt inestable a causa d'aquestes invasions i per la revolta de pobles diferents dins de l'imperi que cada vegada més buscaven alliberar-se del domini romà. Aquest mapa canviaria per sempre l'any 476 dC, amb la caiguda de l'Imperi Romà d'Occident, el qual es va partir en regnes independents controlats per diferents pobles germànics. Com es podrà veure en el mapa, l'Imperi Romà d'Orient aguantaria més anys i fins i tot recuperaria alguns territoris d'occident.

Després de la caiguda de Roma va sorgir el dret impulsat per l'emperador d'Orient Justinià, que va crear el Codi de Justinià. Aquest codi era una recopilació de constitucions imperials promulgades per l'emperador, i es va convertir en una recopilació del dret romà de l'època imperial de Roma. El mateix emperador també va manar la creació de l'anomenat *Corpus Iuris Civilis*, una recopilació de constitucions imperials, textos legals i molta jurisprudència romana que ha perdurat fins a nosaltres. Les recopilacions van des de l'any 117 fins al 565 dC.

A partir d'aquesta recopilació, el dret de l'Imperi Romà d'Orient va anar evolucionant fins a la seva caiguda a mans de l'Imperi Otomà l'any 1453, amb la conquesta de Constantinoble, en un moment en el qual era l'última i única ciutat que li quedava després de dècades de guerres internes i externes, crisis, etc. L'Imperi Otomà va aconseguir recuperar els territoris que havia perdut Bizanci, assolint una extensió de terra similar a la que havia tingut l'Imperi Romà d'Orient, esdevenint una gran potència d'Europa i canviant la història, especialment en la zona dels Balcans, Grècia, entre altres. Seguidament, adjunto un seguit de mapes per visualitzar millor

aquests canvis, que van representar la desaparició final de l'aplicació pràctica del dret romà.⁹

Mapa dels territoris bàrbars que van quedar després de l'imperi romà d'Occident l'any 480.

⁹ Totes aquestes imatges han estat extretes de la molt útil i recomanable pàgina web anomenada <http://geacron.com/home-es/?lang=es>. Si esteu llegint aquest treball en paper, podeu trobar el codi QR per veure-ho en els annexos en l'apartat de *romana verba* o també en la bibliografia.

Mapa dels territoris bàrbars que van quedar després de l'imperi romà d'Occident l'any 560.

Mapa dels territoris de l'imperi romà d'Orient l'any 600 dC, cent vint-i-dos anys després de la caiguda de Roma.

Mapa dels territoris de l'imperi romà d'Orient l'any 800 dC.

Mapa dels territoris de l'imperi romà d'Orient l'any 1100 d.C.

Mapa dels territoris de l'imperi romà d'Orient l'any 1300 d.C.

Mapa dels territoris de l'Imperi Romà d'Orient (vermell) l'any 1400. Cinquanta-tres anys després, cauria Constantinoble.

2.2 *Ius Romanum*:

Tot seguit exposaré les lleis i les institucions romanes més importants per entendre bé el funcionament del sistema judicial romà. Començaré per la més bàsica i antiga: la Llei de les XII Taules. Acabaré el capítol amb els tipus de drets que hi havia i detallaré a qui s'aplicaven.

La Llei de les XII Taules

La Llei de les XII Taules va ser un conjunt de lleis escrites en dotze taules a mitjans del segle V aC. Aquestes normes van ser redactades per la República Romana poc després de la seva formació i la dissolució de la monarquia, per tal d'evitar nous abusos de poder per part dels pretors romans (persona que o comandava un exèrcit o era un magistrat). Les dotze taules van ser primerament fetes de fusta i posteriorment de bronze per assegurar la seva permanència, essent exposades

davant del Fòrum romà perquè d'aquesta manera fossin de coneixement públic. L'objectiu va ser que tothom pogués accedir-hi i conèixer els seus drets i deures com a ciutadà, fet que va provocar que es considerés que el dret havia de ser una cosa pública. Considero que és molt important explicar-les per entendre les idees bàsiques del dret romà i les bases més antigues del nostre sistema jurídic.

Taules I, II i III

Les tres primeres taules tractaven del dret processal privat dins l'Imperi Romà i posaven les seves bases. Regulaven les accions judicials que podien exercir els ciutadans romans en defensa dels seus drets. Aquestes taules eren les que estipulaven la formalitat que hi havia dins dels judicis i cada limitació, de manera que s'havia d'utilitzar un vocabulari culte i formal. Si no t'expressaves amb les paraules correctament dites podies perdre un judici, simplement per aquest fet. També estipulaven els rituals religiosos que haurien de fer-se abans d'un judici. Com es pot veure fàcilment per aquestes primeres definicions, les dotze Taules estan molt relacionades amb el període inicial de Roma.

Aquestes taules explicaven d'una manera molt detallada la sentència que se li aplicaria a un deutor si no podia pagar el seu deute. Les accions que s'haurien d'aplicar no només estaven molt detallades per tal d'aplicar justícia, sinó que era un sistema per fer que els patricis i la gent amb més poder adquisitiu o polític dins de Roma poguessin estar més tranquils i tinguessin una seguretat jurídica.

El plebeu (que acostumava a ser la persona deutora) sabia el dur càstig que li suposaria no poder pagar el que devia i així es prevenia el conflicte dins de Roma. També es detallava clarament quin era el procediment legal que s'havia de fer per presentar formalment l'equivalent a una "denúncia" en l'actualitat. En temps de Roma es deia *Leguis actiones*.

Taules IV i V

Les Taules IV i V del Dret Romà són totes les que estan lligades al dret de la família i les successions. Un dels conceptes més importants que contenien aquestes taules eren les normes relacionades amb la tutela dels menors d'edat orfes juntament amb les normes dirigides a l'administració dels béns en les persones prodigi¹⁰, malalts mentals o persones discapacitades. També incloïen les normes per a la tutela de les dones solteres després de la mort del pare, ja que dins de la cultura romana una dona era propietat del seu pare.

La norma més rellevant d'aquestes taules va ser, probablement, la que estava relacionada amb la idea de les successions i herències. Estipulaven com dins d'una família, una vegada el pare es moria, si es tractava d'una mort intestada, els primers hereus serien els fills i la dona, tractada com una filla més, que rebrien una herència equitativa. Si no hi hagués cap hereu seu, es designava el parent més pròxim, el qual heretava tot el que tenia el difunt (o el tros corresponent, si eren més d'una persona en el mateix grau de parentiu). Si la successió de béns era testada, o sigui, hi havia un testimoni que demostrés quines eren les voluntats de la persona morta, aquest era el criteri que se seguia, com avui en dia.

Aquestes taules també van suposar un avenç en la limitació del poder del *pater familias*, ja que perdia la seva pàtria potestat si feia servir comercialment els fills més de dues vegades. Amb això es refereix al fet que busqués benefici propi mitjançant la feina del seu fill. Si explotava comercialment el seu fill una tercera vegada, aquest guanyaria la seva emancipació i el pare en perdria la custòdia. I no només es van fer avenços en el límit del *pater familias* respecte els fills, sinó també respecte l'esposa. Així, quedava establert que el divorci el podia fer unilateralment la dona d'una manera ràpida i senzilla, que consistiria simplement a dormir fora del llit conjugal durant tres dies seguits. A partir de llavors, la dona seria divorciada automàticament i amb tots els canvis legals que això suposava, facilitant així el divorci i cada vegada normalitzant-se més dins de Roma.

¹⁰ En el dret romà, una persona prodigi era una persona que malgasta les seves propietats o patrimoni personal o familiar, i es considera incapaç administrar els seus béns d'una manera lògica i pel seu benestar personal i familiar.

Taules VI i VII

Aquestes són les Taules que estaven destinades a determinar quines serien les lleis i normes a seguir en l'àmbit dels negocis jurídics.

La norma més important de totes les que contenien aquestes taules era el *nexum*. Aquesta era una llei que va ser vigent fins a l'any 313 aC i per molt que estigués poc temps en vigor (tenint en compte la totalitat de la història de Roma) considero que és molt rellevant parlar-ne. Aquesta norma estipulava que una persona, en general plebeus que s'havien empobrit fins al punt de no disposar de cap bé per fer un aval¹¹, es donaven a ells mateixos com a crèdit al seu creditor. D'aquesta manera podien obtenir un préstec, però si no retornaven els diners ells serien embargats i convertits en esclaus (en els millors casos) o sentenciats a mort (en els pitjors). La Llei *Poetelia Papiria* va abolir aquesta norma.

També apareix un concepte molt bàsic que és la idea que si el deutor no torna els diners que ha aconseguit del creditor, aquest darrer pot exercir una acció judicial per aconseguir una sentència després del judici. També va ser estipulada la idea que es podien fer transaccions de qualsevol propietat d'un individu a un altre, però calia garantir el procés. Així, el contracte de compravenda havia de ser acceptat davant de testimonis i es podia fer de dues maneres:

- *Mancipatio*: es presentava un *libripens* (persona que portava una balança) juntament amb cinc testimonis, tots ciutadans romans homes i majors d'edat.
- *In iure cessio*: davant d'un pretor, que seria l'equivalent actual d'un notari, el qual confirmava que el contracte havia estat signat.

Dins d'aquestes taules, més concretament la taula VII, també es tractava les relacions que havia de tenir una persona amb un veí en el cas de dues finques contigües i com havien de tractar-se les seves possibles disputes.

¹¹ L'aval és un contracte pel qual una persona física o jurídica garanteix o assegura el compliment d'obligacions, assumint el pagament un deute d'una altra persona si no ho fa.

Taules VIII i IX

Les Taules VIII i IX estaven dedicades al dret públic, concretament al dret penal de l'època. Aquest es caracteritza per ser una barreja de formes arcaiques i normes modernes, cosa que mostra clarament el període de transició que estava passant el dret dins de Roma.

Tots els crims que es cometien en contra del poble romà s'anomenaven *crimina*. Entre els *crimina* n'hi havia dos de diferents que variaven el càstig que s'aplicaria pel crim comès. El primer crim era anomenat *perduellio* i el segon *parricidium*.

- *Perduellio*. Eren els crims que serien qualificats de traïció al poble romà. Cometre un d'aquests crims només era possible si desertaves o si et rebel·laves contra el govern romà. Els crims de *perduellio* eren castigats mitjançant la pena capital o l'exili.
- *Parricidium*. El crim de *parricidium* era el pitjor crim que una persona podia cometre dins de l'Imperi Romà. Un *parricidium* és cometre un homicidi contra un dels teus dos pares o un altre membre de la família. Van aparèixer alguns mètodes de tortura per matar les persones que cometien crims d'aquest estil, que van canviar i evolucionar amb els anys.

Taula X

Aquesta era la desena Taula de la llista i era molt important pel que fa als rituals religiosos dels romans. Estipulava les maneres i els costums dels enterraments, les incineracions i els funerals dels ciutadans romans. Hi havia dos aspectes principals dins d'aquesta taula: per una banda, estava prohibida la incineració dels cadàvers dins de la ciutat per por de fer incendis (que, en època antiga, eren molt devastadors i podien arrasar-la tota) i per a evitar problemes de sanitat pública a causa del cadàver. Per altra banda, es determinava que no hi podia haver luxes desmesurats en els enterraments, les cremacions o els funerals.

Taules XI i XII

Aquestes Taules van ser les més polèmiques de totes. Estipulaven que no podia haver-hi matrimonis entre els patricis i els plebeus. Aquestes taules van acabar essent derogades anys més tard amb la *Lex Canuleia* (445 aC). Com es pot veure fàcilment per l'any en què va ser derogada aquesta taula, es pot apreciar com la seva vigència va durar molt poc temps dins de les lleis romanes.

Legis Actiones

La figura principal dins el *Ius Civile* van ser les anomenades *Legis Actiones*, traduïdes al català com a "Accions de la Llei". Aquestes normes es podrien considerar el primer sistema d'enjudiciament civil, el procediment amb el qual els litigants havien de canalitzar les seves pretensions a una autoritat superior. Aquest procediment era extremadament rígid i pautat en tots els aspectes. Eren unes lleis molt centralistes, ja que durant molt de temps s'havien de fer a la ciutat de Roma o a una distància màxima de tres quilòmetres de la ciutat. Les accions legals inclouen molts simbolismes i ritus similars que eren obligatoris per llei, però que amb els anys van anar desapareixent. Un exemple seria que si tu reclamaves la propietat de qualsevol bé en un judici, ho havies de fer amb una barra de fusta a la mà, figurant que representava el dret a la propietat (com aquest hi ha molts exemples més que no detallaré a causa del fet que seria extremadament llarg). Entre les diferents accions, n'hi havia tres de declaratives, de les quals tot seguit en parlaré breument.

Sacramentum

La primera acció declarativa era "per aposta", en la qual les dues parts acceptaven donar una quantitat de diners a l'erari públic, fos quina fos la resolució del procediment legal. Acostumava a ser una aposta que oscil·lava entre 50 asos fins a 1000 asos, depenent del cas i de les persones involucrades en el procediment legal. L'as era la moneda més utilitzada a l'Imperi Romà juntament amb els denaris i els

sestercis. El preu acordat a pagar acostumava a variar segons el valor de la propietat en litigi i la seva classe social. Cal recordar que durant el període romà no era estrany que hi hagués accions legals per veure de qui era un esclau, ja que aquests eren considerats una de les bases fonamentals de la societat romana.

Imatge d'exemple d'un as romà. Wikipedia anglesa (<https://en.wikipedia.org/wiki/Denarius>)

Postulatio Iudicis

Aquesta *legis actione* era l'acció per petició d'un jutge o d'un àrbitre. En aquest procediment les dues parts se sotmetien a una d'aquestes dues figures amb la voluntat d'arribar al millor acord possible, però només s'acceptaven els següents casos: divisions d'herències, conflictes per terrenys, propietats i per contractes verbals. Aquestes persones es posarien a voluntat del jutge o de l'àrbitre perquè ell decidís quina seria la resolució d'aquest conflicte.

Condicto

Era l'acció per requisit. Aquesta era la definició llatina de les accions que es dirigien contra una persona que s'havia enriquit injustament gràcies a un desplaçament patrimonial sense causa, majoritàriament a costa d'una altra persona. Aquests casos estaven extremadament lligats a herències i conflictes familiars, però també podien produir-se en casos civils amb altres persones, tot i que era el menys habitual. Aquesta seria l'última de les *Legis Actiones* que van ser utilitzades en el dret romà.

Status Civitatis

Per poder començar a parlar de ciutadanes dins de Roma s'ha d'abordar la qüestió de l'*Status Civitatis*, és a dir, el concepte que tenien els romans de persona a la qual la llei protegia com a ciutadà dins de l'Imperi Romà, però que potser no tenien la ciutadania romana. Aquest concepte serà més fàcil d'entendre amb els apartats posteriors, ja que es veurà millor la diferència. Per simplificar-ho, unes eren les persones considerades estrangeres i les altres eren persones considerades ciutadans romans.

A uns els protegia la llei del *Ius Gentium* i als altres la llei del *Ius Civile* respectivament. Aquestes persones estaven totes protegides per una sèrie de lleis i normes i eren ciutadans lliures, però uns tenien més privilegis o un estatus social més elevat que els altres.

Tot i això, totes les persones que eren protegides per la llei tenien el *status civitatis*, que vol dir precisament això, el fet de ser una persona lliure, sense diferenciar entre ciutadans romans i estrangers. Entraré amb més detall en la classificació i diferenciació entre aquestes dues bases legals a continuació. No anirà malament recordar que per a un romà la llibertat (*libertas*) consistia a disposar d'unes lleis que el protegissin i que el defensés la llei, un concepte molt diferent del concepte de llibertat en el que algunes persones creuen avui en dia.

Ius Civile

El *Ius Civile* va ser un codi de normes i lleis que regulaven les relacions de cada ciutadà romà vigent des de la formació de la ciutat de Roma. Aquestes normes eren estrictes i estaven molt definides, de manera que una persona havia de ser precisa amb els mots que utilitzava.

El *Ius Civile* també es caracteritzava per la gran importància que tenien les cerimònies i els rituals de la religió romana i també pel fet que aquestes normes acostumaven a no ser garantides als estrangers. Als seus inicis, Roma era un territori relativament petit, de manera que la població tenia por dels estrangers i creien que només portaven problemes, un punt de vista que canviaria amb el transcurs dels anys i a mesura que l'Imperi creixia. A causa de la falta d'especificació que donava el *Ius Civile* respecte a la manera d'actuar vers els estrangers, aquests no tenien cap protecció jurídica. Posteriorment i amb cada vegada més persones sense la ciutadania romana vivint dins de territori romà, es va fer notable la necessitat d'un altre codi de lleis que cobrés els seus drets i deures.

Les fonts de les lleis en aquest període de temps van ser el *Mores Maiorum*, que s'anomenaria "la moral dels avantpassats". Fent servir una traducció més actual, avui en dia seria un equivalent als "usos i costums". Aquestes van ser redactades dins la llei de les XII Taules, i consistia en el respecte que havien de tenir els ciutadans romans respecte als seus avantpassats i les tradicions romanes.

Per ser considerat un ciutadà romà i, en conseqüència, perquè se t'apliqués el *Ius Civile*, havies de complir una de les següents condicions: viure a la mateixa metròpoli de Roma (o en una ciutat dins de les províncies romanes que tingués l'estatus de colònia de Roma o que tingués l'estatus de *municipia optimo iure*¹²), o bé ser fill reconegut d'una persona que fos ciutadana (això també incloïa els fills adoptats). Havien de complir com a mínim una d'aquestes condicions i també la condició de ser un home lliure. Els lliberts, que eren esclaus alliberats, no entraven en aquesta categoria, però els seus fills sí¹³.

¹² Municipis amb un cert grau d'autonomia dins de Roma que se'ls hi havia concedit la ciutadania romana. Acostumaven a haver estat fermes aliats de Roma i estaven completament integrats a la jurisprudència i societat romana, considerant-se una expansió de la ciutat i dels valors romans. Roma els hi tenia un gran respecte.

¹³ Més informació dels esclaus en la pàgina 35.

Ius Gentium

El *Ius Gentium* era un llibre que, a diferència del *Ius Civile*, era molt menys rígid i molt més actualitzat en el temps que l'anterior. Aquest codi o recopilació de lleis estava destinat a la població no esclava que vivia dins del territori romà però no tenia la ciutadania romana. És a dir, a les persones que, malgrat ser homes lliures, no complien les condicions anteriorment mencionades perquè se'ls aplicés el *Ius Civile*. Tenien drets similars als ciutadans romans, amb algunes mancances, però continuaven tenint protecció davant la llei complint així el concepte de llibertat a Roma. El *Ius Gentium* regulava també les relacions entre ciutadans romans i persones que no gaudien de la ciutadania. Al principi, el *Ius Gentium* tenia moltes diferències entre el *Ius Civile*, tot i que cada vegada va esdevenir més rellevant amb les noves expansions territorials, amb més part de la població que corresponia a aquesta categoria de persones lliures, reduint-se les diferències entre els dos codis legals.

Actualment, el concepte de *Ius Gentium* també es fa servir en el món judicial com a dret internacional, per molt que els romans mai van tenir aquesta idea. Es fa servir com a sinònim de dret internacional simplement per la seva classificació dels estrangers i en ser el primer codi a fer-ho, reconeixent drets a aquestes persones provinents d'altres territoris. Tanmateix, no comparteix els mateixos ideals ni els motius d'existència que el dret internacional modern, ja que aquest només buscava una estructuració de les persones que no estiguessin subjectes al *Ius Civile*. D'aquesta manera es podia obtenir una solució pacífica als conflictes i castigar els comportaments en contra de ciutadans individuals, en contra de la societat o de l'estat.

Corpus Iuris Civilis

Considero que també és molt important ressaltar la importància del *Corpus Iuris Civilis* per poder entendre bé el funcionament del dret romà. Aquest document va

ser realitzat per l'emperador Justinià I (527-565 dC) i es pot considerar el text jurídic més influent de la nostra història, ja que va fer possible que tot el funcionament del dret romà s'instaurés com a base del dret europeu i perduressin les seves idees fins avui en dia.

Aquest llibre és una recopilació de textos legals de l'època imperial i va reunir totes les constitucions des del regnat d'Adrià fins als dies de Justinià, emperador de l'Imperi Romà d'Orient que va basar el seu regnat a recuperar i recopilar totes les lleis i institucions que havien estat abans instaurades al d'Occident fins a la seva caiguda, l'any 476 dC. Es podria argumentar que gràcies a aquest llibre i a la seva posterior difusió, es va poder instaurar el dret romà com a base dels drets posteriors per tota Europa.

El procés va ser possible gràcies al fet que, en el segle XI, la Universitat de Bolonya va poder obtenir aquest document i va ser adoptat per l'escola de Glosadors¹⁴, la qual cosa va permetre la realització de còpies d'aquest llibre i el seu estudi. Els seus coneixements van arribar a altres parts d'Europa i es va produir un gran avenç en la tècnica jurídica, ja que va ser utilitzat com a referent legal al mateix temps que actuava com a base jurídica per a tots els països del continent.

2.3. Ius familiae:

Anteriorment, he explicat les idees fonamentals del Dret Romà i la seva història. Ara m'endinsaré en la concepció que tenien els romans del dret familiar. Aquest és un dels temes que més m'interessa, ja que potser en el futur em dedicaré a algun aspecte del dret relacionat amb aquesta temàtica i considero que és essencial saber d'on venen les bases del nostre sistema judicial familiar.

¹⁴ Escola de jurisprudència de Bolonya.

Pater familias

Abans d'entrar directament en el concepte de la família romana, he d'explicar què era el *pater familias* perquè representava la base de tot el sistema jurídic familiar romà. Sense la seva explicació no podrem entendre els altres conceptes.

El *pater familias* era la persona major d'edat home que exercia el control sobre tota la seva família. El *pater familias* tenia el control sobre totes les propietats i persones que es consideraven la seva família, tenint capacitat jurídica per sobre la resta de convivents, inclosa la seva esposa i els fills. Era la màxima autoritat dins de la casa.

Per fer-nos una idea més precisa de la figura del *pater familias*, podem llegir un fragment de Ciceró en el qual queda molt clar aquest concepte romà. Ens parla de la figura d'Api Claudi Cec d'una manera eloqüent (*De la vellesa* XI, 37):

*Quattuor robustos filios, quinque filias, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat et caecus et senex, intentum enim animum tamquam arcum habebat nec languescens succumbebat senectuti. Tenebat non modo auctoritatem, sed etiam imperium in suos: metuebant serui, uerebantur liberi, carum omnes habebant; vigebat in illa domo mos patrius et disciplina.*¹⁵

“Api Claudi, cec i vell, governava quatre fills robustos, cinc filles, una casa gran, una gran quantitat de clients, tenia l'esperit tens com un arc i ni tan sols malalt sucumbia a la vellesa. Disposava no solament d'autoritat cap als seus sinó també poder: els esclaus el temien, els fills el veneraven, tots li tenien estimació; en aquella casa prevalia el costum patern i la disciplina.”

¹⁵ En aquest document podeu trobar el text original on deia aquesta frase: https://www.iesfuente.com/departamentos/latin_comun/biblioteca/senectute/files/assets/basic-html/page18.html. Si esteu llegint aquest treball en paper, podeu trobar el codi QR per veure-ho en els annexos en l'apartat de romana verba o també en la bibliografia.

La família a Roma

A diferència del nostre món actual, el concepte de família incloïa totes les persones que vivien sota una mateixa llar. Totes elles estaven sota l'autoritat del *pater familias*. Els vincles que podien tenir respecte a aquesta persona no eren importants. Podien ser persones lligades a ell d'una manera sentimental, per consanguinitat o propietat, com seria el cas d'un esclau, però no importava aquesta classificació respecte a la llei, perquè el *pater familias* incloïa totes les persones que dormien dins la llar amb el seu consentiment.

La família era absolutament patriarcal, és a dir, l'home és considerat superior a la dona i tots dos tenen uns rols molt marcats i predeterminats segons el sexe. L'home té el paper principal, amb clars privilegis respecte a la dona. Aquest patriarcat pot ser degut a l'organització social, cultural, religiosa, política o econòmica d'un país o territori. L'única autoritat que es reconeixia en el dret romà és la del *pater familias*.

Dins de la família romana hi havia un concepte que xoca molt comparat amb avui en dia: que engloba totes les propietats. Es considerava que totes les propietats dins d'una família estaven lligades al *pater familias*, per molt que les haguessin aconseguit els seus fills. Mentre visquessin a la seva casa, i no s'independitzessin i deixessin de dependre del *pater familias*, no disposarien de cap propietat legal.

La família romana estava basada en un sistema de monogàmia. Això vol dir que la família només podia estar composta per un sol matrimoni. Es tracta d'una norma molt important, present dins del Dret Romà, que consistia en el fet que si un home es casava amb una dona, però després es tornava a casar amb una altra, es considerava que aquesta anterior família quedava divorciada automàticament. Si s'haguessin acceptat els dos matrimonis, llavors hauria estat una societat poligàmica (encara present avui en dia en certes societats o cultures).

Els matrimonis havien d'estar consentits pel *pater familias* dels dos membres de la parella que volia casar-se i, al principi, no podien ser entre persones de diferents classes socials, cosa que va derogar la *Lex Canuleia* (445 aC). En el cas de Roma,

el matrimoni havia de ser exclusivament heterosexual, ja que no acceptaven que una família fos formada per una parella o relació entre dues persones del mateix sexe.

Una possibilitat legítima a Roma, però molt poc habitual, era que el *pater familias* decretés l'execució d'alguns dels seus fills o esclaus. Aquest concepte demostra que el nivell d'autoritat del *pater familias* era absolut, tot i que una decisió així no era gens habitual en la societat romana. És cert que el *pater familias* podia dur a terme aquestes accions anteriorment mencionades, però era vist d'una manera molt negativa per la resta de societat i, si ho feia sense justificació o repetidament, podria arribar a ser jutjat. En realitat, només ocorria en casos molt concrets.

També voldria esmentar que en la societat romana era molt fàcil la incorporació de nous membres a la família si el *pater familias* decidia adoptar-los. El procediment d'adopció a Roma era extremadament fàcil i qualsevol persona podia adoptar un nou membre a la família. Aquest fill tenia les mateixes proteccions legals i drets que qualsevol fill que hagués nascut de la mare d'aquest matrimoni. L'adopció era, a part d'extremadament ràpida, completament normal dins de la seva societat, i es podia adoptar a qualsevol persona, fins i tot esclaus, donant-los així la ciutadania romana.

Sui Iuris i Alieni Iuris

Dins de la família hi havia una persona que era el dipositari del *Sui Iuris* ("Dret propi") la qual era el mateix *pater familias*. Segons aquesta institució, tenia tot el poder judicial i es considerava el representant de la família. El rol només el podia tenir un home i a partir d'aleshores exercia, com a *pater familias*, control sobre totes les persones i objectes que estaven dins de la seva casa.

El contrari del *Sui Iuris* era l'*Alieni Iuris*. Aquest últim englobava totes les persones que vivien sota la casa del *pater familias* i depenien d'aquest: fills, filles, esclaus, la dona, la mare, etc.

Els esclaus

Com totes les civilitzacions antigues, Roma tenia esclaus. Des d'un punt de vista estrictament legal, eren considerats com a simples "objectes parlants". Els esclaus formaven una de les parts fonamentals dins de la cultura romana i van ser utilitzats durant totes les etapes de la seva història. De fet, constituïen la base econòmica de la societat. Els esclaus també mostraven el nivell social i econòmic que tenia un amo (*dominus*): com més en tingués, més alt era el seu estatus social.

Quant al dret i les lleis, els romans no tenien lleis que protegissin la integritat física dels esclaus, a diferència dels ciutadans. Aquesta era la principal diferència que hi havia a la societat romana entre els esclaus i els homes lliures: la protecció per part de la llei. Els primers no tenien cap norma que protegís la seva integritat física, sinó que la gran majoria de les lleis que tractaven dels esclaus ho feien des del punt de vista de la seva propietat. Per exemple, estipulaven qui havia d'heretar els esclaus després de la mort del *pater familias* o els requisits per ser alliberats, però res que els defensés contra agressions vers ells o sobre què passaria després de la seva mort. Respecte la seva integritat física, el que sí que quedava estipulat era que no podien ser atacats per una persona que no fos el seu amo. Això no estava fet amb l'objectiu de protegir l'esclau, sinó amb el de protegir la "propietat". En aquest cas, qui rebria compensació si es produïa un dany seria el seu amo i no l'esclau.

Passaré per alt les feines o altres aspectes més personals de la vida dels esclaus a Roma i em centraré en els temes més generals relacionats amb el dret a la vida d'un esclau. Per exemple, no parlaré de quines eren les seves tasques del dia a dia en una ciutat o una casa romana ni tampoc les hores de feina que eren requerides que fessin, sinó que parlaré dels mitjans amb els quals Roma aconseguia els seus esclaus, a qui corresponien els esclaus, com podien quedar lliures, etc.

¿Quina era la procedència dels esclaus?

La font principal per a l'esclavitud van ser les conquestes militars. Els soldats enemics capturats eren venuts com a esclaus a les famílies romanes que els podien pagar (si és que sobrevivia al captiveri romà). L'expansió territorial i les victòries militars van ser molt profitoses pels mercats esclavistes, especialment per la compravenda de captius que anteriorment havien estat soldats. Aquests podien ser venuts a famílies, o bé com a gladiadors per entretenir les masses romanes. Tanmateix, la seva experiència i característiques també podien comportar problemes en casos de revolta, com passaria algunes vegades (per exemple el cas d'Espàrtac¹⁶).

Cal recordar també que aquesta font d'esclavitud no afectava únicament les persones que havien estat vençudes en combat o que havien lluitat directament contra Roma, sinó que també incloïa les poblacions que havien caigut sota el domini de l'imperi. Els esclaus podien ser de qualsevol edat, sexe, color de pell, etc. També podien ser esclaus des de persones que simplement eren útils per treballar el camp fins a grans mestres grecs que adquirien famílies romanes per educar els seus fills.

La segona forma d'obtenir esclaus està força connectada amb la primera, ja que les persones eren esclaus per naixement, és a dir, totes les persones que naixessin d'una mare que fos esclava, passaven a ser i a respondre a l'autoritat de l'amo d'aquella esclava. Si després la mare moria, el fill continuava sent esclau i es quedava a les ordres del seu amo. Un altre exemple més dur d'aquest cas seria el cas que es vengués una esclava que havia tingut el fill. En aquest cas, el dret estipulava que el fill continuava responent a l'amo amb el qual la seva mare havia estat, i no al nou amo amb el qual aniria la seva mare. Com es pot veure en altres cultures antigues i molts altres moments de la història, el naixement condemnava a una persona a l'esclavitud durant tota la seva vida llevat que es convertís en un llibert gràcies al seu amo.

¹⁶ Esclau venut com a gladiador que es va rebel·lar en contra dels seus amos i va instigar una revolució dins de la república romana. Aquesta guerra va durar tres anys i es va estendre per un ampli territori, a mesura que diferents esclaus s'alliberaven i unien a les files d'Espàrtac. Finalment, va morir en combat, morint amb ell també aquesta revolució dels esclaus en contra de la societat romana.

Podia haver-hi excepcions. Un exemple clar d'excepció a aquesta norma de "si neixes esclau seràs esclau" era quan un ciutadà romà decidia adoptar-lo com el seu fill. Si el seu pare (o alguna altra persona lliure) *sui iuris* reconeixia aquell fill com a seu adoptant-lo, procediment extremadament fàcil de fer a Roma, aquell fill passava a tenir la ciutadania romana. Se seguia aquesta idea pel fet que el seu pare era un romà, fent que el fill ja no fos esclau ni tingués cap persona per sobre seu (a part del seu pare) sense importar el fet que la mare fos una esclava i probablement continués sent-ho.

Una persona també es podia convertir en esclava per culpa del compliment d'una o diverses penes, sobretot els deutors que no havien tornat el seu préstec a la persona que els havia deixat els diners (o la cosa que els haguessin deixat). En aquests casos, el deutor acostumava a esdevenir esclau de la persona a la qual devia diners durant un temps limitat. També podia esdevenir esclau per sempre alguna persona que fos condemnada per algun pretor a aquesta condemna per haver comès algun crim greu.

Adicionalment, hi havia persones que eren tractades com a esclaves per altres individus o per la societat romana en general, però que en realitat no ho eren. L'exemple més clar serien els nens abandonats que hi havia a Roma, un problema que va esdevenir molt freqüent amb el gran i ràpid creixement de la ciutat. El nen que no havia estat reconegut pel seu pare podia ser acceptat i reconegut per un altre *pater familias* com a fill seu, si volia, però no acostumava a passar. Altres persones que eren tractades així podien ser persones que cometessin crims (com en el cas que hem vist anteriorment), o també fills que fossin venuts pel pare, nens que, una vegada assolissin la majoria d'edat, deixarien d'estar sota les ordres del *pater familias* al que haguessin estat venuts.

Manumissió

Normalment, imaginem que els esclaus tenien dos possibles desenllaços al final de la seva vida: morir com a esclau o rebel·lar-se contra els seus amos per intentar aconseguir la seva llibertat. A Roma, però, un esclau tenia una possibilitat més, la qual no consistia a arriscar la vida, però sí que mantindria l'objectiu de la llibertat: la *manumissio* (manumissió) que se li podia atorgar a un esclau.

La manumissió era el procediment legal amb el qual un propietari podia atorgar la llibertat a un esclau seu. Aquest procediment ordinari podia ser de tres tipus, alguns més comuns que els altres. Com amb la majoria dels procediments que tenen relació amb el dret romà, era bastant senzill.

El primer cas era *per testamentum*: una persona propietària de l'esclau deixa en el testament, escrit o mitjançant testimonis, que l'esclau que tenia sota el seu poder sigui alliberat.

El segon cas era *per censum*: consistia a fer que l'amo de l'esclau inscrivís el nom d'aquest en algun dels censos realitzat pels censors de Roma (la magistratura de més prestigi). Un cop dins el cens, l'esclau passava a ser lliure, ja que seria registrada com a home lliure.

El tercer cas, que era l'únic que existia en el Dret Romà més arcaic i més antic, era la manumissió *per vindicta*. Aquest és un exemple bastant clar de tots els rituals i les formalitats que hi havia en el dret arcaic del període de Roma, ja que per poder alliberar un esclau s'havia de simular un judici. En el "judici" la persona que volia alliberar el seu esclau ho havia de declarar o deixar intuir d'una manera clara a un magistrat. Això es podia fer de diverses maneres, des de pronunciar-ho davant del magistrat o fent altres accions. Un exemple d'aquestes i la més comuna consistia a tenir un objecte similar a un pal el qual es posava a sobre l'espatlla de l'esclau, i si l'amo restava en silenci donava a entendre al magistrat que volia alliberar-lo. En donar la sentència aquest deixava de ser un esclau i passava a ser un llibert. Aquest procediment va decaure en popularitat amb els anys, preferint-se fer alliberaments

amb altres maneres de manumissió a causa del fet que eren més pràctiques, però va ser la manera original d'alliberar esclaus a Roma.

Diferents estaments

Segons el Dret Romà un esclau alliberat no era vist com una persona civil amb tots els drets. En el cas que un esclau fos alliberat pel seu senyor no passava a ser un home lliure romà, sinó que passava a tenir el nom de *llibert*. Aquest tenia un estament social que era inferior a una persona que havia nascut lliure. Els lliberts també acostumaven a tenir encara una relació amb el seu antic amo i la seva família. També era molt habitual que el llibert treballés un nombre de dies amb la família que l'havia tingut com a amo, percebent a canvi una compensació econòmica, o fins i tot que s'hi quedés a treballar indefinidament. He fet aquest incís perquè quedés clar que entre una persona lliure i una persona esclava que havia estat alliberada hi havia diferències no només socials sinó també legals. Això no obstant, un avantatge que tenien els lliberts era que els seus fills es convertien en ciutadans romans de ple dret, a diferència d'ells, i acostumaven a tenir una bona relació amb la família que els havia alliberat.

El matrimoni

Roma era una civilització que donava molta importància a la família. El fet que el llinatge perdurés durant els anys implicava que culturalment s'afavorís molt el matrimoni, perquè es considerava essencial per a la seva permanència. Per tant, el concepte de matrimoni també estava perfectament establert per la llei. De fet, podem distingir d'entrada dos tipus de matrimoni: *cum manu* i *sine manu*.

La diferència era bastant notòria. El primer (*cum manu*) era el matrimoni en el qual una dona romana passava a estar oficialment sota l'autoritat del seu marit, en comptes de la del seu pare, de manera que el seu marit passava a tenir tots els

seus béns i propietats, juntament amb poder sobre la seva dona, la qual estava sota la seva potestat. En l'altre matrimoni (*sine manu*), aquest canvi no era efectuat i la dona seguia sota la potestat del seu pare, que continuava mantenint la propietat dels béns de la filla.

El primer cas era usual en les famílies patrícies i també durant els primers períodes del dret romà, durant el període arcaic. També cal esmentar que aquests casaments eren diferents segons l'època de la història de Roma i cada vegada van anar guanyant terreny els casaments *sine manu*, el més comú des de finals de la República especialment per famílies plebees.

El divorci i la seva tipologia

En els primers períodes de la història de Roma, el divorci només podia ser sol·licitat per l'home i només seria acceptat en casos considerats molt greus, en els quals s'estipulava que la dona havia d'haver realitzat una traïció al seu marit o a Roma. Destaquen com a més comuns l'adulteri per part de la dona o altres deslleialtats. L'adulteri com a motiu de divorci no afectava l'home i aquest podia ser infidel sense repercussions. Aquest poder que tenia l'home de ser l'única persona que podia demanar el divorci va començar a canviar a finals del període republicà i seria a partir d'aleshores que el divorci es convertiria en una pràctica més comuna, podent ser sol·licitat també per les dones, i molt menys estigmatitzadora per la societat romana.

El procediment per efectuar el divorci acostumava a ser d'una facilitat sorprenent fins i tot pels estàndards actuals. A diferència del que podria semblar a primera vista, tenint en compte que era una societat patriarcal de l'antiguitat, el divorci es podia aconseguir molt fàcilment. Si el matrimoni havia estat realitzat *cum manu*, la dona o l'home que es volgués divorciar només havia de dormir fora de la casa comuna durant tres dies seguits sense haver avisat al seu marit o muller dels seus plans. Quan es complien tres dies, es feia efectiu el divorci.

En el cas que el matrimoni fos *sine manu* el procediment era també molt senzill. Qualsevol de les dues parts havia de declarar davant els testimonis que no volia continuar el matrimoni i les seves motivacions. Es considerava llavors que el seu contracte matrimonial quedava nul i ja no tenia cap validesa, de manera que la dona tornava a estar sota el poder del seu pare.

Fins al final de la República no hi havia una legislació clara sobre els fills en el moment de l'anul·lament del matrimoni. Després, per causes culturals, canvis en el pensament romà i per l'aparició de nombrosos casos de divorcis, va haver de dictar-se una normativa respecte a quin seria el destí dels fills, que anteriorment acostumaven sempre a quedar-se sota la casa (i per conseqüència l'autoritat) del seu pare. En el cas que un fill naixés després que el divorci hagués estat efectiu, es considerava que no tenia cap vincle amb el seu pare legalment. Això després va canviar i es va considerar que en el cas que una dona divorciada estigués embarassada havia de ser comunicat al seu marit en els trenta dies anteriors a la realització del divorci. En aquest cas, el progenitor podia optar per tres opcions: en primer lloc, no reconèixer el fill, cosa que es podia fer legalment i, com que el nen naixeria posterior al divorci de la mare, el pare no havia de fer-se'n càrrec. La segona opció seria vigilar la dona i el seu estat, la qual cosa suposava reconèixer el fill com a seu i, per conseqüència, fer-se'n càrrec. La tercera opció era no declarar cap de les dues intencions. En aquest últim cas es considerava que el pare reconeixia el fill com a seu i tindria els mateixos drets i deures que si el nen hagués nascut abans de la finalització del procés de divorci.

En general, però, podem dir que els fills acostumaven a quedar-se amb el pare i no amb la mare, ja que es considerava el *pater familias* com la màxima figura jurídica i la part més important del món romà. De fet, si es quedaven amb la mare, estarien sota el poder del seu avi patern o del *pater familias* respectiu.

El divorci a Roma, com hem pogut veure, no era difícil d'aconseguir a partir de l'última etapa republicana de Roma, amb noves reformes al respecte i un canvi de mentalitat de la societat romana. Tot i això, el Dret Romà distingia quatre causes:

Divorci sense causa: *sine causa*

Aquest seria el cas d'un matrimoni el qual s'ha divorciat sense motiu aparent ni per cap causa prevista per la llei. Com veurem, aquesta norma tenia pitjors conseqüències, cosa que té bastant de sentit si tenim en compte que a Roma es valorava molt tota l'estructura de la família i el que es volia evitar amb aquesta llei era que es perdessin matrimonis ràpidament sense cap motiu aparent.

Les repercussions d'aquesta llei eren diferents si el divorci era realitzat unilateralment per un home o si era realitzat unilateralment per una dona. En el cas que la iniciativa fos de la dona, aquesta hauria de tornar una compensació econòmica més gran a l'home que si es divorciava ell i també que podia haver-hi la possibilitat que fos desterrada de la ciutat de Roma. A aquestes penes també se li sumava l'impediment de qualsevol dels dos per tornar a contraure matrimoni amb cap altra persona. Segons qui havia fet el divorci, també perdien el dot que havien rebut en el moment de casament.

Divorci amb causa: *ex iusta causa*

Aquesta llei es refereix als matrimonis que eren dissolts per alguna de les causes en les quals es recolzava el Dret Romà, de manera que el divorci era realitzat amb una motivació prevista a la llei, a diferència del cas anterior. Les causes per les quals es podia obtenir un divorci *ex iusta causa* van variar una mica durant el temps i van ser diverses, però les principals i que no van canviar en el temps eren les següents:

- Adulteri
- Intent del marit de prostituir la seva muller.
- Falsa acusació d'adulteri per part de l'home
- Mala conducta per part de la dona
- Abandonament del domicili conjugal.
- Conjura o traïció cap a l'emperador (només durant l'època imperial)
- Traïció a Roma.

En el cas que alguna de les dues persones volguessin unilateralment divorciar-se i ho fessin amb algunes de les causes que esmentades anteriorment, o altres que podien estar lligades al moment del dret romà en el qual passessin aquests fets, les penes pel fet de divorciar-se eren molt menys greus que en el primer cas. Això era cert exceptuant dos últims crims, a causa de la seva gravetat. Les penes consistien en la pèrdua del dot que s'havia donat en el matrimoni juntament amb la inhabilitació de tenir un altre matrimoni en els pròxims dos anys. A més d'aquestes dues condemnes, si la dona es casava abans d'aquest termini podia ser acusada d'adulteri. L'home, en canvi, no.

Divorci de consens mutu: *communi concensu*.

Aquesta variant era la més favorable a les persones que es divorciaven, especialment davant la llei, ja que no suposava cap pena per les dues persones involucrades. Com a curiositat, val a dir que aquest tipus de divorci va arribar a estar prohibit durant el regnat de Justinià, degut a la seva obsessió amb la unitat familiar, però va tornar a ser completament legal a partir del regne del seu successor.

El divorci per mutu acord era el que era més fàcil d'aconseguir i no suposava cap pena per les persones que el realitzessin. L'única condició era que les dues persones havien d'estar d'acord en divorciar-se, i amb aquest fet no importava si es divorciaven *sine causa* o *ex iusta causa*, ja que es considerava que, en estar les dues persones d'acord, no hi havia cap problema respecte a la llei. Per la realització d'aquest divorci, en principi, no es podia haver comès un crim dels anteriorment mencionats, tot i que evidentment no en quedava constància si cap de les parts ho denunciava.

Divorci de bona gràcia: *bona gratia*

Aquest divorci era el que estava reservat a la impossibilitat de continuar amb el matrimoni, un fet que podia ser provocat per moltes causes diferents. La que era més comuna per aquest matrimoni era la d'un soldat en captiveri durant molt de temps. La norma decretava que passats els cinc anys sense notícies d'un soldat era

efectiu el divorci per l'altra persona, a causa del fet que se sobreentenia que la persona havia mort en la campanya militar o no tornaria a Roma. Aquest divorci també podria ser aplicat per altres motius, com podrien ser la castedat d'una de les persones, perquè havia ingressat en algun culte religiós, bogeria, impotència o esterilitat, etc. Es considerava que eren divorcis "de força major", en els quals continuar casats no beneficiava cap de les dues persones i es considerava inútil prolongar el matrimoni. És molt similar a l'anterior, amb la diferència que en aquest cas acostumava a haver-hi alguna justificació important.

Les penes per aquest estil de divorci eren la pèrdua dels dots o de les donacions nupcials per part de les dues persones o la que quedés viva en el cas del soldat. A part d'això, no hi havia cap restricció de tornar-se a casar, especialment perquè, com indica el nom, no hi havia cap culpa per part dels afectats. No eren divorcis que es fessin perquè alguna persona hagués estat infidel o algun altre crim, sinó que simplement les condicions i situació feien necessari la seva implementació.

Successions i la seva influència.

Abans de continuar explicant aquesta part molt interessant del Dret Romà, cal recordar que en la societat romana l'única persona que podia tenir propietats al seu nom era el *pater familias* i, per tant, un cop mort només podia ser succeït per una altra persona de sexe masculí dins de la família, passant a ser el nou *pater familias*. Per tant, amb el dret de successió, tots els beneficis o propietats, producció, diners, etc. que pogués tenir la família passava a l'hereu, a qui automàticament també li pertocava controlar tots els aspectes que ja controlava el seu predecessor.

Ara bé, també podria ser comú que les successions anessin a altres persones amb diferent relació amb el difunt, especialment si hi havia testament. Aquest testament no tenia per què ser un testament escrit, sinó que també podia ser una declaració que fes el *pater familias* davant de diversos testimonis. D'aquesta manera, es podria combatre judicialment si l'herència era distribuïda erròniament o amb mala voluntat per part de les persones beneficiades per aquesta herència. La voluntat del *pater*

familias era molt important, i si al final de la seva vida decidia canviar el seu testament sobre a qui havia de pertànyer l'herència, tenia vigor el darrer testament i calia que es complís la seva última voluntat.

Les successions eren regulades per diferents lleis segons el lloc ocupat dins de l'imperi o la república romana. En el cas que es tractés d'un ciutadà de la mateixa ciutat de Roma o algunes de les ciutats que estaven a prop d'aquesta, eren regulades pel *Ius Civile*. En el cas d'una persona que visqués en alguna altra part del territori controlat per Roma que no fos la mateixa ciutat, li era aplicat el *Ius Honorarium*. Les diferències entre aquestes dues formes de successions no són gaire grans excepte per canvis amb els noms, però les veurem tot seguit.

Successió amb *Ius Civile*

D'acord amb el *Ius Civile*, les relacions importants en una família eren les que estaven relacionades amb el poder i la dependència de les persones amb el seu *pater familias*. En el cas que el *pater familias* deixés un testament, no hi hauria aquest procediment de deducció sobre qui pertanyia l'herència, sinó que es realitzaria tal com estigués estipulat en la voluntat de la persona difunta.

En el cas que el difunt no hagués deixat cap testament, es tindrien en compte les persones que depenien d'aquest *pater familias*. Això es determinava simplement considerant les persones que dormien a casa del *pater familias*, els quals serien normalment els fills i la dona (evidentment sense tenir en compte els esclaus). Aquestes persones serien les que tindrien més importància i aquelles en qui es fixaria abans la llei a l'hora de repartir l'herència. En canvi, si un dels seus fills s'hagués emancipat (hagués passat a ser *Sui Iuris*) i no depengués del *pater familias* no tindria dret a l'herència, ja que s'entenia que com que no depenia d'ell ja no formava part de l'estructura familiar. Per conseqüència, ja no tenia dret a heretar del seu pare. En el cas que nasqués un fill del *pater familias* després de la mort del seu progenitor, aquest encara tenia el mateix dret d'herència que la resta dels seus germans. Els fills, doncs, són les primeres persones amb dret a heretar i a qui afavoreix més el dret romà a l'hora de distribuir els béns d'un difunt en cas que no

hagi deixat testament, obviant-se la dona del difunt, que passa a estar sota el poder del fill mascle més gran de la família.

En el cas que un *pater familias* no tingués cap persona a sota seu, l'herència seria lliurada a les persones que fossin més pròximes a aquest. Això també seria més comú en temps posteriors de la història de Roma, ja que amb el temps les dones obtindran el dret a tenir algunes propietats. Però si el difunt no tenia cap persona a sota seu dins de l'estructura familiar, l'herència havia d'anar als seus familiars més propers. Quan les dones van poder començar a tenir propietats, si ella era la persona difunta, l'hereu acostumava a ser el mateix *pater familias* o, en el cas que el seu marit estigués mort, també podia anar als seus germans o parents més pròxims. Parlem sempre de casos en què la persona no hagués deixat un testament ni res que demostrés les seves voluntats, com serien testimonis o altres fonts d'informació, ja que en el cas que passés això se seguiria la voluntat de la persona difunta.

Successió amb *Ius Honorarium*

En el *Ius Honorarium*, aplicat a les persones que no vivien dins de la ciutat de Roma, el dret de successió era diferent. En aquest cas, en lloc de primar la relació de poder i de dependència, el més important eren les relacions consanguínies entre les persones que estaven relacionades amb el *pater familias*. Per exemple, en el cas que hi hagués una persona que estigués sota el poder del pare, però no fos el seu fill, aquesta quedava fora de qualsevol herència (excepte que fos un fill adoptiu).

En el cas que la persona difunta no tingués fills que el poguessin succeir, s'aplicava la llei de successió com la del *Ius Civile*, que incloïa com a hereus a totes les persones que depenguessin i estiguessin sota el poder del *pater familias*. En aquest cas, si el *pater familias* no tenia fills, s'incloïen les persones que compartien una relació sanguínia amb la persona. Si no tenia cap fill ni persona que depengués d'ell, ni relacionada de manera sanguínia (com podrien ser germans, pares o cosins), l'herència passava als parents més propers de la persona que no tinguessin relació sanguínia. En aquest cas sí que podia passar a la vídua del *pater familias* però, com

es pot veure, que la dona obtingués l'herència era molt complicat i vist com l'última opció.

Considero que l'anàlisi d'aquestes lleis és una part molt important perquè es pot veure d'una manera molt clara com aquesta manera de traspasar les propietats de les persones difuntes té encara molta vigència avui en dia. Excepte per la part del fet que la dona era considerada com un fill i que no podia tenir propietats, el sistema actual de repartiment de les propietats de persones difuntes és molt similar a aquesta manera de procedir segons les normes romanes. També està molt clar com la influència del testament en la civilització romana va ser molt forta i com ha traspassat a la nostra societat actual, en la qual les últimes voluntats de les persones acostumen a ser molt valorades i apreciades, tant individualment com socialment.

A més, resulta molt interessant comprovar que el nostre sistema de repartiment de l'herència segueix les mateixes idees des dels temps de Roma (exceptuant tota la qüestió de la dona en l'herència). M'agradaria destacar especialment per la part d'afavorir els fills o altres persones que depenguessin del *pater familias*. També hem heretat com procedir en cas que això no succeeixi, dirigint-se cap a familiars més propers i preferint sempre els familiars més pròxims al difunt abans dels més llunyans. Tanmateix, ajuda a veure com en la societat romana tot segueix un ordre bastant estructurat i les tradicions han perdurat fins avui, destacant també la qualitat de les lleis romanes.

Crec que no és difícil apreciar les principals diferències entre el dret romà i els sistemes d'avui en dia. És molt important celebrar el progrés que ha realitzat la societat en comparació amb la romana en termes com l'abolició de l'esclavitud, la igualtat de gènere, els rols i drets de les persones dins d'una família, etc. Ara bé, penso que és també rellevant percebre com l'estructura del dret romà és una estructura perfectament establerta ha perdurat fins avui i ha servit de base per fundar els sistemes jurídics europeus.

El millor exemple per adonar-se del grau de progrés dels romans es pot veure amb la «llibertat» que tenia la dona en comparació a altres societats (tot i que inferior a l'actual) perquè posteriorment va tenir dret a la propietat i també podia divorciar-se de manera completament lliure, a diferència de societats posteriors. No hem de perdre de vista que aquesta sempre va ser considerada com a inferior a l'home i que una cosa com la llibertat de divorci no elimina totes les altres situacions d'opressió i injustícia. Però també és necessari recordar que aquesta societat va estar fundada fa més de 2700 anys i la visió heteropatriarcal era molt dominant a l'època (i en algunes societats d'avui en dia). Els avenços en altres apartats demostren com la dona tenia un paper important en comparació amb altres cultures i era respectada socialment. També fa falta destacar la importància que tenien els esclaus a Roma i com els romans els consideraven fonamentals per dur a terme les tasques, però a la vegada eren vistos (com a mínim de manera legal) com a «objectes parlants», i com hem avançat avui en dia en comparació.

A la vegada, però, cal recordar que la societat romana donava més drets als seus ciutadans que qualsevol altra civilització en el moment i inclús més que altres posteriors. De fet, el mateix nom de ciutadà i no de súbdit ja demostra aquest fet, i destaca el que no es veurien aquests drets i sistema judicial fins temps molt posteriors als de Roma, obtenint una estabilitat jurídica molt valuosa que altres països d'avui en dia encara no tenen. També considero que això ve a causa del fet que, per molt que la llei donés, per exemple, el dret d'un pare de matar el seu fill, això era molt mal vist i repudiat per tota la societat romana, com el maltractament o abús a altres familiars. Fins i tot maltractar els esclaus estava molt mal vist. Aquest últim era principalment perquè era il·lògic maltractar o fins i tot matar un esclau, ja que no se n'aconseguia cap benefici. Destaca, en resum, la importància enorme del pragmatisme¹⁷ dins de tots els aspectes de la civilització romana.

¹⁷ Idea de preferència per les coses pràctiques.

2.4 *Ius Gentium*:

Després de veure dels drets que van tenir els romans dins de l'àmbit familiar, ara voldria passar a parlar dels drets que tenien els residents en altres llocs de l'Imperi Romà, o les persones que s'hi havien desplaçat a viure. Aquest tema em resulta especialment interessant, ja que em decanto cap a buscar en el futur un ofici relacionat amb el dret internacional i el Dret Romà és considerat el primer dret internacional de la història gràcies a la inclusió en la jurisprudència de persones que no tenien la ciutadania romana. Fins i tot el concepte de ciutadania, com l'entendem avui en dia, és atribuït al Dret Romà a causa de la seva similitud.

El concepte de *peregrinus*.

Al principi, durant el període monàrquic i també el període republicà, el concepte "estranger" significava una persona que no era un ciutadà. El *peregrinus* era un home lliure que no era un ciutadà romà (per conseqüència, se li aplica el *Ius Gentium* i no el *Ius Civiles*). En les primeres fases de la història de Roma, a causa del poc territori que tenien en aquell moment, no era un concepte molt comú ni era habitual que hi hagués conflictes legals amb *peregrinus*. Amb les annexions que va fer Roma de les seves ciutats veïnes, i posteriorment a causa de la gran expansió territorial per tota la península itàlica, va anar canviant la mentalitat de les persones respecte al *peregrinus* i la seva funció dins de la societat romana. De ser vistos com a ciutadans de segona van passar a tenir un respecte social més alt, però continuava sent inferior al d'una persona que fos considerada un ciutadà romà. Tot i això, la màxima normalització del concepte de *peregrinus* va ocórrer amb la formació de la Segona República Romana i les seves noves grans expansions territorials, entre les quals s'inclouen l'Illa de Sicília, molta part d'*Hispania* (sobretot després de la Segona Guerra Púnica), Grècia, la Gàl·lia, els territoris dels Balcans, etc. Amb les grans expansions territorials que va tenir Roma per tot el Mediterrani i Europa, el concepte de *peregrinus* va acabar de normalitzar-se del tot i el seu respecte social també: cada vegada hi havia menys diferències entre els ciutadans

als quals se'ls aplicava el *Ius Civilis* i els que se'ls hi aplica el *Ius Gentium*. Aquestes modificacions van ocórrer gràcies a nous canvis en les constitucions romanes i a modificacions i reformulacions d'aquests dos codis de lleis principals (*Ius Civilis* i *Ius Gentium*), fins que l'any 212 dC es publicaria l'edicte de Caracal·la, el qual canviaria aquests dos conceptes per sempre.

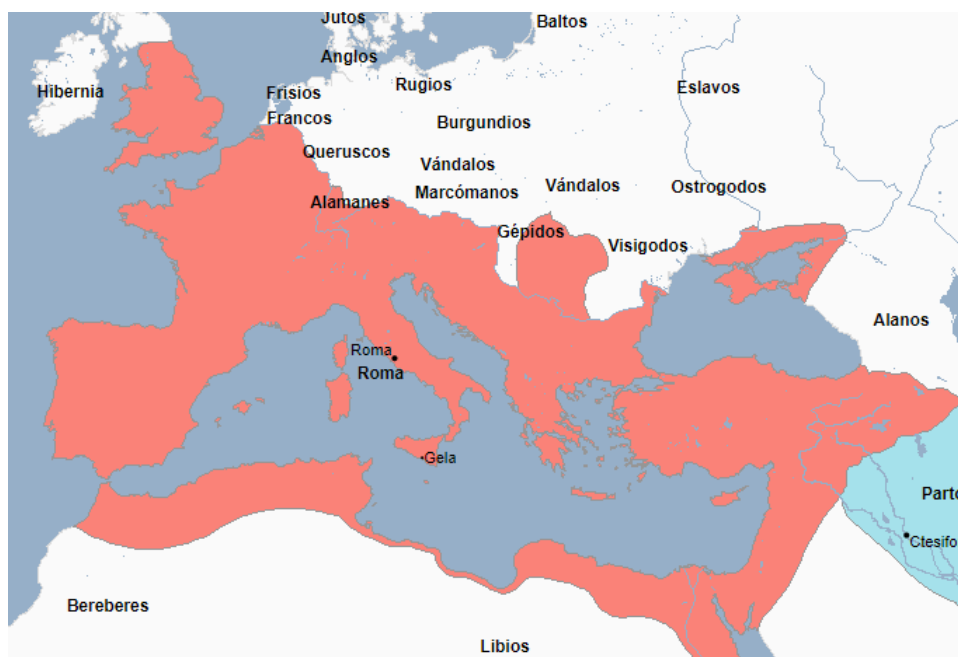
Edicte de Caracal·la

L'edicte de Caracal·la va ser un document legal que va entrar en vigor l'any 212 dC, el qual va implicar una reforma molt criticada i va canviar per sempre el Dret Romà. L'Edicte de Caracal·la, també anomenat «reforma de Caracal·la» o més conegut en el món anglosaxó com a «Constitució Antoniniana», va canviar el concepte de ciutadania romana que tenia Roma. En aquesta reforma es va abolir qualsevol distinció entre ciutadans romans o ciutadans estrangers, donant els mateixos drets a les persones que abans se'ls aplicava el *Ius Gentium* que a les persones que se'ls hi aplicava abans el *Ius Civile*. Cal recordar que la ciutadania romana venia donada només en algunes condicions específiques i la major part de la població dins de l'Imperi Romà era considerada estrangera. Les persones que eren regides pel *Ius Civile* eren les persones que vivien o a la mateixa metròpolis de Roma, o en ciutats dins de les províncies romanes que tinguessin l'estatus de colònia de Roma o de *municipia optimo iure*. També eren ciutadans romans (amb això vull dir que se'ls hi aplicava el *Ius Civile*) les persones que eren fills reconeguts d'un ciutadà, incloent-hi també els fills adoptats i inclús fills d'esclaus que fossin reconeguts. Perquè se'ls aplicés el *Ius Civile* havien de complir com a mínim una de les condicions esmentades i també la condició de ser completament lliures (els lliberts, per exemple, no entraven en aquesta categoria, però els seus fills sí).

L'edicte va decretar que totes les persones que visquessin dins de l'Imperi de Roma tenien dret a la ciutadania romana i tenien els mateixos drets i deures sense importar on residissin o quin codi de lleis se'ls aplicés anteriorment. Aquesta mesura va beneficiar moltíssim a totes les persones que vivien en províncies romanes, però no gaudien de la ciutadania romana, ja que recordem que en aquest

moment l'Imperi Romà ocupava tot el Mediterrani, des de l'actual Síria i Iraq fins a l'actual Portugal, des de l'actual Egipte fins al Regne Unit (exceptuant Escòcia). Aquesta norma va tenir molt de suport entre les persones que vivien en províncies i no gaudien dels mateixos drets que altres, principalment degut al fet que ara tenien moltes més oportunitats, però va tenir un nombre d'excepcions, principalment els anomenats *deditici*. Aquests *deditici* (també anomenats «dediticis» en català) eren tots els habitants d'una ciutat (o provinents d'aquesta) que havia suposat una gran resistència en contra l'ocupació Romana o que simplement no havien capitulat i van suposar un gran combat en contra de Roma. Els *deditici* també podien ser esclaus que havien estat castigats pels seus amos i posteriorment venuts a una escola de gladiadors i se'ls hi havia concedit posteriorment la manumissió o l'havien pagat ells amb els beneficis obtinguts dels jocs de gladiadors. En aquests dos casos aquesta gent no va gaudir del *Ius Civile* i continuaven regint-se amb menys drets.

Sense tenir en compte aquesta última excepció, es pot veure com l'Edicte de Caracal·la va posar fi a segles de diferència de drets entre les persones que eren considerades romanes i les estrangeres, donant els mateixos drets a tots els homes lliures que visquessin dins de l'imperi romà. Cal recordar també que en el moment d'aprovació d'aquesta reforma (212 dC) el territori de l'Imperi Romà continuava sent enorme i ocupava pràcticament tots els territoris de la seva màxima expansió.

Extensió de l'Imperi Romà l'any 212 dC, any en el qual va entrar en vigor l'Edicte de Caracal·la. Font: Geocom

Aquesta reforma també va rebre forta oposició de les parts més privilegiades de Roma, així com d'escriptors i historiadors, ja que consideraven que feia perdre l'estructura d'honor que hi havia dins de la societat romana. Això no va ser ben rebut per aquestes classes perquè, a part de rebaixar el seu estatus social, al mateix temps feia possible que qualsevol persona pogués participar en el *Cursus Honorum*. El *Cursus Honorum* seria l'equivalent actualment a una carrera política. Hi havia diferents esglaons de poder fins a arribar a exercir el càrrec de cònsol, que era el màxim que es podia aspirar fent carrera política i seria l'equivalent als actuals presidents. Però, com tots els càrrecs polítics, va entrar en decadència durant el període Imperial fins a perdre el poder que havia tingut anteriorment. Tot i això, el *Cursus Honorum* era molt respectat a Roma i es considerava el màxim a què podia aspirar un romà. Per això, no és d'estranyar que la població més privilegiada de Roma no volgués aquesta reforma, perquè per poder participar en el *Cursus Honorum* s'havia de tenir ciutadania romana.

El que no està tan clar era si les motivacions de l'emperador Caracal·la es basaven en el seu convenciment per la igualtat de drets, o més aviat per obtenir-ne un benefici econòmic... L'historiador i polític romà Cassi Dió (155/165 dC - 229/235 dC), va viure al mateix temps en el que es va fer aquesta reforma legal i afirmava que el motiu darrere d'aquesta era augmentar la quantitat de població tributable per poder incrementar els ingressos de l'imperi, per així finançar els projectes de l'emperador Caracal·la. José Luís Linares, professor en la Universitat de Girona, concorda amb aquesta versió, juntament amb la majoria dels historiadors.

Això no obstant, també hi ha altres versions que consideren que l'objectiu real d'aquesta nova constitució va ser augmentar la quantitat de població reclutable per a les legions romanes i l'exèrcit romà en general, per així poder tenir més disponibilitat de soldats i fer noves campanyes militars en territori bàrbar. En tot cas, el motiu d'aquesta reforma no estava basat en res més que el mateix benefici de manera directa o indirecta per part de l'emperador, i per tant no sembla un canvi que hagués estat promulgat per la igualtat de condicions entre els habitants de l'imperi.

Aquesta reforma va acabar consolidant-se en el Dret Romà i la societat, a partir d'aquesta, va distingir molt menys entre persones estrangeres i els fins llavors

anomenats ciutadans romans. Així mateix, va marcar un punt important en fer que aquest dret fos considerat completament diferent del que estava instaurat en els segles anteriors a la realització de l'edicte, principalment per eliminar aquelles estructures tan establertes dels dos codis civils cabdals esmentats anteriorment.

Ara, una vegada acabat aquesta reforma, passaré a parlar d'una institució la qual pràcticament no va canviar durant tota l'existència de Roma i el que és considerat el primer cos diplomàtic de la història. Havien existit alguns cossos diplomàtics abans d'aquests, però els fecials van ser el primer que es considera organitzat i millor als seus predecessors.

Els fetialis

Els sacerdots anomenats *fetialis* (fecials) van ser molt rellevants pel seu paper a Roma. Es tractava d'un grup de vint sacerdots creats originalment per Numa Pompeii (753-674 aC) que s'encarregava de regular i efectuar totes les relacions diplomàtiques que tenia Roma amb els seus veïns i pobles estrangers. El motiu pel qual eren sacerdots era degut a la religió romana, la qual tenia normes respecte al tracte entre nacions i grups. Aquestes persones eren especialment rellevants per les relacions d'amistat entre nacions, les declaracions de guerra i la signatura de tractats.

Aquest grup triava els seus membres únicament quan sorgia una vacant (per defunció) i els propis integrants del grup decidien quin nou membre es podia integrar en aquest ofici. Acostumaven a ser sempre patricis i eren un màxim de 20 fecials. Es regien per diverses cerimònies i rituals que realitzaven en totes les seves missions, les quals podien incloure totes les accions diplomàtiques entre nacions en l'època antiga.

Missions diplomàtiques

En les missions diplomàtiques, els fecials s'encarregaven de dur a terme la tasca que els hi fos encomanada per la persona o la institució, tant en temps de la República com més endavant. Aquests no rebien represàlies si no aconseguien aquesta tasca, ja que eren sacerdots i, segons la religió romana, estaven protegits pels déus, gaudien de la inviolabilitat i no es podien ferir, la qual cosa seria una ofensa als mateixos déus. Això no només ho creien els romans, sinó que també ho pensaven moltes civilitzacions antigues i també més modernes, respectant-se mútuament les delegacions diplomàtiques perquè els seus integrants no temin per la seva vida. Aquest principi, que va aparèixer abans de la formació de Roma i va continuar després de la caiguda de l'Imperi, era respectat en la gran majoria d'ocasions, especialment en la cultura romana i la gran majoria de les altres civilitzacions amb les quals tenien contacte.

Pactes entre estats estrangers

Els pactes entre els estats estrangers era un concepte diplomàtic anterior a la fundació de Roma, però va ser molt cabdal per l'expansió territorial romana, ja que la diplomàcia va ajudar-los a establir aliances entre els pobles bàrbars o altres enemics. Els fecials lideraven aquestes missions.

Un dels rituals més importants que feien els fecials era constituir les missions diplomàtiques formant comissions de quatre sacerdots amb una persona que era el màxim representant de l'expedició. Aquesta persona era anomenada *Pater Patratus*, títol que feia referència al fet que el diplomàtic encara tenia el seu pare viu: si una persona no tenia el seu pare viu, no podia ser el líder de l'expedició. Aquest portava un ceptre per simbolitzar el poder de Júpiter, i un mineral sagrat que representava aquest mateix déu. Pel fet que el déu Júpiter era el seu déu suprem, aquest estava present en moltes de les accions dels fecials. L'exemple més clar era que, en l'aprovació de tractats amb estats estrangers, el sacerdot que liderés l'expedició jurava en representació de tot el poble romà i les seves institucions respectar aquest tractat, pacte o aliança entre estats. Mentre feia això, aguantava al mateix temps

aquest mineral/pedra sagrat que tenia a la mà com a representació del déu Júpiter. D'aquesta manera, es considerava que si es trencava la promesa, els déus estarien en contra de la civilització romana per no seguir el que havien jurat davant de Júpiter, ja que el fecial parlava en nom de tot el poble romà. Per acabar d'acceptar aquest tractat, també era necessari la mort d'un cabrit, com en altres rituals de la religió romana, que servia per ratificar definitivament el pacte fet amb la potència estrangera.

Declaració de guerra

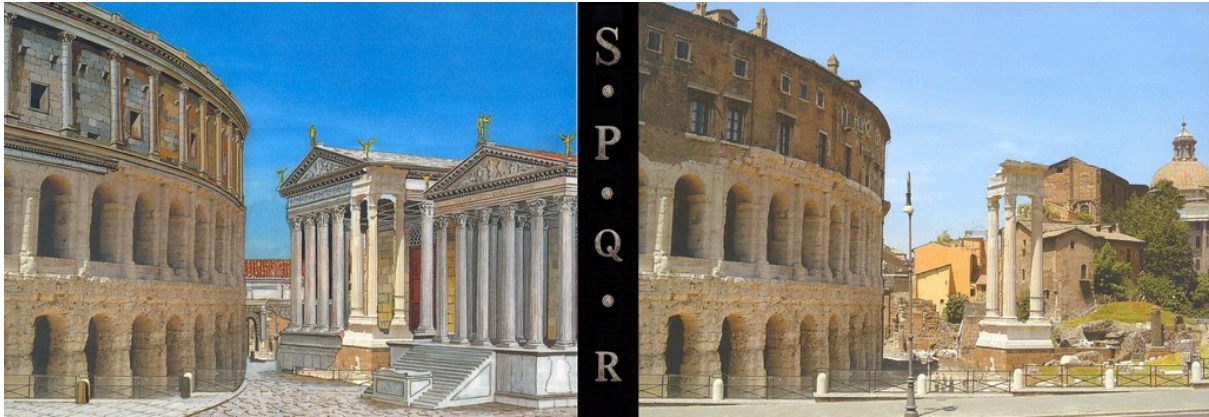
La declaració de la guerra, a diferència del que pot semblar en la creença popular, no estava determinada únicament pel Senat o l'emperador, sinó que també hi tenia molta part la religió romana i els fecials.

La font principal de la manera d'actuació d'aquest grup de diplomàtics va ser l'historiador romà Tit Livi (59 aC - 17 dC), qui explicava com actuaven. La primera acció que realitzaven els sacerdots era posar a Júpiter com a testimoni de l'expedició, perquè aquest vetllés per ells i fos testimoni diví de què succeiria. La segona acció consistia a fer una oratòria en l'estat que estiguessin visitant i fent la seva missió diplomàtica. En aquesta oració demanaven a aquest estat estranger que els escoltés. Això ho feien 4 cops, en el moment que entraven en territori de l'altre Estat, davant de la primera persona que es trobessin, durant l'entrada a una ciutat i davant del fòrum o representants del govern d'aquest estat o poble. Allà demanaven que els escoltessin per poder arribar a una solució. Si les seves demandes no eren ateses o no s'arribava a cap pacte per salvaguardar els interessos de Roma en trenta-tres dies, els fecials retornaven a Roma amb la notícia que el poble no havia atès les seves demandes de dialogar. Abans de marxar, però, feien una altra oració condemnant aquest estat i seguidament tornaven a Roma, on explicaven els fets al Senat. Tot seguit, el Senat discutiria si era necessari declarar la guerra. Els fecials també eren els encarregats de declarar la guerra correctament i de manera formal.

Una vegada feta l'acció anterior de retornar a Roma, es procedia a la declaració de guerra formal si el Senat ho considerava necessari (o el rei o l'emperador, depenent del període de la història de Roma). Era necessari i molt important pels romans realitzar l'acte de declaració de la guerra formal, ja que si no es feia així, fàcilment es considerava que la declaració de guerra no estava basada en res i constituïa una guerra injusta, de manera que els déus es podien posar en contra de Roma i perjudicar-los durant la guerra. Aquesta idea era també compartida per la resta de pobles i civilitzacions veïnes a Roma, tenint les mateixes normes de represàlia dels seus deus en cas de no declarar la guerra formalment i seguint també aquest codi d'honor per tenir bones relacions internacionals.

Aquesta declaració de guerra formal consistia en una altra cerimònia, que suposava el llançament d'una javelina al territori enemic. Aquesta acció la feia, com en tota la resta de relacions diplomàtiques, un fecial, el qual també recitava una oració després de fer el llançament en el qual afirmava que, com a representant del poble i el Senat romà, ell i Roma declaraven la guerra contra aquell poble/territori.

Aquest ritual va ser molt més present i fet de manera més literal en els primers moments d'existència de Roma, quan era simplement una ciutat estat i els veïns rivals no eren lluny de la ciutat, però amb el temps la pràctica va canviar. El ritual continuava sent exactament el mateix, però a causa de les grans expansions territorials que va fer Roma, es va decidir modificar la manera d'actuar. L'estat va adquirir un petit solar a Roma, representant simbòlicament un territori enemic, i s'hi realitzava el mateix ritual llançant una javelina i recitant les mateixes oracions, declarant formalment la guerra contra l'enemic davant dels déus. Dècades posteriors, es va crear un temple, anomenat temple de Belona, on es va construir una columna que marcava el punt des d'on la javelina havia de ser llançada, però la idea principal va ser sempre la mateixa i no va patir cap modificació excepte aquestes. Aquest temple estava al costat del Coliseu.

Temple de Belona a Roma, tal com era en el passat i les restes que en romanen en l'actualitat. Autor: Arturuiz. Pàgina web: flickr. <https://www.flickr.com/photos/96490373@N02/14040602825>

També era molt important el déu Janus, que invocaven els sacerdots en les seves declaracions. El temple d'aquest déu indicava quan hi havia una guerra: en temps de guerra, les portes del temple estaven obertes; en temps de pau, estaven tancades. De fet, aquesta idea de les portes obertes o tancades indicant si hi havia un conflicte o no va esdevenir una part cultural crucial dins de la cultura romana amb in comptables referències al llarg dels anys. De fet, l'any passat va sortir una frase relacionada amb aquesta peça de la cultura romana en les proves de la selectivitat¹⁸ amb el següent text tractant aquest tema:

Auspiciis missis, declaratus rex, Numa de templo descendit. Urbem nouam, conditam ui et armis, eam iure legibusque ac moribus de integro condere parat. Ianum ad infimum. Argiletum indicem pacis bellique fecit: apertus, in armis esse ciuitatem, clausus, pacatam significabat.

“Emesos els auspicis, Numa, declarat rei, baixà del temple. La nova ciutat, fundada per la força i les armes, pretén fundar-la de nou amb el dret i les lleis i amb usatges. Bastí el Janus a la part baixa de l'Argilet com un indicador de pau o de guerra: obert significava que la població estava en armes, tancat, que estava en pau.”

¹⁸ Examen en el qual es troba aquesta frase. https://examens.cat/wp-content/uploads/2022/03/pau_Llati_2021_Juny_Enunciat.pdf. https://examens.cat/wp-content/uploads/2022/03/pau_Llati_2021_Juny_Solucio.pdf. Si esteu llegint aquest treball en paper, podeu trobar el codi QR per veure-ho en els annexos en l'apartat de *romana verba*.

Tractat de pau

Els tractats posteriors a un conflicte bèl·lic i que estipulaven la pau i els tractes entre potències vencedores i vençudes també eren de vital importància per al poble romà i pels fecials. Aquests s'encarregaven que les firmes dels tractats seguissin tots els rituals que estipulava la religió romana, així com les cerimònies específiques per realitzar aquest acte de pau entre dos pobles.

Per dur a terme la cerimònia per declarar la pau entre l'estat romà i el seu enemic es requerien només dos fecials, a diferència d'altres actes judicials internacionals. En aquest cas, els fecials primer acudien davant d'un pretor al qual demanava permís per poder obtenir herbes sagrades del Capitoli, entre altres objectes religiosos, una acció necessària per poder signar la pau seguint la religió romana. Seguidament, es dirigien com a representants del poble romà per corroborar el pacte entre els dos estats en el lloc on s'hagués de signar aquest tracte. Una vegada arribats a la localització, després de realitzar rituals amb les herbes i altres objectes sagrats per assegurar-se la plena validesa del tractat, el *Pater Patratus* podia validar-lo.

La signatura del pacte entre les nacions havia de formalitzar-se abans del migdia, seguint la religió romana. Una vegada s'havien llegit totes les clàusules prèviament establertes, es pronunciaven unes altres oracions per part dels fecials i es feia un sacrifici animal d'un porc amb un ganivet de sílex. Després de la validació del pacte, tornaven a Roma amb el tractat en una làmina de bronze perquè quedés constància del pactat amb la potència enemiga.

Sacrifici d'animals dins de Roma per fer els seus rituals sagrats, entre els quals, declarar la guerra, la pau, pactes de no-agressió, entre molts altres. Font: Wikipedia anglesa.

Importància avui en dia

A diferència d'altres aspectes del Dret Romà, considero que aquestes figures no tenen una influència tan directa en les bases del nostre sistema judicial, com podrien els elements que hem vist fins ara o principis com els de *in dubio pro reo*, o *dura lex sed lex*. Ara bé, els fecials continuen tenint una cosa fascinant, pel fet que van ser un dels primers cossos diplomàtics de la història i el seu paper era molt rellevant, esdevenint un referent pel dret internacional i les relacions entre nacions i territoris. També és important destacar altres coses amb les quals el món romà està molt relacionat amb l'actualitat, com per exemple la manera d'actuar i vestir per part dels jutges, la qual és similar. En aquest sentit, els jutges actuals vesteixen toga, com també en duïen els pretors, i segueixen uns procediments extremadament similars als del temps de Roma, procediments molt regulats en tots dos casos.

Els fecials són un gran exemple de com el poble romà era organitzat i respectuós inclús en les seves declaracions de guerra, i com els seus rituals eren molt crucials per ells i la cultura romana. També demostren com les relacions diplomàtiques en l'antiguitat estaven basades en la religió i el respecte als déus entre estats o cultures, especialment per la manera com tots els estats (o la gran majoria) del món antic consideraven que els diplomàtics estaven protegits pels déus de tots dos bàndols i calia respectar els ambaixadors. També destaca la idea en la qual no fer una declaració de guerra formal i començar un conflicte sense motiu ni previ avís feia que els deus estiguessin en contra seva. Això ho pensaven pràcticament totes les civilitzacions antigues i aquesta idea ha continuat durant la història. Per comprovar això només cal donar un cop d'ull a l'article primer de la Conferència de la Haia de l'any 1907, el qual decreta que cap país no pot declarar la guerra a un altre sense cap declaració prèvia i explícita de guerra, i com no fer-ho representa un crim de guerra. Val a dir que aquest article no ha estat respectat durant moltes vegades de la història de la humanitat, ni en l'actualitat, però marca les bases de com s'ha de fer l'anomenada "guerra justa".

2.5 Principis generals del dret:

En el dret hi ha un seguit de principis generals, un grup d'afirmacions que es consideren vertaderes seguint un criteri racional i moral. Serveixen com a base del sistema jurídic dels països que podem considerar lliures i justos, i tenen orígens en el Dret Romà. Tot l'ordenament jurídic actual està subordinat a aquests principis generals. Amb això vull dir que cap llei o reforma no pot obviar, estar en contra o saltar-se aquests principis generals del dret, ja que esdevindrien normes injustes.

Es considera que aquests drets són inviolables per molt que malauradament hi ha països en què no es respecten ni s'implementen. Aquests principis generals han de ser respectats en qualsevol sentència judicial i, en el cas que no ho faci, es considerarà que és una resolució nul·la i il·legítima.

He decidit incloure'ls en aquest apartat del treball, ja que són una de les bases més importants dins del Dret Internacional i (en teoria) haurien de ser respectats sempre. Tots ells mantenen un vincle amb el món romà, més enllà del seu nom llatí, pel fet que van ser inventats i implementats pel seu sistema judicial.

Funcions

La funció principal dels principis generals del dret és proporcionar uns fonaments ètics en diverses matèries jurídiques. Tant la Constitució com totes les lleis o normes han d'estar sotmeses a aquests principis bàsics que apliquen a totes les persones, perquè els seus drets siguin respectats. No es pot aprovar cap llei que hi estigui en contra, ja que es consideraria il·legítim i nul d'autoritat, de la mateixa manera que ho seria un judici que no ha seguit aquests principis.

Aquests principis bàsics també ajuden a la interpretació de normes que poden haver estat redactades d'una manera confusa. Un cas pràctic d'això seria quan en la llei no estigués estipulat el que s'havia de fer en un cas concret. Si passés això, s'hauria de

dictaminar sentència seguint aquestes normes per poder assegurar un procediment just.

Cal sempre recordar que aquests principis generals del dret van augmentant i canviant segons l'època i el temps, i cada vegada n'hi ha més. Són moltíssims i no es poden incloure tots en aquest treball, però sí que puc esmentar els més bàsics i elementals que s'haurien de respectar a tot el món. Em centraré sobretot en el Dret Processal, ja que considero que aquest és l'àmbit en què es mostra més clarament la relació entre el món romà i l'actualitat; mentre que també s'apliquen a altres àmbits del dret.

Presumpció d'innocència

El primer concepte que cal recordar sempre en qualsevol notícia mediàtica o procediment jurídic, és la presumpció d'innocència. Aquest principi general del dret explica com tothom és innocent fins que sigui demostrat el contrari. Això vol dir que, en els judicis, el que s'ha de provar és la culpabilitat de l'acusat, demostrant que ha comès el crim. Aquest és el dret més fonamental que tenim tots els éssers humans: no es pot tractar una persona com a culpable sense tenir evidències que ho és. Això ha comportat també reformes per tenir en compte aquest principi, com per exemple a França, on està prohibit mostrar l'acusat emmanillat per evitar que la gent el consideri culpable simplement per veure-l'hi. Com a curiositat, per no mostrar-lo emmanillat al públic, es posa una tovallola o peça de roba sobre les seves mans.

La presumpció d'innocència, com tots els principis fonamentals del dret més importants, procedeix del període romà. Tot i això, malauradament encara hi ha molts països del món que no segueixen aquesta base principal per tenir un sistema judicial just. La presumpció d'innocència no significa que aquella persona no pugui entrar a la presó, ja que si es considera que el sospitós té risc de fuga del país o suposa un perill per la societat, entre d'altres, haurà d'entrar-hi com a mesura preventiva. En contra del que pugui semblar, dins de la presó continua sent completament innocent fins que algú proporcioni les proves necessàries per

inculpar-lo del crim de què se l'acusa, cosa que em fa passar al següent punt, el qual està extremadament relacionat amb aquest.

In dubio, pro reo

Crec que aquest és un dels primers conceptes legals que tothom hauria de tenir present en qualsevol cas, traduït a: «en cas de dubte, a favor de l'acusat». Aquest principi assegura que en cas de dubte, sempre s'ha d'exculpar l'acusat, si no hi ha suficients proves. Això vol dir que mentre hi hagi un dubte raonable que la persona no ha comès aquest delicte i no es pugui provar que l'ha comès, el jutge (i també el jurat popular) haurà de donar la raó a l'acusat i deixar-lo lliure. Aquest fet podia passar tot i que hi hagués proves en contra seu, ja que si no són prou convincents per a assegurar la seva culpabilitat, quedarà exempt de qualsevol pena.

Això està pensat per jutjar sempre a favor dels acusats, intentant que no hi hagi persones innocents que siguin condemnades per un crim que no han comès. Pràcticament qualsevol persona entre 18 i 65 anys pot haver de fer de jurat popular en un judici, de manera que és molt important que la gent consideri aquest principi bàsic del dret abans de condemnar algú. Si no es té en compte, pot passar que hi hagi persones empresonades per crims que no han fet, i això és completament inacceptable en una societat que s'autodenomini justa.

Prior in tempore, potior in iure

L'expressió llatina *Prior in tempore, potior in iure* es traduiria a «El primer en el temps, és més fort davant la llei». La frase fa referència al principi bàsic del dret en què en el cas d'existir controvèrsia entre dues parts, les quals al·leguin els mateixos drets respecte a un conflicte legal, s'entén que té preferència la persona que ha fet primer aquella acció (amb eficàcia jurídica).

El millor exemple d'això seria les invencions i patents, molt presents avui en dia. La persona que té dret sobre l'autoria d'aquella creació pot ser que no sigui la primera que la va inventar realment, sinó la primera que obtingui una patent mitjançant un procediment legal. Això indica que, en cas de dubte respecte a l'autoria, la propietat o qualsevol altre aspecte jurídic d'alguna cosa o acció, qui la va declarar primer amb un procediment legal tindrà l'avantatge en la resolució del conflicte. Aquest principi es basa en una lògica que seguim en moltíssims àmbits comuns del nostre dia a dia, com per exemple en les cues del supermercat.

Ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus

Aquest altre principi del dret es tradueix com: «on la llei no distingeix, no hem de distingir». Fa referència al fet que tots els ciutadans són iguals davant la llei i aquesta, per conseqüència, s'ha d'aplicar a tots per igual. També es troba escrita en altres idiomes en alguns documents, però prové, com la gran majoria dels drets fonamentals (i tots els que explico en aquest treball) del món romà i per conseqüència del llatí. Aquest principi defensa la idea que no pot haver-hi distincions davant la llei entre les persones pel motiu que sigui. No només serveix per eliminar la discriminació en els sistemes judicials sinó també per aconseguir que ningú estigui sobre la llei per molt que sigui més ric, poderós o influent que un altre. Posteriorment, també com a herència del Dret Romà, es va desenvolupar una imatge per simbolitzar que el dret no distingeix per raons que no siguin relacionades amb la justícia, com per exemple el seu nivell econòmic, poder, aparença, etc. Es representa amb la imatge de la justícia com una dona amb els ulls tapats, la qual sosté a la mà dreta una balança i amb l'esquerra una espasa. La imatge que es troba a sota representa aquest concepte essencial en el dret, tant que molta gent que es dedica al món judicial té una d'aquestes escultures a casa seva o en el seu lloc de treball.

Figura que representa la igualtat davant la llei i el concepte anteriorment esmentat. Font: BBC News Mundo.

Aquest principi ha estat vulnerat moltes vegades durant la història i hauria de ser un dels principals objectius a assolir pels països, ja que és l'única manera per assegurar que realment un procediment judicial sigui just, perquè tothom hauria de ser jutjat amb les mateixes condicions. Tot i això, i com hem vist en el cas anterior, hi ha bastants països en el món els quals no respecten aquest principi, i mitjançant corrupteles o altres mitjans, aconsegueixen saltar-s'ho.

Ubi est eadem ratio, ibi idem ius

Aquest principi bàsic del dret es tradueix a: «on hi ha el mateix motiu, s'aplica la mateixa resolució». Estipula que, una vegada es prengui una decisió judicial, la resolució estableix unes bases per a futures decisions similars, ja que la defensa o acusació (depèn que es digui en la primera sentència) podrà utilitzar-la com a argument a tenir en compte. Crec que es pot explicar més fàcilment i la gent la coneix més com «crear un precedent», que és una expressió que se sent molt en sèries relacionades amb el món legal, especialment americanes. El concepte és el mateix: en el moment que un jutge pronuncia una sentència en un cas «x», si es repeteix aquest cas o en sorgeix un que sigui extremadament similar en un altre judici, el jutge pertinent haurà d'aplicar una sentència igual o similar a l'anterior, tret

que alguna autoritat superior estipuli una manera d'actuar diferent. Això és molt present en la justícia nordamericana, però en altres països, com el nostre, només s'aplica en resolucions de tribunals superiors (Tribunal Suprem).

Primum non nocere

Aquest concepte del Dret Romà es tradueix al català directament com: "el primer és no fer mal". Es basa en la idea que les persones i les institucions han tenir com a principi no perjudicar la resta. Aquesta idea es creu que prové del metge grec Hipòcrates (460-370 aC) i el Dret Romà la va adaptar i fer servir en les seves lleis.

El concepte fa referència al fet que una persona ha d'intentar per tots els mitjans perjudicar el mínim possible a una altra persona, i està relacionat amb el concepte de *bona fides* (explicat posteriorment). Aquesta idea encara està molt present, especialment en àmbits mèdics, on ha arribat a causar controvèrsia a causa de la prescripció de medicaments amb efectes secundaris que podien ser perjudicials o nocius per la persona que prendrà el medicament. Així mateix, ha entrat en controvèrsies respecte si és ètic i si ha de ser legal experimentar medicaments amb humans, ja que podria ser nociu i s'ha de buscar no perjudicar. Aquestes polèmiques venen especialment dels Estats Units on els seus models de medicina no són públics i es crea controvèrsia per com haurien d'actuar les empreses farmacèutiques juntament amb l'administració pública, amb la corresponent jurisprudència respecte a aquests casos.

Pacta sunt servanda

La idea del *pacta sunt servanda* prové també del Dret Romà, estipulant que "els pactes s'han de mantenir". Aquest concepte s'ha fet servir en molts àmbits del dret diferents. És un principi bàsic per tal que els pactes entre ciutadans o entre nacions siguin respectats, podent confiar en els tractes amb les altres persones.

Avui en dia, en el Dret Internacional queda estipulat, segons l'article 26 de la Convenció de Viena sobre els Drets dels Tractats (1969), que «qualsevol tractat en vigor obliga a les dues parts o més que formen part d'aquest tractat, estan obligats a respectar-lo i complir-lo de bona fe». Aquesta frase que he mencionat no només aplica en el Dret Internacional sinó que dins de les institucions dels països també s'ha d'aplicar aquest concepte bàsic del dret per assegurar que hi hagi un bon funcionament de la societat i ens puguem fiar dels altres. Tot i això, hi ha hagut moltes ocasions no aquests han estat trencats, com per exemple en l'actual Guerra d'Ucraïna, atacada per Rússia malgrat que li havia entregat el seu arsenal atòmic a canvi de la garantia de mantenir la independència i integritat territorial.

Bona fides

El principi de *bona fides* es tradueix de manera bastant fàcil com a «bona fe». Estableix que totes les parts que estan interessades a realitzar un pacte, una acció jurídica, etc., han de regir-se per l'honestedat, a favor de la resolució de problemes sense fer trampes per buscar el benefici personal. Així, qualsevol acte que realitzi una persona ha d'estar sempre basat en intencions clares, sense fer servir la llei per objectius pels quals no ha estat pensada.

L'exemple més clar per explicar aquest concepte seria que una persona no pot presentar una denúncia contra una altra sense cap base, només per buscar el seu benefici personal. La idea de la denúncia falsa, doncs, suposa vulnerar aquest principi. La bona fe, però, no queda només estrictament lligada al Dret Penal, sinó que també té la seva importància en el Dret Civil, el Dret Administratiu, el Dret Internacional i totes les branques d'aquest. Això és així perquè es considera que totes les accions han d'estar basades en la bona conducta i l'honradesa de totes les parts participants, que han de fer un bon ús de les eines legals que tenen al seu abast, tot i que podem veure sovint com no se segueix aquesta idea fonamental del dret.

Quid non est in actis, non est in mundo

Aquest és l'últim dels principis generals del dret que tractaré perquè la llista és molt extensa i no la podria cobrir tota en aquest treball. Aquest principi significa que «el que no hi ha als registres no hi és al món». Fa referència al fet que qualsevol contingut que s'utilitzi en una causa judicial ha de constar-hi oficialment, sigui per defensar, acusar o jutjar, i ha d'estar acceptat dins de les mateixes actuacions judicials.

Això vol dir que per realitzar qualsevol de les accions anteriorment mencionades s'han de presentar els continguts de les proves davant del jutge, de manera que tant la fiscalia com els defensats tindran les mateixes proves i les mateixes bases per poder-se acusar o defensar respectivament. Aquest concepte comporta que les dues parts hagin d'aportar les proves que faran servir per fer la seva acció jurídica de manera prèvia a l'inici del judici, fent que si no es presenten no siguin acceptades com a defensa o com acusació posteriorment. Això és així llevat que la nova prova compleixi una sèrie de característiques que facin possible emprar-la, com per exemple una evidència definitiva que la persona és culpable o innocent. Tot i això, aquesta nova prova que es presenti haurà de ser aprovada pel jutge perquè sigui realment legítima i part del procés judicial, ja que si aquest considera que no pot afegir-se, no ho farà. Per posar un exemple, si ja ha començat un judici per assassinat, però durant aquest es descobreix l'arma del crim que va fer servir l'acusat per matar la seva víctima, aquesta prova serà definitivament feta servir en el judici. Si passés el contrari, una prova que demostrés de manera evident que la persona no ha comès el crim, també s'acceptaria. Malgrat això, normalment s'ajorna el judici uns dies o un període de temps més curt, depenent de les proves, perquè tant la fiscalia com la defensa puguin preparar-se per poder explicar aquestes noves troballes. Si aquestes proves apareixen quan ja s'ha emès la sentència, s'haurà de fer un altre judici (si es considera pertinent) per poder tenir en compte aquella prova i donar oportunitats tant a la fiscalia com a la defensa de poder usar o argumentar convenientment.

Aquest és l'últim dels conceptes fonamentals del dret que volia comentar, completament indispensables per qualsevol sistema judicial del món. Existeixen molts altres principis generals del dret, però he volgut explicar aquests, ja que els considero els més importants.

3. L'oratòria romana

Enceto la tercera part del meu treball en la qual tractaré l'oratòria romana, eina intrínsecament relacionada amb els procediments legals a Roma. Cal recordar que en la ment romana l'oratòria i la retòrica eren conceptes clarament diferents tot i que avui en dia els fem servir (erròniament) de manera bescanviable. La retòrica és la capacitat que té l'orador per elaborar un discurs ben travat seguint totes les seves parts. En canvi, l'oratòria inclou no només l'elaboració del discurs sinó també la seva exposició davant del públic.

Aquest apartat és extremadament important per veure si realment els conceptes dels oradors romans de l'antiguitat continuen sent aplicables en la societat actual o si, per contra, han esdevingut inútils en la societat en la qual vivim.

3.1 L'oratòria a Roma

La idea que saber parlar en públic era important va sorgir originalment a Grècia, però va ser posteriorment adoptada per part de la civilització romana. Dins de tota la cultura romana va anar perfeccionant-se l'oratòria, especialment tenint en compte que aquesta cultura va estar basada en el sistema republicà, on l'oratòria va agafar moltíssima importància a causa de la seva utilitat dins d'un sistema democràtic. Això era gràcies al fet que es necessita una bona oratòria per poder convèncer a altres persones de les teves idees o de proposar una llei, juntament amb poder pujar per l'escala política del *cursus honorum*. Gràcies a això es van anar perfeccionant les tècniques de l'oratòria romana amb el temps, destacant alguns grans oradors i grans frases dins de la història de Roma.

Un exemple d'aquests grans moments dins de l'oratòria romana va ser el cas dels dos germans Grac, que van voler aprovar una reforma agrària suggerida des de l'any 133 aC fins a l'any 123 aC, temps durant el qual van presentar grans discursos per defensar-la. Posteriorment, van morir assassinats a causa de la gran popularitat

que estava agafant aquesta reforma gràcies als seus discursos, per la qual cosa seria correcte afirmar que van morir assassinats a causa de la seva oratòria. També destaca entre els moments estel·lars de l'oratòria romana quan Marc Porci Cato va defensar la idea de *delenda est Cartago* que es traduiria a «Cartago ha de ser destruïda», defensant que el poble romà hauria d'aniquilar la civilització cartaginesa, discurs que va desencadenar la Tercera Guerra Púnica (149 aC - 146 aC), acabant el conflicte en la destrucció total de la ciutat de Cartago i la seva civilització.

Un altre exemple per demostrar la gran importància que tenia l'oratòria en el món romà va ser el discurs que va pronunciar Marc Antoni denunciant com Cèsar havia estat assassinat pels senadors romans, capgirant els seus arguments segons els quals ho havien fet per preservar la República romana. Això va aconseguir que el poble romà estigués en contra de les accions dels senadors i de la mateixa institució del Senat, cansat de tots els problemes que havien estat aguantant durant els anys i la seva mala gestió de la República. Aquest va ser un dels majors discursos de la història de Roma i decisiu per la història de la humanitat, capgirant el panorama polític per sempre, fent que el poble romà ja no donés suport al sistema republicà ni als senadors, volent un nou sistema: l'imperi.

Finalment, una altra de les proves que demostren la importància de l'oratòria dins de Roma és el fet que era considerat un gènere literari independent i l'equivalent a una assignatura avui en dia. L'oratòria era equivalent a la poesia, història, filosofia, jurisprudència, política, etc. Aquesta gran importància que li atribuïen els romans és merescuda, principalment degut al fet que consideraven que l'oratòria era la manera amb la qual les persones podien defensar les seves idees: únicament amb bons coneixements d'oratòria, es podia expressar i defensar correctament el que pensava.

Consideraven també que un discurs era bo si aconseguia 3 coses:

- Agradar
- Emocionar
- Convincent

3.2 Ciceró:

Aquest apartat servirà com a base per a la part pràctica, que consistirà en primer entendre el que explica Ciceró en el seu llibre i després aplicar-ho a discursos de la història moderna de la humanitat. Per poder fer això, però, explicaré primer els aspectes més importants de la vida de Ciceró i els seus discursos més coneguts, per entendre millor la seva persona i el món en el qual va viure. Aquest estudi de la seva vida continua integrant-se en la part teòrica, però la posterior anàlisi de les seves lliçons en el llibre *De Oratore* esdevindrà l'inici de la part pràctica.

Primers anys

Ciceró és considerat com el millor orador romà, o inclús el millor de la història. Marc Tul·li Ciceró va néixer l'any 106 aC i va morir l'any 43 aC. No va dedicar-se només al dret, sinó que també va esdevenir filòsof i polític, i un reconegut orador a Roma. Originalment, la seva família era d'una classe social anomenada eqüestre rural (venia derivat del fet que, en el passat, eren soldats que podien permetre's un cavall), bastant respectada a Roma. Tot i això, el seu poder i importància estava per sota dels patricis i eren considerats plebeus. La seva família va quedar-se sempre en el camp, però va voler enviar al seu fill a Roma perquè aquest pogués tenir una bona educació amb l'objectiu que en un futur accedís a fer el *cursus honorum* (carrera política), sent enviat a la ciutat de Roma a l'edat de setze anys per realitzar-lo. Cal recordar que el *cursus honorum* era la carrera més prestigiosa que podia fer un romà i la que era la més respectada per la població. Va obtenir lliçons de gramàtica, dret i lleis romanes, filosofia i també lligams amb arts com la poesia i tragèdies, juntament amb un apartat que el va fascinar: escoltar els grans oradors antics. Aquests eren principalment Marc Antoni l'Orador¹⁹ i Luci Licini Cras²⁰. Durant els seus estudis ja va demostrar com tenia bones habilitats en debats i discussions,

¹⁹ Magistrat romà durant l'etapa republicana que va néixer l'any 143 aC i va morir l'any 87 aC . Va pujar per l'escala del *cursus honorum* i va acabar esdevenint cònsol romà en dues ocasions, l'any 99 aC i l'any 97 aC. Important no confondre amb el Marc Antoni, general de Cèsar.

²⁰ Magistrat jurista i orador romà durant l'etapa republicana el qual va néixer l'any 140 aC i va morir l'any 91 aC, el qual va estudiar el *cursus honorum* i va esdevenir cònsol romà l'any 95 aC i provenia d'un origen plebeu.

fet que potser venia de la seva infància, quan es considerava que parlava molt bé d'ençà que era molt jove.

Un aspecte que era molt important dins de la societat romana, però, era tot el que estava relacionat amb els militars i l'exèrcit. Per accedir al *cursus honorum*, un home lliure havia d'haver fet com a mínim una breu carrera militar, que era obligatòria per tots els ciutadans romans (probable motiu per l'aprovació de l'edicte de Caracal·la l'any 212 dC)²¹. Després de fer aquesta breu carrera militar, l'any 81 dC va decidir prosseguir amb els seus estudis i va començar la seva carrera en el món del dret aquest mateix any. Va exercir com a advocat, ja que aquest era el primer esglaió dins del *cursus honorum* i posteriorment va poder pujar l'escala política mitjançant l'oratòria.

Pro Quinctio

El primer discurs rellevant de Ciceró va realitzar-lo poc després de començar la seva carrera com a advocat i es va anomenar *Pro Quinctio*. S'anomena d'aquesta manera perquè el discurs que va ser estava a favor de Publius Quinctius, persona que defensava en aquest cas.

Antecedents

El context és el següent: Gaius Quinctius va morir abruptament l'any 84 aC, i li va deixar al seu germà, Publius Quinctius, tota la seva herència. Per aquest motiu, Publius també va obtenir tots els deutes que tenia el seu germà i va intentar vendre les seves propietats per poder satisfer aquests deutes. En aquesta situació de desesperació, una persona anomenada Naevius el va convèncer de no vendre els seus béns, assegurant-li que li donaria els diners requerits per pagar-ho a canvi d'una participació en aquests. Amb la seguretat que rebria aquests diners, Publius no va anar pagant el deute ja que confiava que rebria els diners de Naevius. Quan

²¹ L'edicte de Caracal·la es troba en la pàgina 50.

Publius havia finalment de pagar el deute, Naevius no li va donar els diners que li havia promès, i finalment Publius va haver de començar a vendre les seves propietats igualment. Per culpa d'això, calia arribar a un acord en els jutjats, ja que Publius li reclamava la participació a Naevius. En el moment de resoldre-ho, Naevius va argumentar que ell havia venut de manera unilateral la seva participació en les propietats que compartien i, per conseqüència, ell ja no tenia cap relació amb Publius ni hi havia cap conflicte amb ell. Davant d'aquesta situació, Quintius no va acceptar i va decidir tornar als jutjats una altra vegada.

Després d'aquest conflicte legal i per pagar encara els deutes que tenia de l'herència, Quinticus va vendre part dels seus esclaus a la Gàl·lia. Naevius va obtenir informació que Quinticus havia marxat de la ciutat i va agrupar un grup d'amics que pensava fer servir com a testimonis. Va fer veure que havien quedat per resoldre el conflicte davant del jutge i que Quinticus no havia aparegut en la conferència per arreglar la situació de forma pacífica (que s'anomenava *vadimonium*). Seguidament, fent servir els seus amics com a testimonis dels fets, va argumentar davant del *praetor* com s'havia organitzat un segon *vadimonium* (que realment no havia passat) i va afirmar rotundament que Quintius no havia aparegut en aquest i era un deutor que no pagaria els seus deutes. Posteriorment, va demanar al jutge que li donés el permís d'apoderar-se de les seves propietats a canvi de pagar el deute. Mentre també passava això, els mateixos amics de Naevius, van intentar apoderar-se dels esclaus de Quinticus (fora dels jutjats i de manera extraoficial) però no ho van aconseguir perquè no estaven on ells creien, ja que Publius havia marxat. El *praetor* va donar un edicte a favor de les demandes de Naevius.

Una vegada Quinticus va tornar a casa seva, Naevius i els seus amics el van fer fora argumentant que el *praetor* els hi havia concedit aquelles propietats pels seus impagaments, fet que era veritat, però que havia estat concedit en unes condicions no legals. Seguidament, va lluitar pels seus béns en els jutjats i, tenint inclús el suport d'un excònsol i governador anomenat Gaius Valerius Flaccus, va aconseguir declarar davant del *praetor*. Davant d'ell va argumentar perquè aquella era la seva propietat i com no havia d'haver estat confiscada, segons el mateix edicte, d'una manera il·legítima o mitjançant la força.

Abans del judici, Naevius va contractar pel judici l'orador més popular en aquell moment a Roma, anomenat Quintius Hortensius, i va comptar amb l'ajuda de Lucius Marcius Philippus, un excònsol que havia estat molt influent durant la seva carrera i era respectat a Roma. A diferència del seu contrincant, Publius primer havia triat un advocat anomenat Marcus Junius per exercir com el seu representant, però va haver de contractar Ciceró a l'últim minut, ja que l'altre no podia atendre'l per una causa diplomàtica. En aquest moment, Ciceró era encara inexperimentat, un desconegut a Roma. Tenia només vint-i-set anys, recentment havia acabat els seus estudis i aquest va ser un dels seus primers discursos.

Arguments

Ciceró, a diferència del que podia pensar Naevius, era una persona molt sàvia per la seva edat, i va defensar el seu client amb tres arguments:

- Naevius no havia d'haver demanat un edicte de Burrienus, ja que Publius no devia res a Naevius i, de manera més rellevant, el *vadimonium* que Naevius havia fet servir per argumentar que Publius no hi havia participat era completament fabricat. També va explicar i que els testimonis visuals de Naevius havien actuat en mala fe i no eren uns testimonis que haguessin dit la veritat.
- El fet que Naevius tingués possessió de la propietat de Publius no estava d'acord amb l'edicte de Burrineus, ja que cap de les condicions de l'edicte s'aplicaven a Publius, a causa del fet que ell no era deutor de Naevius.
- Entre l'aprovació de l'edicte el dia 20 de febrer de l'any 83 aC a Roma i l'apropiació per part de Naevius de les seves propietats (que es trobaven a la Gàl·lia) hi havia només 3 dies de diferència. Aquest període de temps era massa curt (per l'època) i demostra, doncs, que aquest procediment judicial havia estat planejat anteriorment per part de Naevius per obtenir un benefici personal.

Bàsicament, el que feia Ciceró era qüestionar el principi general de la *bona fides* que han de tenir els litigants, utilitzant com a proves el fet que el *vadimonium* no s'havia realitzat realment i havia estat falsificat per part de Naevius. Això, juntament amb el fet que l'apropiació dels béns havia passat massa ràpida perquè no estigués planejada, va ser l'acusació de Ciceró i el seu client. També posa molt d'èmfasi durant tot el discurs en la influència i arrogància que havia tingut Naevius i els seus ajudants, especialment tenint en compte la relació anterior amb Publius. Al mateix temps, defensa que Publius Quinctius era un gran treballador i una persona honesta a la qual Naevius li havia robat la seva propietat de manera il·legítima, mentre ell l'havia tractat d'amic i soci.

Amb aquests tres punts claus i l'èmfasi que va posar-hi, es creu que Ciceró va aconseguir que la sentència fos beneficiosa per Publius Quinctius. Això es creu, principalment, perquè no s'hagués publicat un discurs de Ciceró en aquells moments tan inicials de la seva carrera si no hagués estat perquè va obtenir el seu objectiu en els jutjats. Si hagués perdut, publicar-lo hauria estat contraproduent per la seva carrera i ofici. No es conserva la resolució del conflicte, de manera que no queda clar com va acabar el cas de Publius, però la versió més acceptada és que va guanyar el conflicte legal.

Crec que aquest discurs de Ciceró demostra clarament com, per bé que encara era una persona que no tenia gaire experiència, podia fer raonaments molt bons i expressant molt bé les seves idees i el que defensava. Llegint el seu discurs es pot veure com era una persona que orava d'una manera fascinant i com els seus arguments estaven molt ben expressats. És prova d'això la seva publicació i preservació, però queda molt clara la importància i capacitat oratòria que tenia Ciceró des d'una edat molt jove.

Amb aquest discurs, es pot veure com les bases del nostre sistema judicial ja eren funcionals a Roma, mentre que també hi eren presents alguns dels problemes i crims que avui en dia encara es cometien. Ens recorda com som els éssers humans i com hi ha coses que encara no han canviat des de fa més de dos mil anys.

Una vegada acabat aquest primer discurs que va fer enlairar la carrera de Ciceró, procediré a comentar-ne un altre molt més important, no només per la seva carrera, sinó també per la història de Roma.

In Verrem

In Verrem són uns discursos que va pronunciar Ciceró l'any 70 aC en contra de l'exgovernador de Sicília, anomenat Verres. En aquell moment, ja era més experimentat (tot i que tenia només 30 anys) i va ser molt important en la seva carrera i el que el va fer catapultar políticament dins de la República Romana.

Antecedents

En l'any 70 aC el poble de Sicília va acusar l'exgovernador de la província anomenat Gai Verres d'haver estat un tirà perquè havia obtingut les millors magistratures mitjançant suborns, fins que va arribar a esdevenir pretor de l'illa. Els sicilians denunciaven que el govern sota el qual havien estat amb Verres era pitjor que durant la Primera Guerra Púnica²², amb saquejos a les cases dels ciutadans romans, juntament amb confiscacions d'impostos il·legítims, cancel·lació i aprovació de contractes i projectes pel benefici del governador i altres implicats, al mateix temps que va fer incautament d'obres d'art de l'illa per benefici personal.

El poble Sicilià va recórrer a Marc Tul·li Ciceró molt poc temps després que se li acabés el mandat a Verres (demostrant el descontentament que tenia la població respecte a aquesta persona) per ser el seu representant en el judici. Cal recalcar que els dos personatges no es coneixen personalment abans d'aquest judici, però sí que Ciceró volia defensar el poble de Sicília contra els ideals antirepublicans dels quals s'acusava Verres.

²² Conflicte entre Roma i Cartago des de l'any 264 aC fins al 241 aC sobre la sobirania de les illes del Mediterrani i la superioritat naval d'aquest mar. Aquesta primera guerra púnica va veure combat per la Illa de Sicília, Còrsega i altres territoris del Mediterrani. Hi hauria tres guerres púniques, sent la segona la més brutal, combatuda a Hispània, Gàl·lia i la península itàlica juntament amb l'actual Tunísia. Tots aquests conflictes els va guanyar Roma, i el tercer va acabar amb la destrucció total de Cartago, com ja he comentat anteriorment.

Mentre que Sicília havia decidit que el seu representant fos Ciceró, Verres havia escollit com a representant el considerat millor orador de Roma en aquell temps, que era Quint Hortensi. Aquest individu era molt conegut a Roma per les seves intervencions com a advocat i, sobretot, per la seva gran oratòria. També va ser un gran magistrat romà culte i reconegut, arribant a ser cònsol romà un any després de la celebració d'aquest procés judicial que estic tractant. Davant d'aquesta persona, Ciceró va enfrontar el judici com un repte amb el qual podria guanyar molta fama si es resolía a favor seu.

El procés judicial

Ciceró sabia perfectament que aconseguir una resolució favorable era molt complicat. No seria fàcil acusar un exgovernador que provenia d'una família aristòcrata i aconseguir que la llei se li aplicés pels crims que havia comès. En primer lloc, perquè el tribunal estava compost de senadors i, al principi, eren molt contraris a acceptar una condemna d'un aristòcrata. I en segon lloc, el fet que segons el concepte d'*ubi est eadem ratio, ibi idem ius*²³, si es condemnés l'exgovernador, es reconeixeria que una actuació il·legítima d'un governador provincial pot ser denunciada. En aquest cas, es restringiria el poder dels governadors provincials, fent que la població romana fos més propensa a denunciar contra aquests mateixos governadors seguint l'exemple sicilià.

Aquest seria un dels primers casos que assumiria Ciceró contra el governador d'una província, ja que de moment només havia defensat gent particular com el cas que hem vist anteriorment, i no havia fet cap acusació en contra de polítics o persones que treballessin per l'Estat Romà. Al principi estava en contra de representar el poble sicilià, demanant inclús que triessin algun altre acusador, però finalment va acceptar-ho.

Hi havia dues acusacions específiques contra Verres:

²³ Aquest concepte fonamental del dret es pot trobar en la pàgina 64 d'aquest treball.

- Saqueig, buidatge i expropiació de les cases de ciutadans romans i també de temples sagrats.
- Expropiació del blat a agricultors, juntament amb augments dels impostos, i altres mesures abusives en contra la població, com extorsions.

Els acusats van intentar fer maniobres dins i fora de la llei per impedir que Ciceró portés aquell judici (ja que s'havia guanyat l'amor i suport del poble de Sicília i era un gran orador). Van intentar també proposar com a segon acusador (el qual en el judici faria pràcticament les mateixes funcions que Ciceró) a Quint Cecili Níger, qui havia nascut a l'illa de Sicília i era un antic col·laborador de Verres, per poder manipular l'acusació. Després d'intentar presentar aquesta idea al tribunal, no es va aprovar, i va ser triat Ciceró com a únic acusador en el judici. En acabar la primera sessió davant del tribunal, Ciceró va demanar davant un recés del procediment judicial per tenir més temps per poder recaptar informació dins de la mateixa Sicília i així poder fer una millor acusació. El tribunal li va consentir aquest recés i Ciceró el va aprofitar marxant cap a Sicília a buscar proves, testimonis i recaptar dades en el mateix lloc dels fets, per poder desenvolupar més l'acusació..

Durant aquest període de temps en el que Ciceró era a Sicília, Verres i els seus aliats dins de l'illa van intentar frenar les investigacions que feia Ciceró. Tenia un especial interès de fer-ho, col·laborant amb Verres, Luci Cecili Mentel, aliat de Verres que en aquell moment havia esdevingut el governador de l'illa de Sicília. En la recerca de testimonis, Ciceró no va tenir sort al principi degut a coaccions i amenaces per part de persones relacionades amb Verres, que buscaven impedir el trasllat dels testimonis cap a Roma perquè no testifiquessin en el procés judicial. Tot i aquests impediments, Ciceró va recopilar prou informació, testimonis i dades com a proves contra Verres, contundents i irrefutables, gràcies al fet que el poble de Sicília s'havia cansat dels abusos que havia comès.

El primer discurs

En el primer discurs, Ciceró va obviar els crims relacionats amb les extorsions de Verres i els crims perpetrats durant el seu període com a governador. En canvi, el seu discurs va agafar un altre caire, centrant-se a inflar la importància que tenien els senadors romans, juntament amb la persona que una vegada havia estat Verres. Un cop va deixar aquesta part clara, es va enfocar amb els intents que havia fet la defensa de Verres per alentir el procediment judicial el màxim possible mitjançant tecnicismes i altres estratègies perquè no sortís la veritat a la llum. D'aquesta manera no semblava el seu discurs busqués simplement augmentar l'orgull dels senadors sinó sobretot demostrar com Verres havia deixat de ser la persona que pensaven que era.

Quan Veres havia contractat amb Hortensi perquè fos el seu representant legal, tots dos van considerar que podien guanyar aquell judici fàcilment si el feien allargar prou. Consideraven (com era veritat en un inici) que el tribunal seria esquerp contra la defensa simplement pels seus objectius, que eren portar un governador davant la justícia, juntament amb el que suposaria si guanyava. Això els preocupava, ja que si el tribunal trobava culpable a aquest governador, hauria fet possible que es denunciessin tots els governadors de Roma, restringint-los poder i fent que fossin menys intocables. L'objectiu d'allargar el màxim el judici era principalment pel fet que s'aproximava el període de l'any on hi havia festes i noves eleccions, i es triaven els nous càrrecs de la república, de manera que no es podria donar un veredicta d'un crim amb un tribunal completament diferent amb el que s'havia començat, havent de tornar a ajornar el judici *sine die*. Aquesta tàctica la va veure clarament Ciceró i va argumentar davant del tribunal que havien de fer parlar primer als testimonis i deixar els discursos per a després, intentant accelerar el procés judicial.

Això no era el que es feia normalment en un judici, ja que s'acostumava a fer primer un discurs i al·legacions inicials d'una part i de l'altra i després d'aquests discursos i debats es passaria a argumentar mitjançant les proves de tots dos costats. Si se seguia el procediment judicial normal, en canvi, s'allargaria el procés com volia la defensa. El tribunal li va donar la raó a Ciceró, permetent que s'intercanviés l'ordre

de les accions després que aquest fes un discurs defensant aquest canvi amb l'objectiu resoldre el judici dels comicis. Tot seguit, Ciceró va reunir un gran nombre de testimonis i proves que demostraven innegablement com l'exgovernador havia estat realitzant els actes del que se l'acusava, juntament amb dedicar moltes hores a la preparació del seu segon discurs en contra de Verra.

Tot i això, no va poder presentar el seu discurs en contra de l'exgovernador. Les proves que havia estat reunint i que va presentar davant del jutge, juntament amb testimonis en contra de l'acusat, van ser tan impactants i fortes que el mateix defensor de Verres, el considerat millor orador de Roma fins al moment (Hortensi), va quedar callat i no va saber contestar ni replicar cap de les afirmacions que va presentar l'acusació. La defensa, davant d'aquesta situació, va perdre qualsevol esperança de defensar el cas degut no només a les proves aportades per Ciceró, sinó també per la manera com aquestes van ser presentades.

Conseqüències i conclusió

A partir d'aquest moment, la defensa va col·lapsar, com he explicat anteriorment. Verres va decidir marxar per iniciativa pròpia al desterrament de la ciutat de Roma, decidint traslladar-se a l'actual Marsella, no sense abans haver-se excusat d'assistir a la resta de dies de judici argumentant patir una malaltia, segons el que diuen els historiadors romans, de la vergonya que li van provocar les proves presentades en contra seva.

Les principals conseqüències, però, no van ser per l'acusat, el qual va ser declarat culpable dels crims que havia comès, sinó que el que va aconseguir més amb aquest judici va ser Ciceró. Amb els seus discursos davant del tribunal i la seva victòria rotunda en el procés judicial, va fer que ara es posicionés com el millor orador de Roma, derrotant el seu rival Hortensi. Amb aquest judici, també va obtenir un paper polític molt important i la seva rellevància i popularitat dins de Roma (i especialment a Sicília) va disparar-se.

Durant la seva investigació dins de l'illa de Sicília, per resumir-ho ràpidament, Ciceró va aconseguir moltíssima popularitat entre la població siciliana gràcies a representar-los en el judici, i va decidir presentar-se com a edil de Sicília. Quan Verres va assabentar-se d'això, va intentar comprar vots i fer corrupteles perquè Ciceró no sortís com a edil, però no van fer efecte, ja que es va escollir a Ciceró com a edil de Sicília i posteriorment com a pretor. Aquest nou títol i responsabilitats li van servir com a base pel seu futur polític, juntament amb les seves habilitats legals.

Seguidament, discutirem el que és considerat el millor discurs de Ciceró en tota la seva carrera política, segons alguns historiadors.

Les Catilinàries

Les Catilinàries van ser un conjunt de discursos que va pronunciar Ciceró contra Catilina, un ciutadà patrici que va intentar enderrocar la República Romana.

Context històric

Per posar-ho en context històric, primer hem de parlar de Catilina. Tot i que havia nascut en una família aristocràtica, s'havia empobrit durant els anys, però els seus avantpassats havien estat Còsols i persones importants. Podríem dir que era una família que havia estat caient en desgràcia amb els anys, perdent el seu poder.

Catilina, a causa del seu llegat familiar i l'estatus de patrici, va fer el *cursus honorum* fins al punt de ser senador romà, però tenia més ambició. Pensava que el Senat tenia massa poder i que aquest hauria de centrar-se en menys individus, cosa que anava en contra de la República Romana. Per això va començar a idear un pla secret d'ençà que va perdre les eleccions consulars l'any 64 aC, un any abans que ocorreguessin els discursos de Ciceró en contra seva.

El seu pla consistia a organitzar un complot en contra de la República mitjançant un seguit d'aliances entre senadors que feien suport a la seva causa i militars veterans

importants que estaven descontents. L'objectiu de Catilina era sotmetre la classe aristocràtica dominant a un grup reduït d'individus, dels quals ell seria el líder, imposant una dictadura. A part d'aquest objectiu, també va buscar el suport de les classes populars, promentent millores econòmiques i perdonant deutes a la població.

Aquest segon objectiu (o promesa popular) venia derivat de la inestabilitat econòmica en la qual es trobava en aquells moments Roma, a causa d'una guerra civil esdevinguda uns anys abans d'aquests fets, més concretament del 88 al 81 aC. A causa d'aquella guerra i altres inestabilitats en diferents territoris de la república, va haver-hi problemes econòmics en la regió d'Itàlia, especialment en el sector de l'agricultura i ramaderia, obligant a molta de la població romana a endeutar-se o emigrar cap a la ciutat de Roma per intentar trobar feina d'alguna altra cosa. Això va provocar que a les ciutats més grans, especialment Roma, augmentés cada vegada més la població que vivia en la pobresa i la misèria en general. També va provocar que la gent quedés descontenta amb el funcionament de la república, la qual no havia pogut evitar les guerres, tant contra esclaus, com contra bàrbars com precisament entre grups de senadors enfrontats entre si. Això va fer provocar que hi hagués molt de suport a favor de líders autòcrates com va ser el cas de Catilina, posteriorment Juli Cèsar, August, i tota la resta d'emperadors romans que el van seguir. Aquest descontentament de la població el va utilitzar molt Catilina, obtenint suport gràcies als seus discursos populistes amb les promeses mencionades anteriorment.

Catilina també va aconseguir el suport de l'exèrcit, que estava molt descontent amb el funcionament de la república, ja que per culpa d'una disputa entre dues ideologies diferents dins del Senat (els *populares* i els *optimates*, amb una victòria d'aquesta última facció) s'havia fet vessar sang romana, en territori romà i vessada per romans. També van donar el suport a Catilina perquè aquest va prometre compensacions econòmiques, ja que en aquests moments l'exèrcit estava patint la mateixa recessió econòmica que la població civil.

Catilina va fer servir l'exèrcit de manera molt intel·ligent, movent-lo en posicions claus per tota la república i també dins de la mateixa península itàlica. Entre els moviments de l'exèrcit i una revolta d'esclaus que es rumoreja que hagués pogut

començar Catilina (però no està clar, i es creu que hagués pogut ser simplement casualitat), la població romana estava alarmada, ja que se sumava aquesta situació a tots els problemes que estaven tenint. Va haver-hi molts de disturbis arreu de la península itàlica, especialment en les regions del camp.

Aquesta situació va ser la perfecta per Catilina per intentar obtenir el poder, perquè demostrava al poble com la República els havia portat en una situació de recessió econòmica molt greu (de fet, la inflació era la més alta vista mai a Roma) i com no es podia defensar a ella mateixa, començant guerres civils i amb parts de l'exèrcit actuant per lliure. Davant d'aquesta situació, el que buscava Catilina era presentar-se com el líder que volia salvar-los dels problemes que estaven vivint, mentre feia promeses populistes per obtenir el suport de les classes més baixes.

El complot estava compost de diverses fases en les quals s'encarregarien de desestabilitzar del tot la república romana. Això ho tenien pensat assolir amb l'assassinat dels senadors romans que estarien en contra dels seus plans i no farien suport a la seva causa, juntament amb la provocació d'incendis a la ciutat. Una vegada passés això, tenien planejat sortir de Roma i reunir-se amb l'exèrcit, per tornar a entrar-hi assumint el control de la ciutat i de tots els seus territoris. Però, previ a tot això, hi havia un fet crucial per desestabilitzar a la república, que era l'assassinat de Ciceró.

En aquests moments Ciceró estava al màxim punt de la seva carrera política, esdevenint cònsol de Roma l'any 63 aC, venent precisament contra Catilina. Ciceró estava en la màxima posició de poder i responsabilitat de tota la República Romana i era un gran defensor dels seus valors. Encara tenia més mèrit pel fet de no ser fill d'una família patrícia. Això no era una excepció en la història de Roma, ja que havia passat abans i continuaria passant, però era molt menys probable que ocupés aquest càrrec una persona nascuda de descendència no patrícia, sent la fita d'esdevenir cònsol més memorable.

En aquesta situació, va començar el complot el 7 novembre de 63 aC per part de Catilina, demanant a uns assassins que executessin Ciceró, la persona més

respectada i reconeguda dins de Roma, no només pel seu càrrec polític sinó també per la seva oratòria.

Aquest pla d'assassinat no va funcionar, gràcies a un dels senadors romans anomenat Quint Curi, el qual era un amic i còmplice del complot que realitzaria Catilina. Tenien en comú moltes coses, ja que tots dos havien perdut el consolat l'any anterior i no estaven d'acord amb el funcionament de la república, volent obtenir poder per si mateixos. Quint Curi tenia una amant d'herència aristocràtica i relativament important dins de Roma, Fúlvia, que li demanava extravagàncies i luxes que ell acostumava a comprar-li. Però quan Curi va negar-li aquests luxes a Fúlvia, ella es va sentir menystinguda i va explicar tot el complot al mateix Ciceró (per això ha passat a la història com a "Fúlvia la delatora" en alguns relats). El curiós d'això és que li va explicar no per amor a la República sinó perquè Curi no li concedia el que ella desitjava. D'aquesta manera, Ciceró va assabentar-se del complot que s'estava duent a terme, obtenint proves contra Catilina per poder acusar-lo dels seus crims.

Com que sabia que hi anirien uns assassins a matar-lo, va contractar una guàrdia privada per poder defensar la seva casa aquell dia i evitar el seu assassinat, cosa que va aconseguir, repel·lent els criminals. Un dia després d'haver sobreviscut a l'intent d'assassinat, Ciceró va convocar tot el Senat romà al temple de Júpiter, el lloc més sagrat dins de la religió romana i temple pensat per tractar aspectes de molta importància. També va fer rodejar el temple amb guàrdies per assegurar que no es duguessin a terme cap dels plans d'assassinat.

Sorprenentment, Catilina va presentar-se a la reunió. Una vegada estaven reunits, va començar la denúncia pública de Ciceró contra Catilina.

Primera Catilinària

El discurs va consistir en quatre discursos diferents en les que s'acusa Catilina de crims contra la República Romana i d'haver orquestrat tot el pla destinat a assumir el poder per ell mateix. El primer discurs que va pronunciar Ciceró continua preservat fins avui en dia i encara pot llegir-se complet, incloent la frase més popular de

l'escriptor i, potser, de la història de Roma. La cita és la següent: *Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?* Aquesta frase es tradueix al català literalment com: "Fins quan abusaràs, Catilina, de la nostra paciència", i demostra de què tracta aquest primer discurs.

Davant de tot el Senat romà, Ciceró comença a donar una gran quantitat de detalls dels plans que tenia Catilina per aconseguir el poder de la república, explicant coses com els dies en què tenien pensat matar els senadors, quins senadors preveien assassinar (entre els quals s'inclouïa el mateix Ciceró), els assassins enviats per Catilina per matar-lo, juntament amb altres dades que deixava clar com Catilina estava preparat per intentar derrocar la república i els seus valors.

El discurs, amb la gran quantitat de detalls que va donar (proporcionats tots per Fúlvia) i la seva espectacular oratòria, ha quedat conservat per la prosperitat. Les acusacions contra Catilina eren massa aclaparadores perquè aquest respongués amb una defensa mínimament creïble. De fet, les acusacions eren tan contundents que tots els senadors que estaven aliats amb Catilina, i que l'hi havien fet suport pels seus plans, van començar a marxar del seu costat lentament, acabant situant-se el més lluny possible d'ell, fugint de la vergonya que suposava estar al seu costat.

Després de les acusacions de Ciceró, Catilina va intentar defensar-se avisant als altres senadors que no fessin cas a una persona que venia d'un passat no noble, a diferència d'ell, que venia d'una família patrícia. Després d'això, Ciceró va dir a Catilina, que ell hauria de fer que fos arrestat en aquell mateix moment, però preferia que se'l recordés com una persona que havia actuat tard, que no pas d'una manera cruel. Per aquest motiu, li va demanar a Catilina que marxés i s'exiliés de la ciutat de Roma. Sabia que deixar que marxés era un risc en contra de la república, però va mantenir la seva decisió.

El que és sorprenent d'aquest discurs és la seva simplicitat i breuetat, especialment tenint en compte els discursos que Ciceró acostumava a fer, molt més llargs i densos. És considerat el seu millor discurs, d'una manera inclús una mica poètica, ja que ressalta molt la facilitat amb la qual va pronunciar aquestes paraules, però al

mateix temps la seva gran contundència i la manera com va aconseguir que tots els seus ajudants marxessin lentament del voltant de Catilina. Aquest aspecte va ser el més rellevant per Cesare Maccari, pintor italià neorenacentista que l'any 1880 va pintar un quadre immortalitzant l'escena, que avui en dia s'utilitza com a representació de les Catilinàries i del Senat romà.

Quadre pintat per Casere Maccari l'any 1880, representant a Ciceró fent el seu discurs, essent ell el de l'esquerra pronunciant el discurs i Catilina a la dreta, sense cap senador al seu voltant.

En el primer discurs, com he dit anteriorment, Ciceró va dedicar-se a exposar a Catilina al Senat, però encara en va realitzar quatre més.

Després de la primera Catilinària, enfadat per les acusacions, Catilina va marxar de la ciutat. Però no a l'exili voluntari, com va proposar Ciceró, sinó que va marxar de la ciutat per reunir-se amb l'exèrcit i continuar el pla inicial d'enderrocar la república romana, d'una manera bastant menys subtil que l'original, unint-se a la part de l'exèrcit que s'havia rebel·lat contra la república. Davant d'això, Ciceró va decidir que havien d'explicar als ciutadans romans el que estava passant. Seguidament va pronunciar el seu segon discurs.

Segona Catilinària

En aquest, Ciceró explica la traïció que havia fet Catilina, que tenia clares intencions contra Roma, com demostrava el fet que havia reunit un exèrcit per ocupar-la. Després d'això, va tranquil·litzar la població assegurant que l'exèrcit que es mantenia lleial a la República era molt més preparat i de molta més qualitat que l'enemic, el qual va començar a menysprear amb diversos insults i acusacions contra els seus integrants.

Amb aquest segon discurs, Ciceró va aconseguir informar el poble romà mentre també el va tranquil·litzar, demostrant com el seu cònsol (ell) havia defensat els seus valors. Va justificar també les seves accions i les del Senat, acceptant que si volien culpar-los d'haver començat una guerra Civil podrien fer-ho, però que recordessin que el seu objectiu era preservar les institucions democràtiques a Roma. Per acabar, va advertir als conspiradors de Catilina que no sortissin de la ciutat ni participessin en el seu complot.

Tercera Catilinària

La tercera Catilinària va passar un dia després de la detenció d'uns emissaris que van intentar entrar a Roma per portar informació comprometedora i important de Catilina, cosa que va demostrar que encara hi havia còmplices de Catilina dins de la ciutat.

Aquest fet va obligar Ciceró a convocar una sessió extraordinària al Senat, en la que va culpar les persones que estaven participant encara en la conjuració de Catilina i després ho va comunicar a la població romana. Va donar gràcies als déus per haver portat a la justícia els conspiradors que encara estaven treballant amb el traïdor Catilina, refusant públicament d'atribuir-se el mateix el mèrit. Amb la descoberta, dels senadors que encara estaven conspirant van ser detinguts, gràcies a les proves de la seva participació.

Quarta Catilinària

Finalment, passem a la quarta Catilinària, centrada principalment en la condemna que s'havia d'imposar a la resta de persones que estaven conjurant amb Catilina, i que encara estaven dins de la ciutat de Roma. Ciceró va mostrar la seva preocupació pel perill que corrien no només els senadors, sinó també la mateixa població si es materialitzaven els plans de Catilina. Hi havia dues postures per resoldre el problema. La primera, amb la qual molt pocs senadors estaven d'acord en un inici, era la pena capital. Els senadors estaven en contra d'aquesta opció perquè consideraven que faria perdre prestigi de la classe patrícia davant dels plebeus (ja que els acusats eren patricis) fent que la població romana els hi pogués perdre el respecte i, per conseqüència, perdessin el poder que representava provenir d'una família aristocràtica. La segona postura, defensada principalment per Juli Cèsar, era la privació de la llibertat de les persones que havien participat en el complot, juntament amb la seva expulsió de la ciutat de Roma cap a parts dins de la República, principalment dins de la mateixa península italiana (tot amb la privació de llibertat) i la confiscació de les seves propietats.

Davant d'aquesta situació, la quarta Catilinària pronunciada per Ciceró atenia aquest tema amb la seva resolució a favor de la primera opció, considerant que els crims eren massa greus, inclús si fos a alguna part remota dins de les fronteres de Roma. Tècnicament, com a cònsol, no podia intervenir en aquesta situació, però va donar suport a la primera opció, recordant sempre que ell, com a cònsol, seguiria el que acabés considerant oportú el Senat, sense interferir en la votació. Amb el seu discurs impecable (com la majoria dels pronunciats per Ciceró) va aconseguir que el Senat votés a favor de la pena capital contra els enemics de Roma, reconeixent que els crims comesos eren massa greus per a ser-los perdonada la vida.

Conclusions

En aquest moment, Ciceró es va situar al pic de la seva carrera política i, gràcies a aquests discursos, va salvar la república romana de caure en mans d'un sol individu, cosa que acabaria passant uns anys després... Malgrat la situació d'inestabilitat i de

perill en què s'havia trobat, va continuar desenvolupant les seves funcions, eliminant el problema a través de l'oratòria i de les seves capacitats com a cònsol i senador. Això li va fer guanyar el títol de Pare de la Pàtria, que era el màxim honor podia rebre un romà. Ara bé, a causa de l'execució dels processats sense cap judici previ (tot i que tenien proves suficients per condemnar-los) va ser condemnat a l'exili uns anys més tard. Aquest exili havia de suposar el final de la seva carrera política, però al mateix temps va significar que comencés la seva millor etapa literària, desenvolupant-se com a escriptor i escrivint el llibre que tractaré posteriorment en aquest treball, anomenat *De oratore*.

Ciceró, mitjançant les Catilinàries, va demostrar qualsevol ciutadà romà, sense haver de procedir d'una família noble, podia arribar a ascendir per l'escala del *cursus honorum* fins a arribar a ser el màxim representant de la república. Fins i tot podia obtenir el títol més honorífic que podia rebre un romà gràcies als seus coneixements, especialment destacant l'oratòria, la qual va utilitzar en totes les facetes públiques de la seva vida. Amb la seva trajectòria, es demostrava què suposa tenir una república i com tots els ciutadans dins d'aquesta podien arribar a presidir-la, sense objeccions *de iure* en contra de la seva procedència familiar. Tot i això, *de facto* sí que n'hi havia fins a cert punt, com es pot veure amb Catilina defensant-se contra Ciceró argumentant que estaven escoltant un plebeu abans que a un patrici romà.

Les Catilinàries serveixen, en última instància, per recordar-nos la gran qualitat de Ciceró com a orador i l'alt nivell de la redacció dels seus discursos, podent-lo utilitzar com a referent en l'actualitat, ja que demostra valors republicans i democràtics que crec que qualsevol estat hauria de tenir. Així mateix, també explica com defensar-los, argumentant una de les millors qualitats que té una república o una democràcia: que qualsevol persona pot pujar l'escala política sense importar el seu rerefons familiar, social o econòmic.

Període entre Catilina i Marc Antoni

Una vegada Catilina havia estat derrotat l'any 62 aC, Ciceró va retirar-se temporalment de la política, pel seu exili a causa de l'execució dels col·laboradors de Catilina sense un judici previ, fins a l'any 60 aC. És durant aquest període en el qual escriuria literatura i les obres anteriorment mencionades, però després va retornar a la política per la seva oposició al Primer Triumvirat.

Primer Triumvirat

El primer Triumvirat va ser una aliança que van formar Juli Cèsar, Pompeu i Cras, que va durar des de l'any 60 aC fins a l'any 53 aC. Tots tres tenien diferents objectius però van decidir fer una aliança secreta per guanyar poder conjuntament i intentar saltar-se algunes de les normes republicanes, utilitzant la influència d'uns per fer suport als altres.

Quan es va formar aquesta aliança, Juli Cèsar no era la persona més important en aquest primer triumvirat, ja que Pompeu i Cras havien estat molt influents en la política romana. El primer havia estat famós per combatre pirates al Mediterrani i altres insurreccions dins d'algunes províncies a l'est de la República, mentre que el segon va fer-se famós gràcies a acabar la rebel·lió d'esclaus liderada per Espàrtac l'any 71 aC. També havien estat els dos cònsols l'any 70 aC (recordo que hi havia dos cònsols al mateix temps, de la mateixa manera com a la resta de magistratures, perquè no caigués el poder en mans d'una sola persona) i havien estat els senadors que van abolir la constitució del dictador Sila. No he tractat aquest personatge perquè no és rellevant per la història de Ciceró ni del Dret Romà, però el fet d'abolir la seva constitució va fer que tant Pompeu com Cras guanyessin molta popularitat. Al principi l'aliança era secreta, però es va descobrir després d'ajudar-se mútuament a través d'influències en les decisions del Senat.

Aquest primer triumvirat cauria ràpidament degut a la mort de Cras, que va tenir lloc mentre comandava l'exèrcit en una batalla en la província romana de l'actual Síria,

de la qual havia estat escollit governador. Posteriorment, Juli Cèsar partiria a la Gàl·lia, des d'on va guanyar molta popularitat gràcies a la seva gran expansió territorial. Això va ser principalment gràcies al fet de conquerir tot el territori gal amb només set anys, aportant moltes riqueses i terres a Roma juntament amb nous esclaus i un augment significatiu de la població dins de la república. A causa de la seva popularitat i a les pressions que li va fer el Senat perquè canviés de parer, Pompeu va decidir ordenar a Juli Cèsar que tornés a Roma sense el seu exèrcit, amb la idea que fos processat quan arribés. Volien acusar-lo de delictes com començar guerres sense les ordres del Senat, juntament amb reclutar més legions de les permeses i intentar acaparar el poder per ell mateix, trencant així amb els valors republicans. Juli Cèsar era molt apreciat pel poble romà, però no necessàriament pels senadors, els quals tenien por del poder que havia anat acumulant.

Cèsar va preveure el que l'esperava en tornar a Roma. Per això, i aprofitant el fet que la població el considerava un gran general, va decidir travessar el riu Rubicó amb el seu exèrcit. La transcendència d'aquest acte deriva del fet que el Rubicó era considerat el riu a partir del qual els generals romans podien reunir exèrcits (amb el permís i ordres del Senat) per atacar l'enemic. En canvi, quedava clarament estipulat que, si alguna persona passava el riu en direcció a Roma liderant el seu exèrcit (per tant, entrava a la província d'Itàlia), seria considerat un acte de declaració de guerra en contra de la República.

En conseqüència, amb l'acció de travessar el Rubicó liderant el seu exèrcit, Juli Cèsar declarava la guerra a les institucions republicanes. En el moment de travessar el riu, es va fer famosa la frase que pronuncià: *Alea iacta est*. Traduït al català, seria «El dau està llançat» (representant el dau la sort, volent dir que «la sort està llançada»), significat que a partir d'aquell moment seria la sort qui determinaria el guanyador. Això va provocar evidentment el trencament definitiu del primer triumvirat i va iniciar la Segona Guerra Civil de Roma.

La Segona Guerra Civil de Roma.

La Segona Guerra Civil de Roma va ser un conflicte que va enfrontar dos bàndols dins de la república romana. Va durar des de l'any 49 aC (amb el fet de travessar el Rubicó) i va acabar l'any 45 aC. La Segona Guerra Civil romana és un tema tan dens i complet que seria suficient per a realitzar-ne un treball independent, per la qual cosa intentaré resumir bastant el conflicte mentre al mateix temps ho explicaré prou perquè es pugui comprendre la relació que tindrà amb Ciceró posteriorment.

El conflicte va enfrontar principalment Juli Cèsar i els seus partidaris contra la facció més tradicionalista i conservadora del Senat de Roma, liderada principalment per Pompeu Magne.

El detonant de la guerra va l'intent del Senat d'aprovar una moció perquè Cèsar abandonés el seu càrrec de governador de les Gàl·lies. Marc Antoni (militar i polític romà, amic de Cèsar) ostentava en aquells moments el càrrec de Tribú de la Plebs²⁴ i va exercir el seu dret a veto que li donava aquesta posició. Gràcies a això, va aconseguir que la llei no avancés d'aquesta fase, però això només va escalar la situació política i la violència entre els senadors. Després d'aquesta acció, va començar un seguit de tensions polítiques i violents assetjaments en contra de diferents faccions, augmentant la crispació política i la inseguretats en el Senat. Per aquest motiu, Marc Antoni va decidir marxar de Roma, tenint por que seria assassinat, juntament amb altres persones que també donaven suport a Cèsar. Després de la fugida d'aquests senadors de Roma, no hi havia cap persona que s'oposés a Pompeu. El Senat, ja sense oposició contra Pompeu Magne, va atorgar-li poders excepcionals. Aquest va ser el motiu principal pel qual Cèsar va travessar el Rubicó, començant així la guerra, mogut per les accions dels senadors, la crispació política a Roma i el sorgiment de Pompeu com a líder del Senat amb poders excepcionals.

La falta de preparació de l'administració de Pompeu va permetre a Juli Cèsar i els seus generals (entre els quals es trobava Marc Antoni) avançar ràpidament per la

²⁴ Magistratura romana que es dedicava a reivindicar els drets de la població plebea, magistratura que permetia tenir dret a veto contra les lleis o mocions que aprovés el Senat, obligant a fer que es replantegés i tornés a votar la llei o moció en concret.

província italiana. Aquest fet va fer que Pompeu i altres dels senadors que li feien suport decidissin marxar de la capital per por a ser atrapats, dirigint-se a la ciutat de Bríndisi, que es trobava al sud de la península itàlica. La campanya militar dins la península itàlica va suposar una derrota pel bàndol de Pompeu. Després de perdre-la van decidir marxar des de Bríndisi cap a la província romana de Grècia, fugint de Cèsar, que va intentar perseguir-los sense èxit, per organitzar la guerra des d'allà i liderar la resistència contra ell.

Cèsar va deixar a la ciutat de Roma al seu amic Marc Antoni, que se'n va fer càrrec de la ciutat com el seu representant, mentre ell continuava liderant l'exèrcit en la guerra. Cèsar va dirigir-se cap a Hispània per eliminar els generals que feien suport a Pompeu a la península, ja que si no suposaria un perill per la resta dels seus territoris. Si la invasió de la península ibèrica era exitosa, Juli Cèsar podia unificar els fronts de la guerra, garantint molta més seguretat i estabilitat als territoris que ja eren lleials a ell, com eren la Gàl·lia i la península itàlica, ja que evitaria cap intent d'invasió per Hispània de les forces de Pompeu. Si realitzava aquesta conquesta quedaria un front unificat, sorgint així només dos costats: els territoris d'orient, que feien suport a Pompeu; i el costat d'occident, que feia suport a Cèsar. Tenint en compte aquest pla d'unificar els fronts, Cèsar decidí envair la península ràpidament per poder acabar com més aviat millor aquesta amenaça a la integritat dels seus territoris. Va aconseguir grans èxits militars i acabant de derrotar les legions que eren fidels a Pompeu, essent la seva última batalla d'Ilerda (a l'actual Lleida, l'any 49 aC), però anteriorment a aquest últim intent de resistència la gran majoria d'Hispània ja estava sota el control de Juli Cèsar. Amb aquesta victòria va poder unificar el front i, tenint el costat oest neutralitzat, va decidir que era el moment de perseguir Pompeu directament.

Així, Cèsar va travessar el mar Adriàtic i es va enfrontar-s'hi en la batalla de Dirràquium (48 aC a l'actual Durrës, Albània) en la que les legions de Pompeu van obtenir una lleugera victòria contra Cèsar, havent-se de retirar momentàniament. Però la seva victòria no seria decisiva, a diferència del segon atac que lideraria Cèsar en la batalla de Farsàlia (48 aC, a Farsàlia, Grècia), on les seves forces van assolir una victòria aclaparadora contra les comandades per Pompeu. Aquesta

derrota va suposar també la derrota de les forces republicanes conservadores del Senat romà, concedint la victòria de les faccions a favor de Cèsar.

Tot i ser una gran derrota, Pompeu va poder escapar de la batalla i va decidir dirigir-se a Egipte per intentar tenir el suport del territori i trobar més aliats per combatre les legions de Cèsar, però un eunuc del Faraó el va assassinar per ordres del mateix Faraó, el qual no volia posar-se en contra de Juli Cèsar. Egipte era un vassall de la república romana, però tenia un grau bastant important d'autonomia que volia preservar i en aquest punt la figura de Pompeu ja havia caigut en desgràcia i era impossible que pogués combatre contra Cèsar des d'Egipte. La seva mort va suposar la victòria definitiva de Cèsar en la Segona Guerra Civil, molt pocs anys després de la primera. Alhora, també serveix com a evidència de la decadència de les institucions republicanes, com una culminació dels successos dels últims anys, els quals consistien en crisis econòmiques, polítiques, guerres, etc. Tot això va fer perdre l'esperança en el sistema republicà per part de la majoria dels ciutadans romans.

Tot això va desembocar amb el mandat de Cèsar davant (i per sobre) del Senat, juntament amb una sèrie de gestos antirepublicans que acabarien amb el seu assassinat i la Tercera Guerra Civil de Roma.

L'assassinat de Cèsar

Cèsar, una vegada va acabar la Segona Guerra Civil, va tornar a Roma i va exercir com a senador una altra vegada, però assumint el rol de dictador, i fent una sèrie de gestos que molta gent va considerar com antirepublicans. Un exemple molt clar d'això va ser el fet de caminar amb una toga de color porpra pel Senat romà.

El color lila o porpra era un símbol de molta riquesa en temps antics. El tint de color porpra, que ara és completament normal de veure, s'aconseguia mitjançant uns cargols marins rars, molt complicats d'aconseguir. Pel fet que era una tasca laboriosa i cara, només les persones més riques es podien permetre tenir part de la seva roba de color porpra. A més, tenia un altre significat dins de la ciutat de Roma.

El color s'associava directament amb la monarquia, una etapa que tots els romans menyspreaven i consideraven que no s'hi havia de tornar, demostrant molta ràbia cap a totes les accions que estiguessin relacionades amb comportaments que s'assemblassin a la monarquia o que volguessin imitar-la o engrandir-la. El màxim representant d'això era el color lila, i un senador que anés amb una toga d'aquest color simbolitzava que volia esdevenir un rei o que tenia un seguit de pretensions que no li agradaven gens als senadors ni al poble romà en general. De fet, aquesta idea del porpra representant la riquesa va perdurar durant molts segles després de la caiguda de Roma.

A part d'aquesta acció, el punt que, segons els senadors que van decidir dur a terme el seu assassinat, demostrava com tenia aspiracions a fer de la República un sistema monàrquic va ser el seu títol que "li va donar el Senat" (ho dic entre cometes perquè se'l va donar a ell mateix) de *dictator* de per vida, cosa que li assegurava poders especials. Cal recordar que la magistratura excepcional de *dictator* no estava mal vista dins de Roma com un càrrec d'emergència en temps de crisi, però calia deixar-lo al cap de 6 mesos i el Senat discutiria qui seria el nou dictador. Era una magistratura només pensada en temps de crisi màxima en què el funcionament de presa de decisions col·lectives fos ineficient. Ser dictador de per vida significava que obtingués tots els beneficis d'aquella magistratura extra, convertint-lo en l'home més poderós de Roma i trencant amb l'ideal republicà de democràcia i igualtat de drets entre ciutadans.

A part d'aquest càrrec autodonat, també va fer altres accions que van descontentar molt els senadors. Aquestes accions van ser, per exemple, demanar que es construís un tron d'or per ell en el Senat, juntament amb criticar la retirada d'una corona sobre una de les seves estàtues. Totes les seves decisions van fer que els senadors estiguessin d'acord en pensar que el que volia fer Juli Cèsar era acabar amb la institució de la República i proclamar-se rei de Roma, intentant crear una dinastia mitjançant els seus fills, família i amics per poder perpetuar un sistema monàrquic de manera extraoficial, garantint-se cada vegada més drets per ell i la seva futura "dinastia".

Les sospites dels senadors van portar a una escalada de tensió. Entre tots van concordar, en secret, que Cèsar havia de ser assassinat, justificant-se mitjançant la idea que ho havien fet per defensar els drets de la República romana. Un grup de senadors, entre els quals s'inclouia Brutus, una persona la qual Cèsar la considerava com un fill i li tenia molt d'afecte, van decidir assassinar-lo el dia 15 de març de l'any 44 aC. Aquest dia, van anar amb punyals al Senat. Posteriorment, van fer que Marc Antoni no estigués dins del Senat mitjançant uns guàrdies i companys senadors dient-li que anés cap a casa. Aprofitant l'absència d'aquest, van matar Cèsar amb els punyals que tenien amagats a les togues per poder passar desapercebuts i fer-los entrar a l'edifici.

Segons diuen els historiadors, van clavar-li 35 punyalades. Entre aquestes, la mortal va ser la segona, la qual se li va clavar al pit suposadament el mateix Brutus. També es va popularitzar que, durant tot l'assassinat, l'únic que va dir Juli Cèsar van ser les paraules: *Et tu, Brute?*, que es tradueix a "I tu també, Brutus?", però es creu que és més correcte dir que va pronunciar la frase "Kai su, teknon", provinent del grec, que vol dir "Tu també fill meu?" segons va explicar l'historiador romà Suetoni (circa 70 - 126 dC). La versió més popular de *Et tu, Brute?* va ser popularitzada per Shakespeare i es creu que va ser invenció seva o que ho va canviar voluntàriament per posar-hi més dramatisme a l'escena.

En aquest moment, la població romana no sabia que no havia mort de causes naturals, que és el que van explicar els senadors a la població de Roma, i la ciutat lloava al seu general.

Marc Antoni

Una vegada assassinat Cèsar, alguns dels senadors tenien planejat posar fi també a la vida de Marc Antoni. Això no va acabar passant, ja que Brutus va rebutjar la idea, considerant que el seu objectiu havia estat eliminar l'amenaça que suposava Cèsar. Per ell, assassinar un magistrat romà que havia aconseguit el seu lloc per la via democràtica no era ètic o ni beneficiós, ni per la seva causa ni pel que volien fer entendre a la població civil del que havia passat.

Quan Marc Antoni es va assabentar de la mort de Cèsar, va decidir fugir de Roma. Es creu que va marxar vestit com un esclau o (en altres relats més creïbles segons els historiadors) com un plebeu, perquè no fos reconegut durant la seva sortida de la ciutat. Marc Antoni va pensar que la mort de Cèsar només podia voler dir que ara buscarien a totes les persones que van estar estretament relacionades amb ell i que li feien suport en la seva causa. Recordo que en aquests moments, Antoni era cònsol juntament amb Cèsar, de manera que les seves pors no eren infundades. Després de veure que els assassins del seu amic no havien buscat cap represàlia contra altres persones que haguessin ajudat Cèsar a estar en la posició en la qual estava, va decidir retornar a la ciutat de Roma per reassumir la seva posició com a cònsol de l'encara vigent República Romana. Durant el seu retorn a Roma, va fer veure davant del conjunt de senadors que havien assassinat a Juli Cèsar que ell només buscava la pau i la reconciliació entre les dues faccions que havien sortit, volent disminuir la tensió política dins de la ciutat i evitar cap classe de represàlia contra els assassins. Marc Antoni va seguir interpretant aquest paper els següents dies fins al dia 20 d'aquell mateix mes, quan es va organitzar el funeral de Cèsar..

Marc Antoni va ser l'escollit per presidir l'enterrament, a causa de la seva posició política, per ser el seu amic i co-cònsol amb Cèsar. En el dia de l'enterrament, tot va prosseguir de manera normal. Marc Antoni va fer un discurs honrant el mort, defensant el seu paper com a romà en les Gàl·lies i altres proeses que havia fet el general. Abans d'acabar, però, va començar a fer acusacions contra els assassins de Cèsar i va acabar mostrant el pit del cadàver apartant la toga que el cobria, deixant veure com hi havia ferides realitzades a partir de punyals i no havia mort de causes naturals, com havien deixat creure els assassins de Cèsar a la població per evitar una insurrecció. Aquest fet va fer que la gent, en veure que havia estat assassinat per senadors, es revoltés públicament i van aparèixer disturbis per tota la ciutat, afectant sobretot les cases de les persones que havien treballat conjuntament amb Brutus per assassinar-lo, havent de fugir de la ciutat per evitar ser matats per la població enfurismada.

A causa la fugida dels assassins de Cèsar, només va quedar a la ciutat la facció ara anomenada antonina, la qual va defensar que Marc Antoni fos convertit en *dictator*

degut a la situació que estava passant la República, la qual va acabar desembocant en la Tercera Guerra Civil de Roma.

Les Filípiques

Les *Philippicae* (Filípiques) va ser el nom que li va posar Ciceró a la seva sèrie de catorze discursos fets en contra de Marc Antoni. Una filípica és un discurs o escrit que es fa per denunciar les accions d'un polític o persona amb algun càrrec públic. Aquest nom ve derivat de les acusacions que va fer un orador del món antic grec anomenat Demòstenes (384 aC - 322 aC), persona de la qual Ciceró era un gran admirador des de petit i va estudiar les seves obres. Demòstenes va fer un seguit d'acusacions en contra del rei de macedònia Filip II, passant a la posteritat que qualsevol discurs contra alguna figura política en el món sigui classificat amb el nom de filípica. Aquests discursos van suposar la tornada a Roma de Ciceró i que tornés a incorporar-se de manera molt activa en la vida política de la República.

Context històric

Ciceró no va participar en l'assassinat de Cèsar. Ell va pronunciar-se en contra del seu govern i d'idees com els triumvirats i el títol de dictador vitalici, però no va participar en el complot per assassinar-lo. El que sí que va fer, però, va ser posicionar-se en certa manera a favor dels assassins, demanant que se'ls fos donada una amnistia amb l'objectiu d'intentar rebaixar les tensions en el Senat i en el sistema polític en general. Tot això va canviar quan Marc Antoni va tornar a pujar al poder i va intentar liderar el Senat, amb promeses de pacifisme i una desescalada de les tensions amb els senadors.

Després del seu retorn de Marc Antoni a Roma, Ciceró va voler denunciar els seus projectes en contra dels valors republicans, exposant per què les seves polítiques eren errònies i com estava privant al poble de llibertats. En aquell moment, Ciceró i Antoni eren les dues persones més importants a Roma: el primer per la seva oratòria i el segon per la seva posició com a cònsol i «hereu polític» de Cèsar.

En aquest punt de la història sorgeix el personatge d'Octavi. Octavi era el fill adoptiu de Cèsar i el que ell havia deixat com a hereu en el seu testament. Ciceró va intentar fer servir aquest fet i al mateix Octavi per posar el poble i el Senat en contra de Marc Antoni. Això ho va fer mitjançant declaracions públiques en les quals lloava Octavi i assegurava que no faria cap dels errors que va fer el seu pare per poder augmentar el seu carisma polític. Aquesta tàctica, però, no va funcionar ni pel poble ni per Octavi. Ciceró, veient que no tenia suport per dur a terme el seu pla, va demanar al Senat que Antoni fos declarat un enemic de l'estat romà per intentar salvaguardar la República i els seus valors democràtics.

Va intentar complir aquests objectius amb les Filípiques, les quals encara van tenir importància dins del Senat romà. En un primer moment semblava que els senadors no estaven a favor seu, però mitjançant la seva oratòria els va convèncer de declarar a Marc Antoni un enemic de la República romana. Abans de pronunciar aquests discursos, Ciceró va estar declarat *princeps Senatus*, que es traduiria com a "primer home del Senat". Aquest era un càrrec que donava alguns drets especials a la persona que el tenia, com per exemple poder parlar abans en un discurs que el seu rival polític o algú altre dret menor. Amb l'obtenció d'aquest títol, va esdevenir el primer plebeu que l'obtenia, fent pujar encara més la seva popularitat dins de la ciutat.

Els discursos

Els discursos es van dividir en catorze. És possible que n'hi hagués més que s'hagin perdut en el temps, perquè alguns historiadors posteriors citen discursos de les *Philippicae* de Ciceró que no tenim, i es creu que se'n van anar perdent alguns de menys importants.

Els discursos, com tots els de Ciceró, estan treballats de manera que demostren les grans habilitats en l'oratòria que encara conservava, i com la seva experiència i habilitats feien que fos un orador imbatible. Gràcies a la preservació d'aquests discursos (o de la majoria) he decidit explicar breument què deia Ciceró en cada un

d'aquests, per entendre quines acusacions feia contra Marc Antoni i la seva rellevància.

- En el primer discurs va decidir criticar la legislació que estaven fent els cònsols, demanant que tornessin a actuar tenint en compte el benestar del poble romà i no els seus interessos.
- En el segon discurs, probablement publicat només després de la mort de Ciceró i es creu que havent fet modificacions al missatge original, Ciceró relata com Marc Antoni està cometent atrocitats en contra del poble romà, acusar-lo de sobrepassar les ambicions polítiques del mateix Catilina. Amb aquest discurs pretenia fer una clara correlació entre l'anterior cop d'estat contra la República i el que ara estava intentant dur a terme Marc Antoni, deixant a entendre com Antoni pretenia seguir els mateixos passos que en el cop d'estat del 62 aC. Aquest discurs és un dels més impactants que fa Ciceró i va marcar l'inici d'aquesta nova etapa de conflicte a Roma.
- En el tercer discurs va ser pronunciat després que Marc Antoni marxés de la ciutat de Roma amb un exèrcit. Aquest exèrcit estava destinat a intentar prendre el control de la Gàl·lia Cisalpina, regió que es troba al nord de l'actual Itàlia i que estava sota l'administració de Brutus, buscant Marc Antoni venjar-se contra ell per l'assassinat de Cèsar. Una vegada va sortir de Roma, Ciceró va demanar al Senat que es pronunciés en contra de les accions que estava duent a terme Marc Antoni, argumentant que havien de solidaritzar-se amb Brutus. Aquest discurs va fer afecte, ja que es va aconseguir que el Senat declarés Marc Antoni com a enemic de la República, començant així la Tercera Guerra Civil. Aquesta tercera Filípica va demostrar com Ciceró encara tenia poder dins de Roma, intentant fer el mateix que havia passat poc més de tres lustres abans amb Catilina.
- El quart discurs també va ser un dels més importants, ja que aquest consistia en la denúncia de Marc Antoni com a enemic de Roma a la població civil, expressant clarament com la pau no era una opció amb una persona que

havia demostrat que no li importaven els valors republicans. Aquests dos discursos (el tercer i el quart) van ser pronunciats el mateix dia, el dia 20 de desembre de l'any 44 aC, el primer al matí per adreçar la situació en el Senat i el segon a la tarda per explicar-ho al poble respectivament.

- En el cinquè discurs va també tenir molta importància pel desenvolupament de la guerra. Es debatia si s'havien d'enviar alguns ambaixadors per intentar negociar amb Marc Antoni una pau i un fi de les hostilitats. Ciceró es va pronunciar en contra de realitzar aquest intent de missió diplomàtica, assegurant que el que havia de fer el Senat romà era no enviar cap ambaixada, sinó que era honorar a Octavi i Brutus juntament amb les seves tropes i Lèpid, per preparar-se pel combat. Seguidament va advertir al Senat que les intencions de Marc Antoni eren antirepublicanes i que acabarien amb el que ells havien estat construint i defensant des de la caiguda de la monarquia romana. Malauradament per Ciceró, el seu discurs no va fer canviar de parer al Senat i van decidir enviar una delegació diplomàtica a Marc Antoni. Es creu que el fet que no honressin a Octavi va contribuir, o com a mínim accelerar, el fet que s'aliés posteriorment amb Marc Antoni.
- El sisè discurs comença amb Ciceró explicant com considera que la missió diplomàtica que han enviat simplement servirà per intentar frenar una guerra que és completament inevitable. Expressa al Senat el seu sentiment de què la delegació diplomàtica tornarà a Roma amb una declaració de guerra quasi assegurada i acabant el discurs amb una crida al Senat que lluitin per la llibertat i les institucions que tenen.
- En el setè discurs intenta repetir els mateixos punts que en el sisè. L'interessant d'aquest cas era que el fet de ser un discurs que no estava dins de l'agenda del Senat, però Ciceró volia demostrar el seu punt de vista de la situació. En aquest torna a explicar com considera que la guerra és inevitable i torna a demanar que cessin les negociacions amb Marc Antoni.
- Finalment, el dia 3 de febrer de l'any 43 aC, arriben els diplomàtics que havien estat enviats per negociar amb Marc Antoni. Aquests relaten davant

del Senat com Marc Antoni s'havia negat a acceptar les exigències del Senat de deixar les seves legions i buscar la pau. Amb aquesta negació, Ciceró va iniciar el seu vuitè discurs en contra de Marc Antoni, arribant a la conclusió que ja no es trobaven en una situació d'instabilitat, sinó que en aquells moments el que es vivia era una guerra. Va argumentar davant del Senat com aquesta negació de Marc Antoni a acceptar les exigències del Senat era una declaració de guerra *de facto*. Un senador anomenat Quint Fufi Calè, qui havia regit com a cònsol l'any 47 aC, va argumentar que havien de continuar intentant trobar la pau amb ell, argumentant que Roma no havia de tornar a patir una altra Guerra Civil. Contra això, Ciceró va argumentar dient que obtenir la pau amb ell i acceptar la seva posició com a Cònsol era el mateix que viure en l'esclavatge. Després d'aquest discurs de Ciceró, va demanar que el Senat donés amnistia a totes les tropes de Marc Antoni fins al dia 15 de març, per donar-los temps d'abandonar al seu general. Si passat aquell dia encara estaven dins de les files de Marc Antoni, serien considerats enemics de Roma. El discurs que va pronunciar Ciceró va fer possible que el Senat decidís votar a favor d'aprovar el que ell havia estat demanant, fent-se evident que una guerra sorgiria en molt poc temps dins de la República. Amb aquest discurs i l'aprovació del Senat, van decidir encaminar-se cap a la guerra per salvar-la.

- La Filípica número IX no va ser tan important com la resta, ja que en aquesta només demana que s'honorï a un dels senadors que havia mort durant la seva missió diplomàtica i el Senat va acceptar-ho ràpidament. Aquest discurs va ser pronunciat un dia després.
- El desè discurs va ser més rellevant que el novè, pel fet que en aquest, Ciceró demanava que es complissin els requisits militars de Brutus i que aquest fos declarat governador de Macedònia, Grècia i Illyricum (província romana que es trobava als Balcans). Juntament, també demanava que se li donessin les tropes que va demanar. El Senat va acceptar aquesta petició feta per Ciceró.

- L'onzè discurs que va pronunciar Ciceró estava relacionat amb la mort d'un governador de la província d'Àsia (actual sud-oest de Turquia) que havia estat assassinat per un rival polític i militar anomenat Dolabella. En aquest discurs va demanar que la província que havia controlat Gai Triboni (l'assassinat) fos concedida a Gai Casi Longí, un dels que havien participat en l'assassinat de Cèsar. El Senat va denegar aquesta proposta.
- La Filípica número XII va ser un discurs que va pronunciar Ciceró a principis de març de l'any 43 aC. En aquest dia s'havia de decidir si es lideraria una altra delegació diplomàtica cap a Marc Antoni per intentar acabar amb la ja començada guerra, per buscar una resolució pacífica. Al principi, Ciceró havia acceptat participar-hi i estava preparat per marxar, però decideix canviar d'opinió i pronunciar-se en contra d'enviar aquesta delegació. Es creu que va fer aquest canvi d'opinió perquè no volia buscar la pau amb Antoni i negociar amb ell o també perquè pensava que serien executats simplement en arribar-hi. Fent un discurs en contra de l'enviament d'aquesta segona missió diplomàtica, el Senat el va escoltar i li va donar la raó.
- La Filípica número XIII va ser el punt de no retorn de la Guerra Civil de Roma. En aquest discurs que es va produir el dia 20 de març, en el que Ciceró va atacar a Marc Antoni per continuar la guerra en el Nord d'Itàlia, ja que en aquell moment estava assetjant a Brutus a la ciutat de Mutina, fet que acabaria desencadenant la batalla que porta el nom de la ciutat. També esmenta que ell està en contra de firmar la pau com suggereix Lèpid, afirmant que el que havia fet Marc Antoni eren crims en contra de la República romana i del poble romà. Finalment, demana que el Senat honori a Sex Pompeu Pius, fill del Pompeu que va lluitar contra Cèsar en la Segona Guerra Civil de la República romana. El fet que el Senat honorés aquesta persona demostrava com el Senat es posicionava en contra de Cèsar i dels plans que va crear i, per conseqüència, de les persones que li van fer suport. Amb aquest acte, el que feien era demostrar com la causa de Pompeu era la correcta.
- Finalment, l'últim discurs que ha pogut conservar de Ciceró va ser la Filípica número XIV. En aquesta, Ciceró demana que se celebri un festival de dia de

gràcies per celebrar la victòria aconseguida a la batalla del Forum Gallorum, honorant els comandants i les tropes. També proposa declarar oficialment Marc Antoni com a enemic públic amb l'aprovació del Senat.

Conseqüències

Finalment, es va declarar enemic de l'estat romà, però els plans de Ciceró van fallar, ja que Antoni i Octavi s'havien reconciliat i ara estaven formant el Segon Triumvirat en contra del Senat. Aquest conflicte (com heu llegit anteriorment) va ser anomenat la Tercera Guerra Civil de la República Romana, en la qual, per resumir-ho, va haver-hi un seguit de batalles entre les legions que feien suport a la República i les que feien suport a Octavi i Marc Antoni. Les més importants van ser la batalla del Fòrum Gallorum i la de Mutina, que si bé van resultar en una victòria republicana, en la darrera hi van morir els dos generals de les legions, que eren els dos cònsols de Roma (perquè recordo que els cònsols eren també generals de l'exèrcit). Degut a un seguit de males decisions per uns i bones decisions pels altres, sobretot la posterior aliança d'Octavi amb Marc Antoni i Lèpid (formant un Segon Triumvirat), les forces en contra del Senat van recuperar el control de la ciutat de Roma i dels seus territoris.

Després d'això, aquest Segon Triumvirat va fer una llista d'enemics els quals havien de ser assassinats o eliminats de l'esfera política a Roma. Al principi no hi van incloure Ciceró, però després d'un seguit de reunions Octavi va insistir que havien d'afegir l'orador a la llista de persones a eliminar. Ràpidament, després de convèncer la resta del Triumvirat, Ciceró es va convertir objectiu de la persecució.

Finalment, la vida de Ciceró va acabar el dia 7 de desembre de l'any 43 aC, als afores de la ciutat italiana de Formia, fugint de la ciutat de Roma. Allà van ser enviats assassins per executar-lo quan ell estava anant a agafar un vaixell per fugir cap a Macedònia. Els mateixos esclaus de Ciceró, amenaçats de mort, van negar haver-lo vist ni saber on es trobava, però un home que havia estat alliberat pel germà de Ciceró, va delatar cap on s'estava dirigint. En veure els seus assassins, Ciceró no va oposar resistència. En comptes d'això, va pronunciar les que són

considerades les seves últimes paraules: *Ego vero consisto. Accede, veterane, et, si hoc saltem potes recte facere, incide cervicem*. Aquesta frase es tradueix al català com a: «Em mantinc dempeus. Avança, veterà, i, si almenys pots fer-ho bé, talla aquest coll». Seguidament de pronunciar aquestes paraules, Ciceró va agenollar-se davant dels soldats, posant el seu coll cap endavant indicant que no oferiria cap resistència contra el seu botxí. Li van tallar el coll i la mà, per ordres de Marc Antoni, i van portar aquests dos trossos mutilats de Ciceró cap a ell.

Quan a Marc Antoni li van arribar el cap i les mans de la persona que l'havia acusat davant del Senat, es diu que va començar a insultar al cap mutilat, i li va tallar la llengua, fent-li burles, escopint-lo, etc. Una vegada se'n va cansar, va ordenar que es pengessin les mans i el cap de Ciceró en el lloc més visible per demostrar la seva superioritat i victòria, en la mateixa tribuna d'oradors on havia pronunciat els discursos contra ell. Aquesta escena ha passat a la posteritat i és amb la que es va basar el pintor Francisco Maura i Montaner, representant l'arribada del cap i les mans de Ciceró a Marc Antoni i a Fúlvia (no confondre amb la Fúlvia "la delatadora" que va explicar a Ciceró els plans de Catilina; aquesta Flúvia era l'esposa de Marc Antoni).

Pintura de Francisco Maura i Montaner: *Fúlvia i Marc Antoni* (1888).

Podem afirmar que els discursos de Ciceró, defensant la idea de la República i els seus valors, van suposar la seva mort, com acabaria passant amb la república romana molt poc temps després. Per aquest motiu, s'acostuma a dir que la mort de Ciceró va marcar la mort de la República Romana i l'inici de la fase imperial de Roma. Al mateix temps, però, demostren les seves grans habilitats d'oratória, aconseguint posar el Senat en contra de Marc Antoni, la que podríem dir que era la persona més poderosa de tota Roma.

Mai sabrem què hagués pogut passar si el cop d'estat de Marc Antoni hagués fracassat, com el de Catilina, tot i que la majoria dels historiadors creuen que el sistema republicà hauria caigut tard o d'hora inevitablement. Ja hi havia les evidències que el sistema era ineficient per administrar tot el territori Romà, juntament amb crisis recorrents, cops d'estat importants en una diferència d'anys molt petita, crisis migratòries i de concentració de la població, crisis alimentàries, etc. Addicionalment, a això s'hi van sumar guerres civils, revoltes d'esclaus, conflictes polítics i ideològics amb graus de violència que no s'havien vist fins aleshores, etc. El sistema republicà estava en una evident decadència no només des del punt de vista actual, sinó que també ho estava, i de manera evident, pels mateixos romans de l'època. Per això, Ciceró resulta ser una figura fascinant, pel fet de continuar lluitant pels valors que considerava els apropiats per dirigir un estat, i amb els quals ell havia pogut arribar a ser la persona que era. Ciceró va lluitar pels valors republicans fins al final inclús sabent que, si la guerra la guanyaven els seus enemics, perdria la vida.

Demostra, en definitiva, la idea de com havia de ser un romà durant temps de la República: un ciutadà que defensava la seva forma de govern i que tenia totes les qualitats que els romans consideraven nobles, deixant moltes lliçons que s'han preservat durant segles.

3.3 Un manual clàssic: *De Oratore*

De Oratore va ser un dels llibres que va escriure Ciceró, publicat l'any 55 aC, en el que tractava de temes relacionats amb la retòrica. El va pensar no només per crear i explicar una guia que servís a les persones per poder esdevenir bons oradors, sinó que també tenia pensat plasmar idees que ell tenia de la realitat, ètica i filosofia. Ciceró explica que volia fer un llibre millor que l'anomenat *De Inventione*, que havia publicat de jove aproximadament per l'any 86 aC. Amb *De oratore* volia fer el mateix, però de manera més polida i refinada després d'anys d'experiència. Per aquest motiu va decidir escriure aquest segon llibre, per intentar millorar el primer i crear una obra definitiva.

Aquest llibre està dividit en tres parts, en les quals explica al seu germà Quint Tul·li Ciceró una conversa que diu que va tenir lloc l'any 98 aC. En l'obra, diversos personatges importants de la Roma d'aquells anys parlen d'oratòria, sent el més important Cras, un excònsol. Ell fa servir el personatge (que va existir realment) per intentar expressar les seves pròpies opinions. El llibre està escrit en una forma de diàleg. Originalment, Ciceró no el va considerar un llibre destinat únicament a un «manual d'oratòria», sinó que el seu objectiu inicial era més ampli que aquest, volent expressar també les seves opinions i reflexions respecte al sistema polític republicà.

L'anàlisi del seu llibre és l'inici de la part pràctica. Analitzaré el que hi diu i ho exposaré. Posteriorment, realitzaré una comparació amb discursos recents de la història de la humanitat i els coneixements que explica en el llibre Ciceró.

Primer Llibre

En el primer llibre explica, amb un sentiment de nostàlgia, com en el passat els ciutadans romans podien retirar-se tranquil·lament després d'haver servit a la República per aprofitar el seu temps d'*otium* (oci) durant la resta de la seva vida, addicionalment relatant com a ell ja no li queda gaire temps per viure. El temps d'*otium* variava en general depenent de la classe social. Tot i això, segons Ciceró, l'objectiu principal de l'*otium* era fer-lo servir per reflexionar d'aspectes que la rutina, pel motiu que fos, no els deixava preguntar. Aquestes preguntes acabaven derivant

amb idees filosòfiques o ètiques, o amb la recerca d'una realització personal com podia ser escriure un llibre, fer poesia, aprendre formes d'art, etc. Ciceró fa servir aquest temps per preguntar-se respecte a l'oratòria al principi del llibre, al mateix temps que explica com vol fer una obra millor que la que havia fet en la seva joventut, com he mencionat anteriorment.

L'oratòria, un art per uns pocs

Després de fer aquesta petita introducció, comença a preguntar-se i a reflexionar respecte a les habilitats de les persones, i com pot ser que la gent tingui moltes habilitats extraordinàries per molts àmbits, com poden ser grans generals, escriptors, escultors, etc. Però, en canvi, només hi ha hagut molt poques persones que hagin arribat a tenir unes grans habilitats relacionades amb l'àmbit de l'oratòria. Crec que qualsevol persona pot comprovar com Ciceró tenia bastanta raó amb aquesta última afirmació, ja que avui en dia podem comprovar fàcilment com s'han conservat molts més noms de generals o d'artistes d'àmbits que no pas de persones dedicades a l'oratòria.

Tot això passa en un context en el qual, mitjançant un personatge, explica el seu punt de vista. La història està situada en una reunió de personalitats importants en una vila. Remarco que no em centraré en l'aspecte narratiu de la història sinó amb el que intenta transmetre l'autor.

Ciceró explica com hi ha hagut molts d'homes que han esdevingut grans filòsofs gràcies al seu estudi de la matèria, juntament amb altres professions que la gent aprèn mitjançant moltes hores, cosa que no passa amb l'oratòria. Considera que, tot i haver estat desenvolupada més tard que altres formes d'art i ser menys estudiada, era l'art més important de tots. En el mateix moment es pregunta per què moltes persones que volen dedicar-se a diferents professions rellevants no consideren l'oratòria una disciplina digna de ser estudiada. Es pregunta com pot ser que altres arts o activitats com la filosofia atraguin un nombre molt elevat de gent en comparació amb l'oratòria. Això li estranya perquè moltes arts es poden fer sense participació d'altra gent, de forma puntual, i són molt més valorades, mentre que

l'oratòria no obté el mateix reconeixement malgrat que és essencial per qualsevol moment de la vida, essent present en molt àmbits de la vida pública. Remarca en el llibre que l'oratòria no és una activitat que es realitzi només en judicis o en intervencions en el Senat, sinó que és una part essencial d'un individu, perquè per expressar el que pensa sobre algun afer en concret o per comunicar-se amb altres persones es requereix oratòria per fer-ho de manera correcta i convincent.

És per aquest últim motiu que Ciceró no arriba a comprendre com pot ser que no hi hagi gaire gent interessada en l'oratòria i les relacions públiques en general, quan és una cosa que es fa servir cada dia. En aquest aspecte considero que continua tenint la raó, ja que en la societat d'avui en dia la gent continua sense apreciar-la. Crec que actualment hi ha un distanciament entre el concepte de l'oratòria i les relacions públiques, sent la primera una matèria pensada només per la política i la segona un aspecte relacionat amb el món empresarial. Tot i això, crec que totes dues continuen estant estretament relacionades, encara que la gent no ho percebi així, ja que són molt properes entre si i es requereix el domini d'una per realitzar bé l'altra.

Ciceró explica com a Grècia, on el poder de l'oratòria i les seves capacitats van ser inventades, cap estudi no tenia un sentit tan important com l'art de l'oratòria. Prossegueix explicant la història de l'oratòria dins de Roma, remarcant com persones joves aprenien dels seus mestres, grecs²⁵ en la majoria dels casos. Relata com va acabar considerant-se una habilitat rellevant amb diversos oradors guanyant popularitat i reputació, remarcant que no era una àrea d'aplicació reduïda, sinó que es tractava d'unes habilitats que afectaven tots els aspectes de la vida. Explica també, tot i això, que no estava valorada per la part menys culta de la societat romana.

Importància de l'oratòria en l'estat i la societat

²⁵ Després de la victòria romana sobre Grècia, es van popularitzar els esclaus grecs que fossin professors, per donar una bona educació als seus fills. Aquests estaven molt ben considerats a Roma i si el professor grec era conegut i bo en la seva feina podia valer una veritable fortuna, molts més diners que una casa a Roma.

Ciceró, sempre mitjançant els seus personatges, explica com l'oratoría és extremadament important com a arma per aconseguir els objectius tant de les persones nobles com les que no (entenent nobles com a bones persones; no persones provinents de la noblesa). Ciceró prossegueix relatant la importància que tenia l'oratoría dins de la societat, explicant els seus avantatges per mantenir els drets personals, defensar-se o atacar algú mitjançant les paraules i les proves, no la força bruta. Aquest crec que és un dels motius més destacats perquè el Dret Romà va ser completament transversal per la societat i la humanitat, donant a les persones les capacitats de poder realitzar aquestes accions anteriorment mencionades sense la necessitat de resoldre conflictes mitjançant la violència.

Ciceró continua apreciànt l'habilitat que separa l'humà de l'animal, considerant que era la capacitat de conversar la que separava les persones de la resta d'éssers vius. Això està estrictament relacionat amb la mitologia romana, ja que consideraven que els déus havien donat l'habilitat de la intel·ligència i la capacitat de conversar de manera complexa únicament a l'humà, fent-lo destacar d'entre la resta dels animals. Relacionat amb aquesta idea, consideraven que aquesta possibilitat de conversar era el motiu decisiu pel qual es podia formar una civilització. Respecte a això, es pot apreciar que tenien bastant la raó, ja que la seva era la més avançada (especialment en termes legals) comparat amb el que hagués vist la humanitat fins aquell moment.

El bon orador

Ciceró remarca que, abans de ser un bon orador, una persona ha d'esdevenir un bon estudiant. Això ho explica àmpliament, pel fet que considera que l'estudiant ha de veure les capacitats que té la retòrica com a eina i ha d'estudiar els seus components elementals. Segons Ciceró, un estudiant de retòrica no ha de només saber-se el que ha estudiat, sinó també ha d'adquirir experiència i saviesa en l'aspecte de l'oratoría. Considera que no és suficient saber tots els conceptes, sinó que un estudiant ha d'adquirir el seu propi estil per poder expressar les seves idees. Ha d'obtenir també la capacitat d'entendre molt bé les emocions humanes per així poder dirigir-se millor a la seva audiència.

Un dels aspectes que he trobat més interessant dels que defensa Ciceró és la idea que un bon estudiant ha de poder retenir molt bé informació, realitzant exercicis de memòria, essent capaç de recordar perfectament lleis, històries del passat, arguments, etc. Ciceró considerava que si un estudiant o orador tenia la capacitat de retenir informació, podria fer una defensa més creïble o ser ell qui crees una acusació de manera més contundent i ràpida contra un adversari, mitjançant els coneixements d'oratòria i arguments que hauria memoritzat.

Considero que això és bastant interessant tenint en compte que avui en dia les pràctiques docents se centren cada vegada menys en memoritzar. Ciceró consideraria un error que els alumnes no volguessin memoritzar, ja que els hi donaria menys recursos per dur a terme l'oratòria. Ciceró continua explicant que un alumne no només ha de centrar-se en la seva forma d'expressar-se oralment, sinó que també ha de perfeccionar la que avui anomenem comunicació no verbal. Relata com una persona ha de demostrar control sobre la situació, utilitzant gestos amb les mans, expressant bé els sentiments que vol transmetre als oients mitjançant entonacions de veu i altres aspectes relacionats amb l'oratòria com podria ser la postura corporal. Els personatges del llibre (per tant, Ciceró) consideraven que el més important que havia de fer un orador era convèncer, mitjançant el seu discurs. Segons ells, el més rellevant era arribar a aquest punt de transmetre el seu punt de vista als ciutadans per poder actuar en el benefici més gran possible per l'estat, com per exemple intentant convèncer al Senat d'actuar d'una manera determinada.

Una idea rellevant que plantejava Ciceró era la divisió de les habilitats de les persones que volien ser oradores entre dues: la natural, adquirida de naixement i entesa com a talent innat; i l'experiència, la pràctica que ha pogut tenir aquesta persona. Ciceró li donava molta importància a la primera, però deia que l'última és el que defineix i crea un gran orador.

Un apartat en el qual Ciceró posa importància respecte a les habilitats que ha de tenir un bon orador recau en entendre la persona amb la qual parles. Això ho afirma amb l'objectiu de saber com actuar en totes les situacions, i tenint en compte la importància del llenguatge no verbal. Penso, com ell, que aquest és un dels punts

més importants a l'hora de fer un discurs i exposar les teves opinions davant d'altres persones: comprendre a qui t'estàs dirigint. Això és rellevant, com diu Ciceró, no només per saber quina entonació has de posar en el discurs, sinó com estructurar-lo i quines coses incloure-hi, juntament amb la teva postura i altres aspectes de la comunicació no verbal. Per posar un exemple, si vols intentar convèncer a algú d'alguna cosa, has de preveure quins contraarguments farà servir ell i rebatre'ls de la millor manera possible en el teu discurs, per fer que no pugui utilitzar-los contra teu, i si és possible intentar-lo convèncer. Per això és molt important entendre la mentalitat de les persones a les quals et dirigeixes, per poder pronunciar un discurs de la manera més convincent possible, eliminant els possibles contraarguments que faran servir en contra teva o dels teus interessos.

La idea de saber a quin públic t'estàs dirigint és crucial, ja que no només afecta persones que estiguin relacionades amb el món de la política, sinó també en qualsevol altre àmbit social. Ciceró considera també que el que és important d'una persona és que sigui eloqüent, més que "parladora". Explica també en aquesta primera part del llibre que perquè una persona pugui esdevenir un orador, ha d'aprendre les obres del passat i practicar. Aquesta idea de practicar discursos la presenta amb la intenció que els estudiants assagin quins arguments donarien en un cas en específic. Ciceró creu que perquè una persona esdevingui un bon orador requereix esforç i pràctica per ell mateix, pensant quins arguments faria servir i escrivint discursos, rectificants-los i corregint-los per obtenir un resultat millor, amb l'objectiu de poder aplicar els coneixements obtinguts en un discurs de veritat. D'aquesta manera, el discurs de veritat els sortirà d'una manera més natural i fluida que farà possible convèncer les altres persones.

Ciceró continua relatant com un bon orador ha de tenir coneixements respecte al que estigui tractant. Això encara està relacionat amb allò vist anteriorment, gràcies al fet que Ciceró continua remarcant que una persona ha de saber del que vol parlar o criticar, perquè tenint informació i coneixement dels fets es pot fer aquesta tasca amb molta més facilitat i encert. Si no es fes d'aquesta manera i es parlés des de la ignorància, no es podria argumentar correctament ni es podria convèncer, ja que el que diries podria ser refutat i et podries quedar sense arguments o contraarguments.

Aquí torna a tractar de l'eloqüència, que considerava que era el més important per un orador, i que exercitava mitjançant la utilització d'exemples històrics.

El romà ocupat

A Ciceró el preocupa que (segons ell) falten grans oradors, essent aquests uns pocs i una excepció, especialment comparant-ho amb les altres arts, a causa de la mateixa estructura de la societat romana i com aquesta no valora la retòrica i l'eloqüència. El problema requeria en el fet que per obtenir bones lliçons i coneixements d'oratoria, es requereix un gran temps d'*otium* destinat a aquesta. Això, en canvi, no era el que passava normalment a la societat romana, ja que el temps d'*otium* es feia servir per reflexionar d'altres qüestions filosòfiques o a altres arts, si eren persones d'una classe social més alta.

En canvi, la classe popular no pensava en això, i feia servir l'*otium* d'una manera més relacionada amb la diversió i el descans. Ciceró veu reflectida la seva pròpia experiència personal en aquest cas, ja que ell no venia de cap família aristocràtica, però gràcies a destinar l'*otium* a estudiar els grans oradors antics, els seus discursos, les lleis, etc., havia assolit molts coneixements d'oratoria. Després d'això, faltava adquirir experiència, cosa que tampoc no podia passar a Roma. Ell atribueix la falta d'oradors també a la falta d'experiència, principalment a causa del sistema polític de la República. Ciceró era un gran defensor d'aquest sistema polític, però a la vegada podia veure les seves deficiències, criticant la falta de pràctica que podia aconseguir un Romà si no provenia de famílies patrícies.

A més a més, atribuïa també la manca d'experiència al funcionament de la vida de la República, en el que la majoria de qüestions tractades al Senat eren espontànies. Així mateix, explica com, a causa del temps que implicava oferir discursos, aparicions públiques, l'oratoria acabava essent més escassa i pobre. Per tant, era necessari dedicar molt de temps d'*otium* per dominar-la i utilitzar-la correctament.

Després d'això, Ciceró insisteix que un orador ha de retenir i recordar coses, i necessita formar-se en molts àmbits diferents per tenir el màxim de coneixement.

Considera aquesta formació personal la virtut més gran de l'home i extremadament necessària per oferir un bon discurs, argumentant que una persona que no sap de què està parlant, només pot dir coses incorrectes, mal enteses o com a mínim mal explicades.

Tipus de retòrica

Ciceró relata que existeixen 3 tipus concrets de retòrica per a diferents ocasions, a les quals s'ha d'adaptar l'orador. Considera que un autor ha de poder tenir habilitat mental suficient per canviar el discurs, juntament amb la possibilitat d'improvisar-lo i modificar-lo. Aquestes tres situacions són les següents:

- Primerament, una retòrica més restringida, òptima només per discursos davant el Fòrum, el Senat o altres indrets en el que els seus integrants tenen un nivell cultural alt.
- En segon lloc, una retòrica més oberta, la qual seria correcte també pel fòrum i altres llocs públics, però haurà d'estar basada en els coneixements i no tant amb la pura eloqüència, per poder evidenciar el que es creu.
- Finalment, la resta de les situacions amb un públic amb poc nivell cultural. En aquests casos, es fa servir un vocabulari més senzill pensat per transmetre millor el missatge.

Un exemple pràctic d'això el podem veure clarament durant la revolta de Catilina²⁶ i també posteriorment durant la Tercera Guerra Civil de la República Romana contra Marc Antoni. Destaquen sobretot els discursos número III i número IV de les Catilinàries, quan es diu el mateix a dos públics diferents: en el primer explica la situació davant del Senat, demanant que Marc Antoni sigui declarat enemic de Roma, i en el segon exposa el mateix però a la població, modificant el discurs pronunciat anteriorment al Senat perquè arribi millor a una altra audiència completament diferent.

²⁶ Més informació en la pàgina 81 d'aquest treball.

S'ha de tenir present sempre que un discurs ha d'estar orientat al seu destinatari. Si una persona no compleix això, pot fer que soni fora de lloc, no transmeti bé la informació o, en el pitjor dels casos, es distanciï del públic per semblar una persona arrogant o egoista. El públic és el principal objectiu en un discurs. Obviar-lo significa probablement no assolir els objectius que es busquen complir. L'adaptació del missatge és fonamental i després ho analitzaré també amb alguns discursos polítics de la història.

Crítica a la retòrica grega.

Ciceró prossegueix el llibre amb els seus personatges debatent respecte si la retòrica ha d'estar vinculada a altres arts i si aquestes també estan vinculades a l'oratòria. Cras (el personatge que fa servir principalment Ciceró per explicar les seves idees) argumenta que un orador ha d'estar ben format en assumptes lingüístics, les principals teories filosòfiques, matemàtiques, ciència, lògica i les arts en general per poder ser una persona culta i amb arguments en cas de debat.

En el discurs de Cras, Ciceró el fa servir també per criticar les idees greges relacionades sobre la retòrica. Aquestes deien com la retòrica és un art/ciència que ha d'estar completament separat de la resta com podria ser la filosofia, ja que aquesta era un àmbit completament diferent. Cras (o sigui, Ciceró) argumenta en contra d'això explicant com realment tots els conceptes artístics estan lligats amb l'oratòria i com els grecs van cometre un error a l'hora de separar aquestes dues idees determinant que eren completament oposades i intocables l'una amb l'altra, ja que no és així.

A continuació, dibuixa un orador ideal, amb una educació universal, i que, mitjançant l'expressió i l'elecció de paraules, aplica la retòrica de manera exemplar tant en teoria com a la pràctica, per poder expressar-se, convèncer i persuadir de la millor manera possible. Després, un dels personatges explica com no podria existir algú així, exposant que les dificultats d'aconseguir lliçons pràctiques i teòriques d'oratòria en la societat romana fan que no puguin ser tan estudiades ni practicades.

En aquest fragment del llibre, Ciceró torna a reiterar en el concepte de l'oratòria com el màxim conjunt i lligam de totes les ciències i totes les arts, considerant l'argument i forma d'actuació dels grecs completament errònia. En aquesta part de llibre també sorprèn veure com considera que pot existir un orador ideal per part de Cras i com els seus companys no hi estan d'acord. Aquí adonar-nos de la visió que tenia dels grecs en relació amb l'oratòria. Conjuntament amb això explica els motius pels quals aquesta no era popular a Roma, atribuint-hi també part de la responsabilitat a la filosofia grega per plantejar-la com una disciplina aïllada, quan en la realitat això era una fal·làcia.

Relat de la retòrica

Aquest és l'últim punt del primer llibre. Els reunits en aquella reunió demanen a Cras i Antoni (tots dos eren els personatges principals i se'ls podria considerar com els professors dins de la conversa) que facin un relat exhaustiu de la mateixa retòrica grega i romana. Aquests accepten de bon grat i això serveix com a introducció a aquesta segona part i final del primer llibre.

Segons Cras i Antoni, el més important no era obtenir una teoria científica de la parla i de tots els seus components, obtenint molta informació, processant-la i saber-se de memòria aquesta. Expliquen als seus oients com la part més rellevant per assolir un bon coneixement de la retòrica i, per conseqüència, oferir bons discursos i bones presentacions davant de la gent era la pràctica, i molta.

Consideraven que l'*ingenium* (enginy) i la natura del parlant són força rellevants, però que només obren una mica més el camí per aconseguir un bon nivell en l'art de l'oratòria, i no volen dir absolutament res pel seu compte soles. El més important era el temps de *studium*, definit com l'afany que tenen les persones per aprendre algun coneixement nou, que permet incrementar els seus coneixements.

Els cinc punts del discurs

A continuació, mitjançant el personatge de Cras, Ciceró relata els cinc elements que s'han de tenir en compte per poder desenvolupar bé un discurs. Aquests punts són els següents:

- La idea de l'*inventio*. Consistia en l'obligació d'estudiar bé el tema de fons i els arguments abans d'exposar-los, per poder donar a conèixer bé les pròpies. Això era (i és) extremadament rellevant, ja que si no ho feia, semblaria que els seus arguments no estaven basats en fets i que parlava de manera inculta i no preparada.
- La idea del *dispositio*. El concepte del *dispositio* era la idea que un discurs havia d'estar ben estructurat per poder expressar les seves opinions i idees de manera correcta. Ciceró considerava l'estructura una de les coses més importants per un orador, ja que un discurs mal estructurat podia fer pensar als oients no sabia exposar bé les seves opinions. Pensava també que una mala organització del discurs podia fer que fos més fàcil atacar-lo amb rèpliques, donant oportunitats als rivals per derrotar-lo.
- El concepte de l'*elocutio*. Ciceró explica en el llibre que un dels aspectes més fonamentals d'un discurs és la seva ornamentació mitjançant diversos recursos per fer que el discurs sembli més pulcre i d'uns estàndards més elevats. Una mostra seria: no és el mateix dir «vull comprar una cosa» a parlar dient «considero que hauríem d'adquirir aquest producte a causa de (etc.)». Potser aquest exemple és una mica exagerat, però s'entén el concepte. Ciceró explica com aquesta ornamentació d'un discurs fa que l'oient estigui més interessat i intrigat pel que dirà qui exposa el discurs. Ara bé, al mateix temps s'ha de vigilar quan es fa servir aquest o altres recursos estilístics, ja que pot perjudicar l'exposició si no es fa servir de manera adequada, perjudicant el missatge. Això inclouria errors en l'expressió, mancances en la comprensió de la frase, o la utilització d'un llenguatge massa culte, sense adaptar-lo a la situació comunicativa
- La *memoria*. Com havia indicat anteriorment, Ciceró explica que una persona ha de tenir molt bona memòria i poder retenir discursos fàcilment. Al mateix

temps, considera que ha de tenir una certa llibertat a l'hora d'expressar-se amb noves idees que no havia tingut en compte en un primer moment, per defensar el seu discurs en contra d'atacs que puguin sorgir. Explica en aquest punt com la memorització dels discursos és una de les eines més útils, ja que així l'orador pot expressar el seu punt de vista de la millor manera possible, però al mateix temps ha de semblar natural i amb contacte amb la resta de persones del públic.

- El concepte de l'*actio*. La idea de l'*actio* inclou tots els aspectes de la comunicació no verbal. És curiós, segons la meua opinió, que una cosa que sembla que fa poc que es faci servir, i que molta gent no l'hi posa gens d'interès, porti existint i sent estudiada des de temps de Roma. Respecte a la comunicació no verbal, Ciceró considera que és molt important la posada en escena que pot tenir l'orador a l'hora d'expressar el seu discurs, fent molt d'èmfasi amb l'ajut de la gesticulació per expressar millor els sentiments i missatge de la persona. També explica que és molt rellevant l'entonació i altres característiques de la veu a l'hora de transmetre el missatge, juntament amb la modificació d'aquest respecte cap a qui es dirigeix el discurs.

Les parts d'un discurs

Després d'això també explica Ciceró les parts fonamentals que tots els discursos haurien de tenir ben articulades i expressades, de manera que el discurs pugui ser considerat acceptable. Aquest apartat està estretament relacionat amb el concepte de *dispositio*, explicada en el punt anterior. Els apartats necessaris són els següents:

- *Exordium*: introducció per portar l'atenció de les persones a les quals es vulgui referir el discurs. Serveix com a primera posada en contacte amb els oients.
- *Narratio*: exposició breu del que es voldrà debatre o expressar la seva opinió a continuació. Això serveix no només per començar l'explicació sinó que

també per relacionar els oients (amb l'*exordium*) amb els mateixos arguments.

- *Confirmatio*: aportació dels arguments i proves a favor de la idea, manera de pensar, argument o acció la qual es vol defensar. Aquesta era considerada la primera part que es podria definir com el «nus» del discurs, en la qual es procedeixen a exposar les opinions i proves que tindrà l'orador per intentar persuadir al Senat o al poble de fer suport la seva causa.
- *Refutatio*: arguments que dona l'orador en contra dels que aportarà la part rival, intentant d'aquesta manera desacreditar els contrincants, mentre que al mateix temps es reforcen els propis arguments, mostrant-se com els millors.
- *Peroratio*: part final del discurs en la qual l'orador fa un resum de tot el que ha estat exposat i intenta una altra vegada atraure l'atenció dels oients mentre que posiciona el seu punt de vista i les seves idees com a millors que les del seu rival.

Després d'aquestes explicacions, Cras arriba a la conclusió que la retòrica ha de ser considerada una matèria molt important, al mateix nivell que les altres disciplines. Antoni, a diferència del seu company, hi discrepa, i considera que la retòrica no està completament relacionada amb la política o en qualsevol àmbit social.

Aquest primer llibre és el que estaria destinat a servir com a un manual de l'oratòria més que els altres, ja que s'exposen clarament les bases per esdevenir un bon orador amb una conversa dinàmica. La resta de llibres també tractaran, evidentment, de com fer una bona oratòria, però aquest primer llibre és el que intenta posar les bases per a persones que no les coneixien o no les hagin explorat mai, ja que inclou els coneixements bàsics d'aquesta juntament amb alguna opinió personal. També és molt útil per veure com funcionava la mateixa política romana, esmentant com s'estructuraven els discursos i els coneixements que calia tenir perquè fossin tinguts en compte. Crec que serveix per poder entendre el funcionament dels discursos no només a Roma, sinó a totes les societats que han

seguit un punt de vista romà del dret i de l'oratoria, i és una bona introducció per qualsevol persona que vulgui aprendre millor aquest tema.

Segon llibre

El segon llibre comença amb un poema per part dels protagonistes, però passa ràpidament a un discurs que omple la major part de l'obra, per part d'Antoni²⁷. En aquest discurs, comença ell i també Cras amb un elogi de la retòrica, conjuntament amb observacions sobre la teoria amb què se sosté.

Els gèneres de la retòrica

Antoni explica que la retòrica teòrica és bastant inútil, especialment en la discussió abstracta. Principalment, afirma que la part més important és l'experiència pràctica amb la realització de discursos, i no tant la memorització i saber-se cadascun dels apartats d'un discurs. Per provar això, fa una metàfora amb un professor, el qual ha d'instruir als seus alumnes i intentar fer que aquests compreguin la lliçó. En aquesta metàfora, el professor seria l'orador i els alumnes els oients, metàfora en la qual Antoni explica per què la part pràctica és la més rellevant i com hauria de fer aquest professor per fer arribar la informació als seus alumnes de la manera pertinent.

Després d'aquesta part, Antoni procedeix a fer observacions de la importància de la pràctica, posant exemples de cada època de la història que avui en dia coneixem com a Antiga Grècia. Després d'això exposa l'aspecte que considera el més complicat de l'elaboració d'un discurs, que és el d'aconseguir proves i l'estructuració de la informació en l'argument de l'orador. Prossegueix relatant com considera que aquesta és una de les parts més difícils d'obtenir, ja que no hi ha bases a seguir tan clares com en altres apartats de l'elaboració del discurs.

²⁷ Personatge del llibre de *De Oratore*, no confondre amb Marc Antoni.

Després, Antoni continua explicant les maneres de desenvolupar un discurs. Aquestes les havia esmentat breument en el primer llibre, però ho completa en aquesta segona part. D'aquesta manera, exposa com un bon orador ha de poder intentar relatar les proves de manera que estiguin a favor del que ell intenta expressar: ha d'intentar fer que les proves l'ajudin inclús quan a primera vista potser no ho fan, argumentant perquè aquestes demostrin el que l'orador afirma. Addicionalment, analitzen no només els sentiments, sinó també la manera com s'ha de fer un discurs. Aquest consisteix en tres tècniques principals per la bona elaboració d'un discurs:

- La tècnica del *move*: tècnica que consisteix a atraure als oients intentant commoure'ls mitjançant els seus sentiments o emocions perquè estiguin més a favor de la teva causa. Involucra fer servir els sentiments dels oients pel teu propi benefici i es pot intentar fer de diverses maneres, depenent de la situació. Això demostra com, des de temps antics, ja se sap que els sentiments de les persones poden ser utilitzats a favor dels oradors que els apel·lin, i aquesta tècnica era una de les més bones per intentar convèncer un grup, especialment en temps de crisis.
- La tècnica del *proba*. Aquesta tècnica consisteix en argumentar de manera lògica. S'enfoca en la manera que ha de pronunciar-se un orador per intentar defensar la seva opinió, idea, forma d'actuar, etc., mitjançant unes proves objectives. No consisteix en, com l'anterior, apel·lar a l'oient, sinó que recau en el mateix orador presentar proves suficients per a intentar convèncer als oients de manera objectiva, mitjançant aquestes evidències.
- Finalment, queda la tècnica de l'*ethos*. El nom d'aquesta tècnica prové d'una paraula grega que pot voler dir autoritat o credibilitat. La tècnica de l'*ethos* és la capacitat que pot tenir l'orador de defensar i presentar una idea justificant-la amb la seva reputació. Si pot fer això bé, pot generar molta confiança entre l'audiència i li resultarà més fàcil per l'orador que escoltin la seva proposta. En canvi, si aquesta tècnica és utilitzada malament, podria entendre's com arrogància i per aquest motiu s'ha d'utilitzar amb precaució.

Després, Antoni explica que l'orador ha de fer que els casos individuals es puguin resumir i adaptar per incloure'ls dins de les bases aplicables a casos genèrics, per així poder fer entendre'ls millor. Així, no ha de començar de nou el discurs cada vegada que se li presenti una problemàtica nova. Consisteix bàsicament a tenir una estructura de la qual et puguis fiar i seguir els seus patrons en els casos específics. Comenta que si una persona pot fer aquest exercici amb habilitat, ja no dependrà de començar cada cas/discurs individual sense cap base, sinó que tindrà aquest reforç per poder oferir una millor presentació. Esmenta també que una persona que ja tingui molta experiència no necessita esforçar-se en fer aquest exercici, sinó que ja tindrà aquests conceptes adquirits i els aplicarà directament en preparar el missatge, detectant les idees bàsiques de cada cas amb més facilitat. Aquí torna a fer èmfasi en els tres diferents discursos que hi ha i quins gèneres s'han d'utilitzar per a cada argument.

Després que Antoni abordés els punts de com l'orador pot guanyar-se el favor de l'audiència fent servir els seus sentiments, prossegueix tractant el tema de l'humor i l'enginy com a mitjà d'atraure-la. Aquestes dues característiques estaven molt ben considerades dins de Roma, ja que una persona amb enginy podia dur a terme tasques millors que altres persones que no el tinguessin. També tenia una bona impressió de l'humor mentre no es fes ni amb excés ni en situacions les quals no ho requerien, com podien ser casos més greus. Tampoc no veien amb bons ulls la idea de fer una broma en el moment inoportú, ja que podia fer perdre l'honor i el respecte cap a una persona. Tot i això, l'humor era comú i usat en diferents discursos i judicis per intentar desacreditar els arguments o a la mateixa part contrària, però com la gran majoria de coses, no se'n podia abusar perquè podia tornar-se en contra teva. En el moment que Antoni estava explicant com fer servir l'humor i l'enginy per un orador, Cèsar²⁸ coincideix amb Antoni respecte la norma d'or per l'orador/advocat. Aquesta era que qualsevol troballa material que hagués aconseguit l'orador, per molt bona que fos, no havia de presentar-se si hi havia possibilitats que aquesta el perjudicés a ell o al seu client (en cas d'un judici). Ciceró posa molt d'èmfasi en aquesta norma d'or i en el fet que l'advocat de sempre ha de procurar pel seu defensat a l'hora de presentar qualsevol prova que pugui ser incriminatòria.

²⁸ Personatge del llibre *De Oratore*, no confondre amb Juli Cèsar

En aquest segon llibre procedeix parlant Antoni, el qual dona instruccions sobre com ordenar tota la informació trobada en l'elaboració d'un cas. Prossegueix explicant també com s'ha d'organitzar aquesta a l'hora de presentar-la en el judici, juntament amb noves normes i coneixements que s'haurien de fer a l'hora d'oferir un discurs, especialment en aspectes relacionats amb la política, elogis, atacs, etc. Finalment, es procedeix a parlar dels agraïments que tots els oradors han de fer als oients, per introduir el tercer llibre i entrellaçar-lo amb aquest.

Els tres tipus de discursos

Ciceró es fonamenta moltes vegades en el personatge d'Aristòtil, el qual va inventar algunes de les bases de la retòrica que ell explica durant el llibre. Aquestes bases estan formades per tres gèneres de la retòrica, cada un útil en una situació en concret:

- Gènere judicial. El gènere judicial inclou tots els discursos que estiguin relacionats amb continguts jurídics i que s'expressin davant d'un tribunal o un jutge (*pretor* a Roma). Aquests discursos, com és fàcil veure, acostumen a estar transcórrer en un judici i l'orador ha d'intentar determinar el que seria just o injust, sempre intentant que el seu client rebi el millor tractament possible si és la defensa o intentant fer el contrari si es tracta de la fiscalia. Aquests discursos han d'estar treballats i s'han de fer tenint en compte el respecte que es mereixen els presents en aquella situació, especialment el *pretor*, però també la resta de persones en la sala.
- Gènere polític. El gènere polític inclou tots els discursos exposats i defensats en un lloc com el que podia ser una assemblea, un organisme o una institució. En aquests discursos el que s'intenta per part dels oradors és persuadir les persones que formen aquestes institucions perquè facin cas de la seva proposta o postura davant d'una situació en concret. En aquests casos, s'ha de continuar tenint en compte el respecte a la resta de membres que seran els que decidiran si la teva idea o proposta és correcta, al mateix

temps que l'orador ha de tenir la capacitat d'anticipar-se a les crítiques que li faran. En aquests discursos és extremadament important que l'orador pugui connectar bé amb l'audiència i entendre bé la seva manera de pensar per fer un discurs convincent. Sempre un orador ha de poder anticipar-se als seus rivals, entre els quals hi ha la mateixa mentalitat de l'oient.

- Gènere epidíctic. El gènere epidíctic, també anomenat demostratiu, és el que està relacionat amb exposar alguna cosa a un públic que no té capacitat d'influir en els fets. L'exemple més evident d'això és com exposaven els senadors les decisions del Senat al poble de Roma, ja que aquest públic no podia decidir respecte a les accions que havien estat acordades. Tot i que en un primer moment sembla que no tingui tanta importància com altres, pot ser molt perillós, especialment amb l'exposició de les decisions al poble romà o, realment, a qualsevol col·lectiu ciutadà en general. La dificultat i perillositat d'aquesta acció recau en el fet que si el poble no està d'acord amb les decisions realitzades o no se'ls hi explica de la manera adequada, aquest es pot revoltar, protestar, tenir un pitjor punt de vista del Senat i fer suport a cops d'estat, o realitzar-los els mateixos, entre altres accions. Això també inclou l'exèrcit, el qual encara té més poder que la població, ja que podrien començar una guerra civil si decidissin no fer cas a les ordres donades des del Senat. En aquests discursos també s'intenta tenir molt en compte les emocions de les persones a les quals se'ls explica, fent servir-les pel benefici de l'orador, tant si es busca enutjar la població contra alguna persona en concret com si, en canvi, es busca la calma, entre d'altres emocions.

Aquests tres tipus de discurs també estan molt relacionats amb els que aprenien els joves en les escoles de dret i de retòrica. Aquests estan dividits també en tres, estaven pensats per practicar per part dels estudiants i, com es pot comprovar, tenen moltes similituds amb els anteriors:

- El primer eren els discursos *iudiciale* (judicials), relacionats amb la defensa o incriminació d'una persona i pensats per practicar aquest aspecte tan comú dins del dret i per preparar els futurs advocats i fiscals de Roma.

- El segon tipus de discurs era el *genus deliberatum* (discursos polítics, traduït literalment com a "deliberatiu"), el qual era un discurs pronunciat en una assemblea per influir els membres que la formaven. Aquests, evidentment, es feien per practicar les exposicions al Senat, treballant l'oratòria dels participants i la seva eloquència. També es pot trobar amb el nom de *deliberum*.
- El tercer i últim era l'anomenat *laudatiuum* (discursos funeraris) els quals estaven destinats per intentar engrandir la figura d'una persona difunta i apreciar-ne el llegat en el seu funeral. Aquest era menys comú que els altres, però, al mateix temps tenia prou rellevància dins de Roma i era bastant més important que com ho veiem avui en dia, especialment pel gran component d'honor que hi havia en la cultura romana.

Aquests són els coneixements principals que desenvolupa el segon llibre de Ciceró, acabant el llibre amb els personatges insistint que un orador mai ha de trencar la norma d'or²⁹ anteriorment explicada.

Tercer llibre

En aquest tercer llibre té un inici diferent dels anteriors. Comença amb Ciceró lamentant la mort de Cras, exposant al seu germà Quint la importància de la parla en la política, i la seva preocupació pels problemes que hi ha a Roma.

La retòrica i la filosofia

Aquest llibre es distancia una mica del segon i connecta més amb el primer, fins i tot repetint alguns dels temes que semblava que ja havia acabat d'exposar al primer

²⁹ No incriminar-te ni a tu ni al teu client.

tom. Ciceró lamenta la mort de Cras, el que ell considerava el millor orador que havia tingut Roma. En aquest diàleg inicial també tracten la fragilitat que té la pròpia vida humana i relata que la mort de l'orador li va permetre estalviar-se de veure més crisis que van tenir lloc posteriorment dins de la República romana. Aquesta afirmació més derrotista per part de Ciceró fa referència als problemes que van sorgir després de la mort de l'orador, principalment amb la revolta de Catilina i, anys després de la publicació del llibre, la Tercera Guerra Civil de Roma i pocs anys més tard la Quarta. Amb aquesta afirmació dona a entendre que Cras va poder viure un temps en el qual la República encara estava dempeus, amb deficiències, però no tan fortes com les que estaven patint els darrers anys.

Després d'aquesta introducció, comença a parlar Cras (en el passat), el qual es preocupa principalment per l'estil de la parla en la retòrica. Prossegueix explicant com l'oràtoria i el filòsof s'ajuden mútuament, i com la visió grega original era incorrecta, ja que aquestes no són dues ciències completament separades (cosa que ja havíem vist al primer llibre).

En aquesta part del llibre comparteixen que no hi ha cap bretxa entre la filosofia i la retòrica, explicant un altre cop la importància de la retòrica i com aquesta s'ha de relacionar amb totes les arts. Finalment, arriben a un punt molt important dins del llibre, que és el moment en el qual Cras afirma que un orador que tingui coneixements filosòfics extensos serà un orador que pot superar a tots els altres, expressant amb això els sentiments que té Ciceró envers la filosofia i les seves capacitats.

Les qualitats del llenguatge

Després d'aquest fragment, Cras continua exposant quines dues qualitats del llenguatge considera que són les més rellevants per esdevenir un gran orador. Aquestes són les següents:

- La *latinitas*. El concepte de *latinitas* implica que un bon orador ha de tenir un gran domini de la llengua llatina, juntament amb la seva correcta utilització. Cras considera que un orador ha de poder tenir grans coneixements de diverses disciplines relacionades amb el mateix llatí, com podrien ser nocions de gramàtica i sintaxi, al mateix temps que és important tenir un vocabulari ric per poder expressar bé el que es pensa. Ciceró expressa, mitjançant Cras, com creu que un bon orador ha de saber utilitzar la llengua sense cometre errors, i tenint una gran quantitat de mots a la seva disposició per utilitzar-los si és convenient per fer un millor discurs. També explica com tenir la qualitat de *latinitas* permet que l'orador es pugui expressar de manera precisa i refinada, fent servir llenguatge el més clar i efectiu possible en cada situació, donant-li un avantatge contra els seus contrincants. Això inclou usos de paraules menys comunes i no tan habituals com altres per a poder expressar bé el que pensa.
- La *perspicuitas*. La *perspicuitas* es refereix a la capacitat que ha de tenir l'orador per transmetre bé les idees en el seu discurs. En el llibre, Cras emfatitza la importància d'aquesta comunicació perquè el públic que estigui escoltant tingui una idea clara del que es vol expressar. Això va estretament relacionat amb la primera qualitat del llenguatge, ja que per expressar aquestes idees de forma adequada es requereix un bon coneixement del llenguatge. Aquí remarquen que ha d'intentar evitar la confusió i l'ambigüitat a l'hora d'expressar el seu discurs, pel fet que si provoca aquests sentiments al públic pot ser perjudicial, especialment a un públic d'un nivell cultural més baix. Confondre l'audiència només farà que aquesta tingui menys possibilitats de donar-te la raó, ja que no hauran entès bé el que els vols transmetre i quines són realment les teves intencions. En resum, la *perspicuitas* consisteix a fer que l'orador transmeti la seva idea d'una manera efectiva perquè l'audiència pugui entendre el missatge i accepti més fàcilment el seu raonament.

Considero que continuen sent molt importants (i potser encara més) avui en dia i crec que són un exemple molt clar de què és el primer que es necessita per ser un bon orador. Són unes bases essencials per a qualsevol persona que vulgui

dedicar-se a la política o a la vida pública en general. Tot i que aquesta idea que tots els ciutadans hauran de ser cultes i complir aquestes expectatives sembli molt moderna, Ciceró ja explicava això mateix en el seu llibre, indicant que aquesta formació l'havien d'assolir tots els ciutadans romans.

Després d'explicar aquest concepte i que tornessin a parlar entre si, Cras prossegueix a parlar d'una altra qualitat que els oradors necessiten. Com podeu veure, aquest tercer manual està més enfocat en la manera de parlar del mateix orador. La qualitat esmentada és la següent:

- El concepte *amplificatio*. Es refereix a l'ús d'estratègies lingüístiques basades en les emocions dels oients i del mateix orador, amb l'objectiu d'augmentar la importància o l'impacte d'un fragment del discurs. Fent això pots aconseguir que l'audiència et faci més cas, especialment si s'expressa d'una manera convincent i realista. Si no s'assoleix convèncer el públic que les teves emocions són reals, l'orador quedarà com una persona que no és de fiar i manipuladora en públic, la qual usava les emocions per simplement convèncer la gent d'estar a favor seu. Per aquest motiu pot ser, com en altres tècniques, una arma de doble tall, però si s'assoleix fer bé, serà una eina molt útil i pot fer commoure als oients.

Cras continua el seu discurs explicant les dues principals escoles de retòrica que hi ha a Roma. Aquestes es distingeixen perquè una segueix un model basat en les escoles clàssiques d'Atenes, amb una oratòria espontània, sense exageracions ni ornamentacions, i amb especial èmfasi en els fets. L'altra, en canvi, segueix un estil d'oratòria basat i desenvolupat en les ciutats gregues d'Àsia Menor (actual Turquia), més exuberant, exagerada i imaginativa.

Models d'expressió

Després d'això, Ciceró procedeix a explicar-nos els tres models d'expressió que podem trobar en els discursos. Podríem dir que aquests estan dividits seguint un

criteri segons la seva dificultat per la comprensió i nivell de preparació que requereixen cadascun. Són els següents:

- *Genus tenue*. Aquest model d'expressió és el que podríem anomenar l'estil simple, ja que està basat en una retòrica fàcil i comprensible. En un discurs en el qual es faci servir aquest model d'expressió, el que vol l'orador és explicar el seu punt de vista de la manera més directa i comprensiva possible, mitjançant vocabulari comú perquè sigui entenedor per la quantitat més gran de gent possible. En el *genus tenue* el que busca l'orador és tenir un bon to de veu per la seva fàcil comprensió juntament amb facilitar-la als oients, evitant metàfores ni figures retòriques en el discurs. El millor exemple d'aquesta classe de discursos són els que es pronunciaven al poble de Roma i en llocs del dia a dia on no es requeria un gran grau de complexitat. Un altre exemple serien algunes àgores de *polis* romanes, així com certes assemblees populars, etc. Els oradors feien servir aquest estil perquè si pronunciaven els mateixos discursos que al Senat el missatge no arribava als oients i es diluïa entre dubtes i l'absència de claredat, en un context cultural més baix. Per tant, es busca la bona expressió dels missatges buscant una fàcil comprensió per part de l'oient, i també la persuasió de les persones mitjançant proves clares o arguments senzills.
- *Genus moderatum*. Un model d'expressió basat en el *genus moderatum* busca un equilibri entre el *genus tenue* (estil més senzill d'entendre) i el *genus grande* (estil més elaborat que explicaré després d'aquest). Per tant, és un punt intermedi entre els dos per poder transmetre claredat en el missatge al mateix temps que es busca que tingui un to refinat que podem descriure com a "elegant", per tenir el millor de tots dos estils. En aquesta classe de discursos l'orador usa alguns recursos literaris diversos, per aconseguir un major respecte en comparació amb els destinats al poble, però continua buscant que el seu missatge sigui accessible i fàcil d'entendre. Això ho pot aconseguir reduint el nombre de recursos literaris o, més comú, fent servir llenguatge en general comú i de fàcil comprensió. Aquests discursos es poden fer servir en diversos llocs, com per exemple en temples i cerimònies religioses i algunes assemblees. En el cas de l'assemblea sembla que podia

variar molt en funció de les persones que hi participaven. També podia ser usat en el Fòrum Romà si es necessitava concretament buscar aquest estil de claredat, però era menys comú que no pas el tercer estil.

- *Genus grande*. El *genus grande* era l'últim dels estils d'oratoría i era el que es caracteritzava per la seva manera d'expressar els missatges, utilitzant molts més recursos literaris que en altres estils. S'intentava transmetre una sensació o emoció als oients al mateix temps que es buscava engrandir el discurs mitjançant vocabulari refinat o metàfores i altres recursos literaris. Un exemple per fer entendre això seria que una metàfora en el *genus moderatum* no seria tan complexa o no estaria tan rebuscada com en el *genus grande*, on s'esperava dels oients un nivell cultural més alt. Estava reservat per llocs rellevants dins de la societat romana, com era el Fòrum, els tribunals judicials, reunions polítiques i també algun acte públic, tot i que en la majoria d'aquests es feia servir el *genus moderatum*. Aquest estil de parla estava completament oposat al *genus tenue* i buscava tot el contrari. Evidentment, els discursos pronunciats amb *genus grande* eren gairebé incomprendibles per persones que no haguessin rebut una bona educació.

Finalment, per acabar el llibre, Ciceró relata la tristesa de la mort de Cras i com els deus realment li van fer un regal amb la seva sobtada mort (9 dies després de la conversa que es representa en el llibre), ja que li van permetre no veure en què es convertiria la República romana i les seves institucions.

Amb això acaba l'últim llibre de *De Oratore*. Tot seguit, doncs, procediré a analitzar la vigència del Dret Romà i de l'oratoría romana, acabant amb un estudi dels discursos de la història de la humanitat d'acord amb els criteris clàssics exposats.

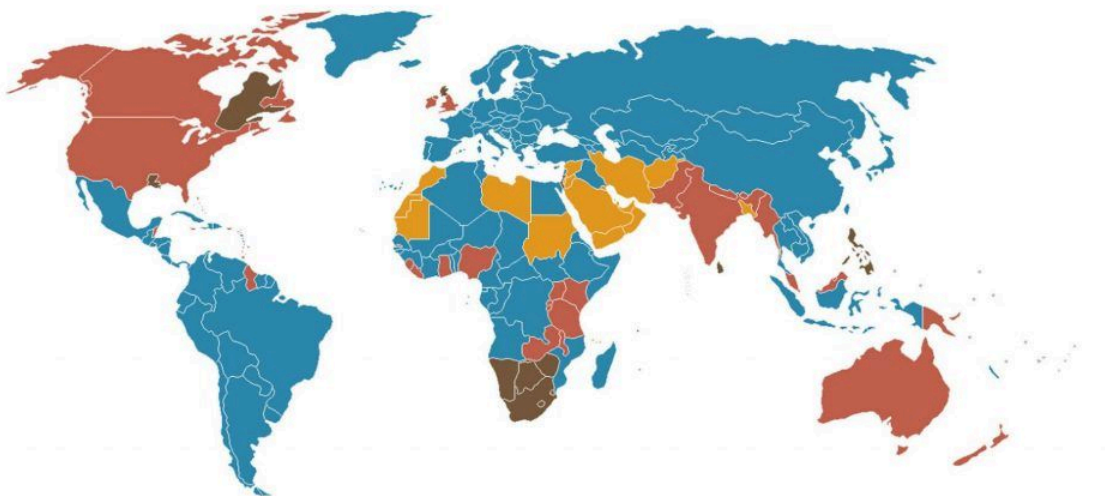
4. Vigència del dret romà i l'oratoría clàssica:

El dret romà en l'actualitat

Actualment, el Dret Romà té una importància molt més gran de la que sembla a primera vista. En el món hi ha tres bases de sistemes legals, com veurem tot seguit. El primer és el denominat sistema romà-francès, o fins i tot sistema romà-germànic-francès, que és més habitualment conegut com a sistema continental (anomenat així en referència al continent europeu). El segon és el sistema anglosaxó, també conegut com a *Common Law*. I finalment hi hauria el cas del Fiqh (conegut també com a xaria), que és el sistema legal islàmic. Els dos sistemes que han estat els hereus del sistema legal provinent del món romà han estat els sistemes continentals i anglosaxons. És molt fàcil adonar-se de la importància del Dret Romà en el món en un mapa on es poden veure aquests diferents sistemes legals.

Mapa de los países con sistemas de derecho continental (en celeste).

- Derecho continental
- Common law* (Derecho anglosajón)
- Mixto de derecho continental y *Common law*
- Fiqh (Derecho islámico)

Mapa extret de la pàgina web: <https://gloriaderoma.com/ca/el-dret-roma/>

Així doncs, el Dret Romà, que és la base del dret continental, és el més estès per tot el món, cosa que demostra la seva rellevància. Com es pot apreciar en el mapa, el sistema continental és el més difós, ja que inclou Iberoamèrica (amb l'excepció de Belize i de Guyana, que van ser part de l'Imperi Britànic i per aquest motiu tenen el

sistema anglosaxó), el continent europeu (amb l'excepció d'Anglaterra i Irlanda), la majoria dels països africans (*de iure*) i tota la meitat superior d'Àsia, així com els territoris d'Indoxina i Indonèsia.

A diferència d'aquest sistema de dret, hi ha l'anglosaxó, que està també molt escampat pel món, principalment a causa de la història de l'antic Imperi Britànic. Els països amb aquests sistemes són els Estats Units d'Amèrica, Canadà, Austràlia, Nova Zelanda, l'Índia i alguns països africans, com serien el cas de Nigèria o Tanzània. També cal mencionar que hi ha territoris al món on hi ha un sistema que barreja els dos anterior: Escòcia, Sud-àfrica, Namíbia, Botswana, Zimbàbue, Lesotho, Myanmar i Sri Lanka. Addicionalment, algunes zones que estaven controlades per colons francesos a Amèrica del Nord tenen aquest sistema mixt, com per exemple seria l'estat estatunidenc de Louisiana o el canadenc del Quebec.

Finalment, hi ha estats on la llei que és vigent és la llei islàmica, que no té res a veure respecte a les altres tradicions jurídiques. Els països que es regeixen per aquest sistema legal són tots amb una majoria musulmana: Marroc, el Sàhara Occidental (perquè en haver estat envaït pel Marroc), Mauritània, Líbia, Sudan, Síria, Iran, Afganistan, Iemen, Aràbia Saudita, Jordània, Oman, Bangladesh, els Emirats Àrabs Units i Qatar. Aquest sistema judicial no es fonamenta en els mateixos conceptes que el Dret Romà o el dret anglosaxó sinó en el codi de conducta establert per la tradició islàmica.

A més a més d'això, també he pogut comprovar molts cops durant la realització del treball com molts conceptes del Dret Romà tenen la seva vigència en l'actualitat i continuen amb una similitud molt gran a la legislació romana, però tractaré això amb més detall a les conclusions.

Anàlisi de discursos

Com a part eminentment pràctica estudiaré dos discursos destacats de la història recent de la humanitat, com a mostra dels grans oradors que hi ha hagut durant els darrers segles, analitzant-los segons els criteris clàssics. Per això, faré servir les bases estipulades a continuació.

Bases de les anàlisis

Els punts bàsics que tindrè en compte en cada discurs seran els següents:

- Context sociocultural. És crucial per entendre bé la importància de cada discurs i avaluar-lo bé. Crec que és molt important comprendre el punt d'inici històric de cada un d'aquests discursos, pel fet que serveix per poder veure perquè han estat tan rellevants en la història, conjuntament amb les motivacions i fets exposats en aquests.
- Motiu del discurs i idees centrals. Està estretament relacionat amb l'anterior. Saber els motius dels discursos ens permet analitzar-los millor i tenir en compte si els objectius que es va posar l'orador es van complir.
- Anàlisi del discurs. L'anàlisi serà la part més important, centrant-me en els aspectes esmentats en el llibre de *De Oratore*. Per exemple, explicaré quin estil d'oratoría està utilitzant en el seu discurs o model del llenguatge, etc.

Una vegada explicades aquestes bases o punts de referència que faré en l'anàlisi, procedim al primer discurs.

Acceptance speech: Barack Obama

El primer discurs que volia analitzar era de Barack Obama, una de les persones més influents del segle XXI i que va suposar un canvi en la política americana. La seva legislatura com a 44e president dels Estats Units d'Amèrica va caracteritzar-se per una bona administració, especialment en termes econòmics i socials, per exemple amb mesures com la llei d'Igualtat Salarial. El màxim que es pot criticar de la seva

administració va ser la política exterior, la qual es considera que no va ser prou eficaç per complir els objectius dels Estats Units.

Respecte a Barack Obama, hi havia diversos discursos que hagués pogut triar, però he decidit escollir el que va pronunciar l'any 2008 a Chicago anomenat *acceptance speech* o també anomenat *victory speech*, ("discurs d'acceptació" o "discurs de la victòria"). Una altra opció hauria estat la seva presentació en el Partit Demòcrata, discurs que va impulsar molt la seva carrera política, però he decidit triar aquest perquè el considero millor i més interessant.

Context sociocultural

El discurs va ser pronunciat després d'unes eleccions marcades per la crisi financera del 2008 i la controvertida administració de George W. Bush (fill), juntament amb nous moviments socials i culturals.

Un exemple d'aquestes noves reivindicacions culturals era el moviment homosexual el qual reclamava la revocació d'un seguit de lleis considerades homofòbiques com la política *Don't ask, don't tell*, la qual tractava de l'homosexualitat dins les forces armades dels Estats Units. Aquesta política relatava que no podien ser acceptades persones a les forces armades si "demostraven una propensió o la intenció de participar en actes homosexuals". El col·lectiu gai i bisexual reclamava també altres drets com el matrimoni entre persones homosexuals, considerat fins aleshores una "unió civil" i no un matrimoni. La importància d'aquesta terminologia recau en el fet que una "unió civil" té molts desavantatges legals i administratius en comparació amb un matrimoni en diferents àmbits.

Entre les reivindicacions socials també va sorgir el moviment contra el racisme en la societat americana, el qual va fer sentir la seva veu en protesta per accions contra persones negres o migrants, especialment per part de la policia, així com amb una forta desaprovació del passat racista. Conjuntament amb això també hi havia altres moviments a favor de reformes en altres àmbits, especialment en el sector financer i bancari a causa de la crisi la qual estava patint el país.

Idees centrals del discurs

El discurs de Barack Obama va posar molt d'èmfasi en el fet que Amèrica és el país on totes les coses són possibles i ningú ho hauria de qüestionar-se aquesta evidència. Això assenyala el to general que seguiria el discurs. La seva introducció és la següent:

If there is anyone out there who still doubts that America is a place where all things are possible; who still wonders if the dream of our founders is alive in our time; who still questions the power of our democracy, tonight is your answer.

"Si encara hi ha alguna persona que encara dubta que Amèrica és un lloc on totes les coses són possibles, que encara es pregunta si el somni dels nostres fundadors està viu avui en dia, si encara qüestiona el poder de la nostra democràcia, aquesta nit és la vostra resposta."

El discurs també busca fer referència a altres polítics americans importants en la seva història, polítics que van promocionar nous moviments socials com J.F. Kennedy i Martin Luther King. Obama durant el discurs pretenia transmetre a la seva població un sentiment d'unitat i patriotisme americà, juntament amb donar les gràcies als ciutadans i demostrar com la seva administració donava pas a una nova era per als EUA.

El discurs

El primer que destaca del discurs és una gran introducció³⁰. Ciceró considera la introducció i la presentació dels fets una part molt important dins d'un discurs, i Obama demostra com s'ha de redactar. De fet, és la part més recordada i es considera una de les frases més rellevants que ha pronunciat. Demostra l'objectiu que anirà perfilant durant la resta del discurs, fent una gran apel·lació al públic i remarcant com representa un canvi d'era i un nou moment per a la història d'Amèrica.

Tot seguit explica com aquesta resposta ha estat aconseguida per persones que han hagut d'esperar hores per votar, perquè pensaven que aquesta vegada la seva veu seria la que marcaria la diferència. En aquest fragment, Obama posa molt d'èmfasi en el votant, agraiït, i recorda com el seu paper ha estat fonamental. Així mateix, Obama torna a distanciar-se dels seus antecessors i marca el seu mandat com una nova era. Aquesta continuació de la introducció assoleix involucrar més el públic, dirigint-se a ell d'una manera directa i demostrant respecte pels votants que havien confiat en ell com a president.

En el següent paràgraf continua parlant de la unitat d'una manera més directa que en altres discursos. Ressalta el patriotisme americà i esmenta grups de gent completament diferent o oposada, no només de l'espectre polític sinó també ètnies, grups d'edat i grups econòmics, juntament amb diferents orientacions sexuals i capacitats. A continuació explica que mai han estat un conjunt d'estats d'un color o d'un altre sinó que són els Estats Units d'Amèrica, apel·lant al sentiment d'unitat i patriotisme del poble americà.

El fragment anterior demostra la seva facilitat per connectar amb la població americana i reforçar el seu esperit nacional. La connexió que tenia l'expresident amb els ciutadans era molt forta, gràcies al seu carisma per mitjà de la tècnica del *movere*. Dins de la política aquest aspecte de connexió entre l'orador i el ciutadà és fonamental per convèncer les persones o, en aquest cas, perquè votin la teva

³⁰ El discurs es pot trobar a youtube mitjançant aquest link: <https://www.youtube.com/watch?v=LEo7IzfpdCU>. Si voleu accedir a la transcripció del discurs, es troba en <https://web.archive.org/web/20090210192744/http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/barackobama/3383581/Barack-Obamas-victory-speech-Full-text.html>.

candidatura. Obama va ser un mestre d'això i va ser el principal motiu pel qual va guanyar les eleccions, juntament amb les seves propostes, les quals estaven preparades per afrontar els problemes en diferents àmbits que patien els americans. Després d'això, Obama pronuncia la següent frase:

It's been a long time coming, but tonight, because of what we did on this day, in this election, at this defining moment, change has come to America.

"Ha estat un llarg temps, però aquesta nit, gràcies al que hem fet aquest dia, en aquestes eleccions, en aquest moment determinant, el canvi ha arribat a Amèrica".

Aquest fragment demostra clarament com Obama intenta desmarcar la seva candidatura dels presidents anteriors i anuncia que suposarà un canvi per la societat americana, remarcant que ha vingut per canviar el país.

Després d'aquesta part, Obama explica com ha rebut una trucada de McCain (1987-2018), qui havia estat el seu contrincant durant les eleccions, com a candidat del Partit Republicà. Obama, a diferència del que estem acostumats a veure entre polítics americans, va ser felicitat pel senador per telèfon abans d'oferir aquest discurs. Davant d'això, Obama no va esmentar aquest fet deixant-ho en una simple formalitat, sinó que va continuar admirant el seu contrincant polític amb les paraules següents:

He fought long and hard in this campaign, and he's fought even longer and harder for the country he loves. He has endured sacrifices for America that most of us cannot begin to imagine, and we are better off for the service rendered by this brave and selfless leader. I congratulate him and Gov. Palin for all they have achieved, and I look forward to working with them to renew this nation's promise in the months ahead.

"Ha lluitat fortament i durant molt de temps en aquesta campanya, i ha lluitat encara durant més temps i més fortament pel país que estima. Ha suportat sacrificis per Amèrica els quals la majoria de nosaltres no podem ni imaginar, i estem millor pel servei prestat per aquest líder valent i desinteressat. El felicito a ell i a la

governadora Palin per tot el que han aconseguit, i espero treballar amb ells per renovar la promesa d'aquesta nació en els mesos vinents."

Les paraules d'Obama no només havien elogiat el seu rival polític, sinó que també mostraven davant de la ciutadania com felicitava els seus contrincants, respectant-los enormement tot i provenir de partits i idees diferents. Això encara afavoreix més el discurs d'Obama basat en la unitat, ja que amb aquest exemple aconsegueix reforçar-ho d'una manera més subtil que en parts anteriors del discurs. Tanmateix, serveix per demostrar la dinàmica i el funcionament que hauria de seguir un país democràtic, on els contrincants, tot i ser d'una ideologia diferent, continuen tenint l'objectiu comú d'ajudar al país (cada un amb la manera que troba més convenient) i mantenint respecte i honradesa envers l'altra persona.

Després d'agrair els seus rivals polítics, Obama dona les gràcies al seu vicepresident Joe Biden, actualment el 46^è president dels Estats Units, per la feina que ha fet durant la campanya i per les seves accions, qualificant-lo com a "company de viatge". Després d'aquest agraïment, continua donant les gràcies a la seva família, anunciant també que portarien un nou cadell de gos a la Casa Blanca. Potser, com a moment més emotiu del discurs, tenim el record cap a la seva àvia:

And while she's no longer with us, I know my grandmother is watching, along with the family that made me who I am. I miss them tonight, and know that my debt to them is beyond measure.

"I tot i que ja no està amb nosaltres, sé que la meva àvia està mirant, juntament amb la família que em va fer ser qui soc. Els trobo a faltar avui, i sé que el meu deute amb ells és incalculable."

Una vegada acabada aquesta part del discurs més íntima, Obama dona les gràcies al seu gestor de la campanya presidencial, David Plouffe, i procedeix a la part que es considera més rellevant, descrivint el seu camí fins a la presidència:

I was never the likeliest candidate for this office. We didn't start with much money or many endorsements. Our campaign was not hatched in the halls of

Washington — it began in the backyards of Des Moines and the living rooms of Concord and the front porches of Charleston.

"Mai vaig ser el candidat més probable per a aquest càrrec. No vam començar amb molts diners o molts avals. La nostra campanya no va fer eclosió als passadissos de Washington: va començar als patis de casa de Des Moines i les sales d'estar de Concord i els porxos de Charleston."

Aleshores, recorda als oients la posició humil amb la qual va començar i el seu discurs de l'any 2004 durant la seva presentació com a candidat demòcrata per les eleccions.

Seguidament, insisteix que les eleccions havien estat guanyades per part de les persones que havien fet donacions per la seva causa, per petites que fossin, i especialment gràcies als col·laboradors que havien sacrificat temps de la seva vida a ajudar a la seva candidatura, fins al colofó final: "Aquesta és la vostra victòria". Després de pronunciar aquestes paraules, Obama continua amb un paràgraf dirigit més concretament al poble i amb major patriotisme que els altres.

En aquest remarca que sap que no han fet tot això per guanyar una elecció ni que tampoc ho han fet per ell, sinó per resoldre la tasca que correspon al poble americà. A continuació explica les dificultats que està passant el país i que la seva administració haurà d'arreglar, amb dues guerres (la guerra d'Iraq i la guerra a l'Afganistan), el món en perill (ho diu principalment pel terrorisme) i la pitjor crisi econòmica en un segle. Esmenta també els soldats americans que estan lluitant en aquestes guerres, juntament amb les famílies que es pregunten com podran permetre's les factures mèdiques o els estudis dels seus fills.

Després de presentar de la situació que estava patint el país, Obama pronuncia aquestes paraules d'esperança:

The road ahead will be long. Our climb will be steep. We may not get there in one year or even one term, but America, I have never been more hopeful than I am tonight that we will get there. I promise you, we as a people will get there.

"El camí davant nostre serà llarg. La nostra pujada serà dreta. Potser no hi arribem en un any ni tan sols en un mandat, però Amèrica, mai he tingut més esperança que aquesta nit d'arribar-hi. Us prometo que nosaltres, com a poble, hi arribarem."

Amb aquestes paraules, Obama llança un missatge d'esperança a la població que l'ha votat i avisa com el procés de recuperació del país serà llarg i dur. Tot seguit, explica com hi haurà moltes persones que no estaran d'acord amb algunes decisions que ell prendrà com a president i admet que el govern no pot solucionar-ho tot, però afirma que sempre serà honest i escoltarà el seu poble, especialment quan tingui una opinió diferent. Afirma que el que sí que farà com a president és demanar que la població ajudi a la reconstrucció del seu país. Podríem dir que ofereix però també reclama el llatí *facta, non verba*, que es tradueix com a "fets, no paraules"

Tot seguit, detalla que cal desenvolupar un nou sentit del patriotisme. Explica que els ha ensenyat aquesta crisi econòmica, que tenir un pròsper Wall Street (referint-se al poder econòmic) mentre el Main Street (la població corrent) està patint no resulta viable. Per remarcar aquest fet, diu una frase que crec que representa molt bé el sentit d'unitat que buscava amb el discurs:

In this country, we rise or fall as one nation — as one people.

"En aquest país, ens aixequem o caiem com una sola nació, com un poble."

Prossegueix dient que cal abandonar el partidisme, la immaduresa i la mesquinesa que han estat enfonsant la política durant molt de temps. Pronuncia una cita de Lincoln. "No som enemics, sinó amics... encara que la passió hagi tingut força, no ha de trencar els nostres llaços d'afecte". Obama, tot i que la frase original va ser pronunciada en un temps molt més inestable i fosc de la història americana, creu que aquestes paraules continuen sent molt certes. Assegura que escoltarà tothom i que la seva veu no serà ignorada, tant si l'havien votat com si no, ja que intentarà ser un bon president i posar-se al servei del seu poble.

Després d'aquest discurs dirigit als ciutadans americans, Obama es dirigeix a les persones que no viuen a Amèrica. Per dirigir-s'hi fa servir dos estils diferents. En el primer, amenaça els terroristes que vulguin destrossar el món amb les paraules: “us derrotarem”. En canvi, es posa al costat dels lluitadors per la pau i la seguretat amb la frase: “us fem suport”. Acaba aquest paràgraf explicant com els Estats Units encara brillen com sempre i que aquesta nit n'era la prova, i no per la força de les seves armes o de la seva riquesa, sinó pels seus ideals: “la democràcia, la llibertat, les oportunitats i l'esperança inflexible”.

En la següent part del discurs, esmenta l'activista dels drets de la comunitat afroamericana Ann Nixon Cooper. Explica com va néixer una generació després de l'esclavatge, quan encara no hi havia cotxes ni avions (l'any 1902). Relata com, des del moment que va néixer, una persona com ella no podia votar per dos motius: ser dona i pel seu color de pell.

Tot seguit prossegueix a fer la part més emotiva, en què fa servir el seu lema presidencial per donar poder i rellevància a les seves frases. Primer estan escrites totes en anglès i després en català. Crec que era necessari fer-ho així per demostrar l'impacte que poden tenir per algunes persones:

And tonight, I think about all that she's seen throughout her century in America - the heartache and the hope; the struggle and the progress; the times we were told that we can't, and the people who pressed on with that American creed: Yes we can.

At a time when women's voices were silenced and their hopes dismissed, she lived to see them stand up and speak out and reach for the ballot. Yes we can.

When there was despair in the dust bowl and depression across the land, she saw a nation conquer fear itself with a New Deal, new jobs and a new sense of common purpose. Yes we can.

When the bombs fell on our harbor and tyranny threatened the world, she was there to witness a generation rise to greatness and a democracy was saved. Yes we can.

She was there for the buses in Montgomery, the hoses in Birmingham, a bridge in Selma, and a preacher from Atlanta who told a people that "We Shall Overcome." Yes we can.

A man touched down on the moon, a wall came down in Berlin, a world was connected by our own science and imagination. And this year, in this election, she touched her finger to a screen, and cast her vote, because after 106 years in America, through the best of times and the darkest of hours, she knows how America can change. Yes we can.

"I aquesta nit penso en tot el que ella ha vist al llarg del segle a Amèrica: el dolor i l'esperança; la lluita i el progrés; les vegades que ens van dir que no podem, i la gent que va continuar amb aquell *credo* nord-americà: Sí, podem.

En un moment en què les veus de les dones eren silenciades i les seves esperances descartades, va viure per veure com s'aixecaven, agafaven la paraula i arribaven a la votació. Sí podem.

Quan hi havia desesperació i depressió a tot el país, va veure com una nació conqueria la por amb un New Deal, nous llocs de treball i un nou sentit de propòsit comú. Sí podem.

Quan les bombes queien al nostre port i la tirania va amenaçar el món, ella va ser allà per presenciar l'ascens generacional ala grandesa i la democràcia ens va salvar. Sí podem.

Ella estava allà pels autobusos a Montgomery, les mànegues a Birmingham, un pont a Selma i un predicador d'Atlanta que va dir a la gent que "Hem de superar". Sí podem.

Un home va tocar la Lluna, un mur va caure a Berlín, un món estava connectat per la nostra pròpia ciència i imaginació. I aquest any, en aquestes eleccions, va tocar una pantalla amb el dit i va votar, perquè després de 106 anys a Amèrica, en els millors moments i en les hores més fosques, sap com Amèrica pot canviar. Sí podem."

Crec que aquestes paraules demostren molt bé la grandiositat dels discursos de Barack Obama i la facilitat que tenia per poder remoure els sentiments dels ciutadans. Aquest fragment serveix perfectament per reflectir com és un gran orador, fent servir el personatge d'Ann Nixon Cooper per representar el progrés fet pel poble americà durant els anys. Explica com sap que Amèrica encara pot esdevenir millor, com ha fet durant els darrers anys. Aquestes frases seguides del lema de la seva campanya demostren com el candidat del partit republicà tenia difícil guanyar unes eleccions contra un orador tan bo com va ser (i és) Barack Obama.

Seguidament, per finalitzar el discurs, explica com Amèrica ha arribat molt lluny, però encara queden moltes coses per fer. Després d'aquesta frase fa que l'espectador es preguntin quin canvi vol per als seus fills, quin progrés voldran veure en la societat en la qual viuran.

Finalment, acaba amb aquest paràgraf en el qual apel·la a la ciutadania americana que respongui a aquesta pregunta:

This is our chance to answer that call. This is our moment. This is our time - to put our people back to work and open doors of opportunity for our kids; to restore prosperity and promote the cause of peace; to reclaim the American Dream and reaffirm that fundamental truth - that out of many, we are one; that while we breathe, we hope, and where we are met with cynicism, and doubt, and those who tell us that we can't, we will respond with that timeless creed that sums up the spirit of a people: Yes We Can. Thank you, God bless you, and may God Bless the United States of America.

"Aquesta és la nostra oportunitat de respondre aquesta crida. Aquest és el nostre moment. Aquest és el nostre temps: per donar feina a la nostra gent i obrir les portes

de les oportunitats als nostres fills; per restaurar la prosperitat i promoure la causa de la pau; per recuperar el somni americà i reafirmar aquella veritat fonamental: que de molts en som un; que mentre respirem, esperem, i on ens trobem amb cinisme, i dubte, i els que ens diuen que no podem, respondrem amb aquell credo atemporal que resumeix l'esperit d'un poble: Sí, podem. Gràcies, que Déu us beneeixi i que Déu beneeixi els Estats Units d'Amèrica."

Amb aquest final immillorable, queda clar que Obama busca que el poble confiï en la seva candidatura per promoure els canvis que pretenia fer.

Anàlisi

Crec que no fa falta esmentar que Barack Obama és un gran orador. Amb el seu discurs es pot apreciar molt clarament això, però vull anar una mica més enllà i esmentar les qualitats que, segons *De Oratore*, són les responsables del seu èxit en l'oratòria.

El primer motiu important que esmenta Ciceró és l'*ingenium*. Afirmo que compleix aquesta qualitat, especialment tenint en compte la seva formació. Obama és una persona molt intel·ligent que va estudiar a algunes de les universitats més prestigioses dels Estats Units (Universitat de Colúmbia i Universitat de Harvard). Aquests antecedents ens indiquen que l'expresident dels Estats Units tenia una bona educació, qualitat que Ciceró considerava de vital importància. Al mateix temps crec que el temps de *studium* esmentat per Ciceró és molt present i permanent en la vida d'Obama, ja que va tenir molt d'ímpetu per poder realitzar aquells estudis i perseguir després la seva carrera política amb el Partit Demòcrata.

Obama, per tant, sembla entrar en la definició de Ciceró del "bon orador", quan explica que ha de disposar d'una bona educació aconseguida per mitjans propis (i no corrupteles o altres accions il·lícites). L'expresident dels Estats Units té una formació molt sòlida en dret, ciències polítiques i relacions internacionals. Ciceró també esmenta que les persones que vulguin esdevenir bons oradors han d'haver estudiat oratòria. Això podria considerar-se que també és cert en el cas d'Obama

per la seva formació de ciències polítiques. Tot i que no s'estudia de la mateixa manera o amb el mateix concepte del qual parlava Ciceró, la retòrica continua sent molt important.

Juntament amb això, Ciceró explica com un orador ha d'adquirir un estil propi en el seu discurs i ha de tenir coneixements suficients per expressar les seves idees, entendre bé les emocions humanes i fer-les servir durant el seu discurs. Crec que aquest punt és molt evident en el cas d'Obama, ja que amb els seus discursos es pot veure com aconsegueix captar molt bé l'atenció de l'audiència i captivar-la amb el seu carisma. També destaca l'estil d'Obama, distingint-se dels seus antecessors del Partit Demòcrata amb un tracte més proper cap a la població i diferenciant-se dels seus adversaris polítics amb una retòrica destinada al poble, especialment durant la recta final de la campanya. Crec que no fa falta esmentar que el discurs que pronuncia Obama s'inclou dins el gènere polític, *genus deliberum*.

Centrant-nos en l'estructura del discurs, veiem que l'*exordium* és un dels millors de la història moderna. Això queda molt clar amb la primera frase que pronuncia Obama; no només entra en contacte amb la població sinó que ho fa amb una frase contundent que representa la unitat americana i l'esperit patriòtic, dos aspectes recurrents durant tot el discurs. Es pot notar especialment quan considera Amèrica com el lloc on totes les coses són possibles. Segueix amb l'agraïment a les persones que l'han votat amb l'esperança que aquesta vegada serà diferent i les seves veus seran escoltades.

Obama es refereix moltes vegades a la població. De fet, podem considerar aquest discurs d'un estil populista, centrat a fer una presa de contacte contundent, però al mateix temps connectada amb el públic i deixant clar que la seva administració escoltarà les reivindicacions del poble americà.

Com a discurs polític, no té les parts de *confirmatio* i *refutatio* que hi hauria en un d'estil judicial, però sí que hi podem trobar parts de la *narratio*. La *narratio* és tota la resta del discurs fins a les frases que acaben amb el missatge de *Yes, we can*. "Sí, (nosaltres) podem". En aquesta secció es pot veure com Obama segueix el patró clàssic: dona les gràcies als seus companys de campanya i també als seus rivals

polítics. Aquest fet de donar les gràcies a tothom i també explicar que el seu rival polític l'ha felicitat per telèfon, demostra als oients com l'orador té un contacte de com a mínim professionalitat i honradesa amb la resta de persones amb les quals tracta. És un moviment molt bo, tant si és intencionat o no, per aconseguir encara més proximitat amb l'electorat, una estratègia que domina i fa servir àmpliament. A part de destacar els seus ajudants en la campanya, familiars i també rivals polítics, crec que Obama pren una decisió molt bona a l'hora d'agrair a la ciutadania americana per haver-lo escollit. D'aquesta manera es mostra com una persona humil, conscient que està allà gràcies a l'ajuda dels altres i, principalment, dels seus votants.

Finalment, crec que la part del *peroratio* és potser el millor fragment, ja que el conjunt de frases finals són una cloenda extraordinària. Amb aqueles frases, Obama deixa clares les seves intencions com a president dels Estats Units. D'igual manera, utilitza la figura de l'Ann Nixon Cooper, per exemplificar els canvis que havien passat en la societat americana.

D'aquesta manera, torna a posar-se en contacte amb l'electorat (contacte que no va perdre en tot el discurs) però aquesta vegada d'una manera més profunda i personal, fent servir la paraula per atraure els seus sentiments i pensaments. Destaca, conseqüentment, la implementació perfecta de la tècnica del *movere* per part de l'expresident. Les frases finals amb el lema de la seva campanya ajuden a donar-li més rellevància i contundència al missatge.

Els últims paràgrafs serveixen com un magnífic colofó per aquest discurs, ja que tornen a fer èmfasi en la unitat de la població americana. També destaca molt l'estructura del discurs, fet pel qual crec que compleix la idea de la *dispositio*: Obama expressa perfectament les seves idees i l'estructura està treballada i ben pensada.

Una vegada tractat aquest punt del discurs, passaré al concepte d'*inventio* que esmenta Ciceró. Crec que Obama compleix bastant bé aquesta idea. Això ho justifico perquè en entrevistes que li han fet es percep una facilitat per trobar

arguments. Un exemple molt bo és l'entrevista que va concedir a la CNN³¹ respecte les drogues, hi expressa els seus arguments sense intimidar-se per la pregunta, comunica molt bé el seu punt de vista. També es poden trobar altres moments en què Obama demostra una notable capacitat per a la *inventio*.

Quant a la *elocutio* queda bastant clar que Obama fa servir aquest concepte en el seu discurs. Primer de tot cal constatar que el model d'expressió que utilitza Obama és clarament el *genus moderatum*³² i el *genus tenue*, segons el moment del discurs. Crec que, a causa del pas del temps i al fet que la població ara sigui més educada que en temps de Ciceró, la diferència entre les modalitats d'expressió s'ha anat reduint especialment entre el *genus moderatum* i el *genus tenue*, tot i que continuen estant separades. El *genus moderatum* es pot apreciar amb la utilització de recursos lingüístics, frases més complexes i explicacions més elaborades. En altres parts, com per exemple en els agraïments, utilitza el *genus tenue*, ja que el contingut que expressa no compta amb tanta elaboració, perquè no és necessària. Obama assoleix un gran equilibri entre els "ornaments" que esmenta Ciceró i la necessitat que sigui comprensible per a la població, per així poder transmetre de manera correcta, però elaborada, el missatge als oients.

De moment, podem veure com Barack Obama compleix almenys tres dels cinc punts del discurs ciceronià. Després d'això, passem a analitzar el quart punt que esmenta Ciceró: el concepte de *memoria*. Obama també destaca en aquest aspecte, perquè el discurs que fa està bastant memoritzat. La major part de l'estona mira el públic, demostra que se l'ha après, la qual cosa facilita el contacte amb el públic. També podem creure que Obama deu tenir molts recursos per a la memorització, especialment si tenim en compte que ha assistit a dues de les millors universitats dels Estats Units i altres aspectes de la seva vida personal.

³¹ Entrevista de la CNN al president Obama respecte drogues recreatives, més concretament la marihuana. https://www.youtube.com/watch?v=E8pZ2AC_pv0. Un altre gran exemple és el que explica en aquesta entrevista també en la CNN <https://www.youtube.com/watch?v=BPYyrJk4ExU>, o en el que contesta a uns manifestants enmig del seu discurs de la millor manera possible <https://www.youtube.com/watch?v=6A8TiUpKDVg>.

³² Més informació respecte als models d'expressió en els discursos es troben en la pàgina 129.

Passem, per acabar, a l'*actio*³³. Crec que Obama compleix aquesta part a la perfecció. Tot el seu llenguatge no verbal (i verbal també) ajuda a transmetre la idea que vol estar a prop de la població i que és allà per servir-los. També hi ha diverses explicacions i llibres de les tècniques que fa servir Obama respecte a la comunicació no verbal. També es pot veure aquest aspecte en el fet d'estar fent el discurs davant la presència del seu públic, no és un discurs enregistrat.

Considero que aquest punt també el compleix en els discursos, la diferència es nota especialment quan es pronuncia en contra dels enemics de la pau, pren un to molt més seriós, amb una postura i una comunicació no verbal diferent de moments anteriors, transmet un sentiment de seguretat. Aquesta part contrasta amb els agraïments o quan parla del nou cadell que portaran a la Casa Blanca. Es nota molt el canvi de postura i de moviments de la mà, juntament amb l'expressió facial. És curiosa la importància donada a l'*actio*, ja que hi ha fins i tot llibres traduïts al castellà de com parlar i expressar-se com Obama.

Respecte a les tècniques de l'oració explicades en el *De Oratore*, podem confirmar que n'hi ha una altra que Obama domina: la del *movere*³⁴. De fet, va ser precisament aquesta facilitat d'arribar als sentiments dels oients el motiu principal pel qual va guanyar la campanya presidencial de l'any 2008. Crec que es pot veure fàcilment com en el seu discurs vol commoure els espectadors, fent-los partícips del discurs moltes vegades.

La seva tècnica de *movere* també està molt ben usada gràcies al seu suport a comunitats que havien estat tradicionalment discriminades i que demanaven igualtat de drets. Obama serveix com a exemple per demostrar com el *movere*, malgrat ser una tècnica molt antiga, encara és vigent en l'actualitat. El moment en el qual es nota més aquesta habilitat és quan demana als seus oients que es preguntin quin futur volen per als seus fills i quins canvis volen que passin, comparant-ho amb el que havia vist una activista del seu partit de cent sis anys. Aquí es nota molt l'habilitat que té Obama per commoure la gent, especialment en els moments que fa una referència al passat d'Amèrica i a l'avenç que han estat fent fins aquell moment,

³³ Més informació en la pàgina 118 d'aquest treball.

³⁴ Més informació en la pàgina 121 d'aquest treball.

però explicant que encara queda un llarg camí per fer. També es nota molt el *moveo* quan Obama parla dels soldats que estan lluitant en aquells moments pels Estats Units. Addicionalment, fa servir aquesta tècnica d'una manera més subtil quan anomena el nou gos que s'emportarà la seva família cap a la Casa Blanca, intenta crear empatia i tendresa entre els espectadors. Com es pot veure, és una part de l'oratòria utilitzada durant tot el discurs.

També vull parlar de la tècnica que esmenta Ciceró en el llibre *De Oratore* anomenada *ethos*³⁵. Crec que la tècnica de l'*ethos* que demostra el president és bastant bona, ja que entre explicar quins són els objectius de la seva administració i posicionar-se com un servidor del poble, queda bastant clar el sentiment de seguretat que dona. En el cas del seu discurs, també utilitza la tècnica de l'*ethos* al·ludint als valors dels pares fundadors dels Estats Units, afirma que encara perviuen avui en dia sota la forma de "la democràcia, la llibertat, l'oportunitat i una esperança inflexible." Crec fermament que fa servir aquestes idees per justificar el seu discurs i la seva administració, demostra que lluitarà pels principis anteriorment mencionats, fa servir uns ideals superiors i es regeix per aquests per donar més credibilitat a la seva posició.

Per finalitzar aquesta anàlisi explicaré les qualitats del llenguatge que fa servir Obama en el seu discurs. Per començar, crec que una de les qualitats que es pot aplicar a Obama és la *latinitas*³⁶. El llenguatge tenia molta més importància en el món antic, on la població general no parlava de la mateixa manera que els senadors. Avui en dia aquest concepte ha canviat, tot i que seria incorrecte dir que ha desaparegut del tot. Encara hi ha una diferència significativa entre el vocabulari que fan servir les persones dedicades a la política o al dret, per exemple, si el comparem amb el llenguatge utilitzat per la població general. Per això, considero que encara continua sent important la idea que un bon orador ha de tenir un llenguatge adequat a la situació (especialment si es requereix la utilització d'unes expressions més pulcres, com podria ser en un judici). Cal que disposi d'un vocabulari ric per expressar les seves idees i mantenir un *genus moderatum* o un

³⁵ Més informació en la pàgina 121 d'aquest treball.

³⁶ Més informació en la pàgina 127 d'aquest treball.

genus grande amb la utilització de sinònims, paraules adients i recursos lingüístics, senzills en el primer cas i més complexos en el segon.

Obama compleix aquests principis amb la utilització de sinònims en el seu discurs, al mateix temps que demostra un vocabulari ric assequible per a la majoria de les persones (aquest és un dels motius pels quals fa servir un *genus moderatum*). També fa servir un seguit de recursos lingüístics. Les paraules que escull Obama són exactament les precises en cada moment, especialment durant la part final, es combinen bé entre si i són pronunciades amb fluïdesa.

A causa del fet que aconsegueix transmetre el missatge perfectament als oients, podem considerar que compleix la segona qualitat del llenguatge, que és la *perspicuitas*³⁷. Consisteix a assolir que un missatge sigui entès per l'audiència a la qual s'està expressant, molt relacionada amb concepte de *latinitas*. El discurs de Barack Obama és molt entenedor des de la primera frase que pronuncia fins al final, no hi ha cap part que no es pugui comprendre. Per aquest motiu, crec que el compleix excel·lentment i podem considerar que també sap aplicar aquesta funció del llenguatge de *De Oratore*.

Finalment, l'última qualitat del llenguatge rellevant per Ciceró és l'*amplificatio*³⁸. Aquesta està extremadament relacionada amb el concepte de *movere*, ja que també busca les emocions dels oients. La diferència recau en el fet que l'*amplificatio* està relacionada amb l'augment dels efectes que es busquen mitjançant l'oratoría. De la mateixa manera que el *movere*, considero que aquesta qualitat del llenguatge de l'actual expresident dels Estats Units és essencial per entendre la seva carrera política i la seva victòria en les eleccions presidencials de l'any 2008.

Per finalitzar aquesta part, considero que el 44e president dels Estats Units compleix tots els requisits que exigiria Ciceró a un bon orador. La seva facilitat per despertar els sentiments i les emocions dels seus oients queda demostrada amb el seu resultat electoral, juntament amb la seva gran facilitat per expressar en públic el que pensa fent ús de les paraules més adequades.

³⁷ Més informació en la pàgina 127 d'aquest treball.

³⁸ Més informació en la pàgina 128 d'aquest treball.

Un altre punt molt a favor de Barack Obama és la facilitat que té per mantenir un discurs ben travat i alhora comprensible per tota la societat, utilitza un llenguatge elaborat però a la vegada apte. Considero que aquest últim factor, juntament amb la seva gran proximitat als interessos de la població general, fa que el puguem considerar com un mestre de l'oratoría. No tinc dubte que serà recordat com un gran orador i un polític que va poder capgirar la crisi econòmica als Estats Units, que va ser valorat no només per això, sinó també per la resta de reformes de la seva legislatura, fet que encara queda més demostrat amb la seva reelecció l'any 2012.

I have a dream: Martin Luther King

I have a dream va ser un discurs pronunciat per Martin Luther King Jr, un activista pels drets civils dels afrodescendents als Estats Units durant el segle XX.

Context sociocultural

Aquest discurs³⁹ va ser pronunciar el dia 28 d'agost de l'any 1963 davant el monument a Lincoln (Washington DC) per donar suport a la Civil Rights Legislation, una reforma destinada a posar fi a la discriminació en l'àmbit laboral entre les persones de diferents colors i sexes. Martin Luther King va pronunciar el seu discurs en l'acte final de la manifestació anomenada *Marxa sobre Washington*.

Abans d'aquesta nova legislació, la situació laboral i social dels negres als Estats Units era molt més precària que la dels blancs. Als anys 60 encara hi havia molta discriminació, especialment als Estats considerats "del sud", els quals s'havien revoltat contra el govern federal un segle enrere per preservar, entre altres motius, l'esclavitud a causa de la seva economia dependent d'aquesta pràctica inhumana.

³⁹ Video del discurs original: <https://www.youtube.com/watch?v=vP4iY1TtS3s&t=127s>. Transcripció del discurs original: <https://www.npr.org/2010/01/18/122701268/i-have-a-dream-speech-in-its-entirety>. Si esteu llegint aquest treball en paper, podeu trobar el codi QR per veure-ho en els annexos en l'apartat de *romana verba* o també en la bibliografia.

Cent anys després, encara hi havia molta desigualtat i racisme contra les persones afroamericanes. Aquest racisme es materialitzava amb la segregació, la desigualtat salarial, la falta de seguretat, les dificultats a l'hora de contraure matrimoni, els actes racistes per part d'individus, etc. La població afroamericana continuava sotmesa a aquesta situació d'inferioritat no només per part d'alguns individus, sinó també per part d'alguns estats que aprovaven aquestes mesures. Per tant, les persones negres patien més o menys discriminació en funció de l'estat on residien.

En aquells moments, la manifestació volia representar davant de la nació i del Congrés com la població estava en contra de la discriminació i a favor d'una reforma que suposaria un gran pas endavant per acabar amb el racisme als Estats Units.

El dia del discurs va ser molt complicat pels manifestants. Els manifestants procedien d'arreu del país, la majoria havien arribat amb tren i havien suportat la marxa i la calor intensa. De fet, la Creu Roja va posar diversos llocs d'atenció sanitària a causa de la forta calor que hi havia a la zona i a altres complicacions que poguessin sorgir durant l'acte. Al final del dia, quan ja semblava que la gent volia marxar cap a casa, Martin Luther King va pronunciar el discurs pel qual va passar a la immortalitat.

El discurs

El discurs que pronuncia Martin Luther King Jr no només està dirigit a la població afroamericana, sinó que s'adreça a tota la població i al govern en general, amb la voluntat de demostrar com els moviments socials als Estats Units d'Amèrica ja no poden ser ignorats.

El discurs comença amb la següent frase:

I am happy to join with you today in what will go down in history as the greatest demonstration for freedom in the history of our nation.

"Estic feliç d'unir-me avui amb vosaltres en el que passarà a la història com la manifestació més gran per la llibertat de la història de la nostra nació."

Aquesta primera frase demostra clarament les intencions de King a l'hora de fer el seu discurs, es dirigeix al públic d'una manera més alegre que els altres oradors anteriors, però a la vegada amb un to de fermesa. Això es pot percebre més fàcilment en el vídeo, ja que amb el text és difícil veure-ho.

Després de pronunciar aquesta frase, fa una clara referència a Abraham Lincoln. L'esmenta com la persona a l'ombra de la qual es troben aquell dia, explica com aquest havia signat la Proclamació d'Emancipació cent anys abans. Amb aquesta frase es refereix a Lincoln com el president que va acabar amb l'esclavitud als Estats Units donant la llibertat a les persones de procedència afroamericana. Tot seguit explica com aquell decret transcendent va significar "una gran esperança per milions d'esclaus negres que havien estat abraçats per les flames de la injustícia". Després d'això afirma que "després de cent anys (el present en el discurs) el negre encara no és lliure, la vida del negre encara està paralitzada per les manilles de la segregació i les cadenes de la discriminació".

Seguidament, explica com "el negre viu en una illa de pobresa en un vast oceà de prosperitat material". Aquesta frase és una metàfora que fa referència a com la població negra vivia en més pobresa en comparació amb la població blanca. La diferència es devia principalment a la disparitat salarial entre els treballadors i el contrast de drets entre les persones blanques i les persones negres, no només en el món laboral, sinó també en molts altres àmbits. Acaba aquesta introducció amb "Cent anys més tard, el negre continua llanguit als racons de la societat nord-americana i es troba exiliat dins la seva pròpia terra. Així que avui hem vingut aquí per denunciar una condició vergonyosa." En el vídeo es pot apreciar el sentiment que té d'indignació en pronunciar aquestes paraules mentre tothom les està escoltant atentament.

En acabar el paràgraf anterior, diu:

In a sense we've come to our nation's capital to cash a check. When the architects of our Republic wrote the magnificent words of the Constitution and the Declaration of Independence, they were signing a promissory note to which every American was to fall heir. This note was a promise that all men—yes, black men as well as white men—would be guaranteed the unalienable rights of life, liberty and the pursuit of happiness.

"En un cert sentit, hem vingut a la capital de la nostra nació per cobrar un xec. Quan els arquitectes de la nostra República van escriure les magnífiques paraules de la Constitució i la Declaració d'Independència, estaven signant un pagaré del qual tot nord-americà havia de ser hereu. Aquest document era una promesa que a tots els homes -sí, tant homes negres com homes blancs- se'ls garantirien els drets inalienables de la vida, la llibertat i la recerca de la felicitat."

Amb aquest text, Martin Luther King fa referència a la mateixa Declaració d'Independència dels Estats Units, en la qual s'estipula que "tots els homes neixen lliures" i se'ls garanteixen els mateixos drets, tot i que a la pràctica no estava essent respectada.

Posteriorment, explica com la seva causa no ha de caure mai en la violència i sempre haurà d'estar en "l'alt pla de la dignitat i la disciplina". Amb aquesta frase deixa clar que les intencions dels moviments socials per posar fi a la discriminació racial als Estats Units no buscaven un moviment violent; sinó que el que defensava Martin Luther King era evitar sempre el confrontament físic contra els seus opressors. Després d'aquestes paraules per demostrar com la seva era una lluita pacífica, prossegueix a fer un discurs de fraternitat entre les persones. Avisa que no han de desconfiar de tots els seus germans blancs, ja que molts, demostrant-ho amb la seva presència allà, reconeixien com el seu destí estava lligat al de tots. Martin Luter King demostra un sentiment d'unitat entre les persones que hi participen, reconeixent com els seus "germans blancs" també comparteixen les seves idees i estan a favor de la marxa.

Seguidament, explica que ja no poden tirar enrere i com, davant de les preguntes de certs individus de "Quan estareu satisfets?", havien de contestar que no estaran

satisfets mentre els negres continuïn sent víctima dels horrors de la brutalitat policial. Es posa de manifest, doncs, l'abast històric que tenen les denúncies de brutalitat policial, una queixa molt reivindicada per la comunitat negra, en els últims anys amb el moviment BLM (Black Lives Matter). Per això, crec que estudiar discursos d'oradors ajuda molt a entendre la situació històrica d'un país i de la seva realitat social i cultural. En aquest sentit, sorprèn molt la utilització per part de Martin Luther King de la paraula “*negro*” en comptes de “*black*”, la qual seria impensable de fer servir avui a causa del rerefons racista que representa. En aquests discursos també deixa de manifest com els problemes d'un país poden tardar molt a solucionar-se i es poden arrossegar durant molt de temps fins que s'aconsegueixi corregir-los.

El discurs de King continua amb una part impactant en la que es fa servir la mateixa idea de repetir un eslògan potent per representar el missatge que es vol transmetre. Per fer això, Martin Luther King pronuncia les següents frases: (es repeteix una frase explicada anteriorment, però crec que és necessari per entendre el missatge):

We cannot walk alone. And as we walk, we must make the pledge that we shall always march ahead. We cannot turn back. There are those who are asking the devotees of civil rights, "When will you be satisfied?" We can never be satisfied as long as the Negro is the victim of the unspeakable horrors of police brutality. We can never be satisfied as long as our bodies, heavy with the fatigue of travel, cannot gain lodging in the motels of the highways and the hotels of the cities. We cannot be satisfied as long as the Negro's basic mobility is from a smaller ghetto to a larger one. We can never be satisfied as long as our children are stripped of their adulthood and robbed of their dignity by signs stating "For Whites Only."

We cannot be satisfied as long as the Negro in Mississippi cannot vote and the Negro in New York believes he has nothing for which to vote.

No, no, we are not satisfied, and we will not be satisfied until justice rolls down like waters and righteousness like a mighty stream!

"No podem caminar sols. I mentre caminem hem de fer el jurament de marxar sempre cap a endavant. No podem tornar enrere. Hi ha qui pregunta als devots dels drets civils: "Quan estareu satisfets?" Mai podrem estar satisfets mentre el negre sigui víctima dels indescriptibles horrors de la brutalitat policial. Mai podrem estar satisfets mentre els nostres cossos, cansats amb la fatiga del viatge, no puguin ser allotjats als motels de les carreteres i als hotels de les ciutats. No podem estar satisfets mentre la mobilitat bàsica del negre sigui d'un gueto més petit a un de més gran. No podrem estar satisfets mai mentre els nostres fills siguin despallats de la seva adultesa i de la seva dignitat amb rètols que diuen "Només per a blancs".

No podem estar satisfets mentre el negre de Mississipi no pugui votar i el negre de Nova York cregui que no té res per votar.

No, no, no estem satisfets, i no estarem satisfets fins que la justícia caigui com aigües i la rectitud com un torrent poderós!"

Considero que aquest fragment és un dels més contundents del discurs, que deixa clar com els drets de les persones negres no poden ser ignorats i com les seves reivindicacions no pararan fins que no aconseguixin tenir els mateixos drets que els blancs. Crec que les afirmacions que fa en aquest text no només són certes, sinó que a més a més representen el cansament que tenia la població afroamericana després de ser discriminats durant tant de temps.

En aquestes paraules, especialment en el vídeo, es pot veure l'ímpetu i sentiment de lluita no només de Martin Luther King, sinó el de tota la població que representa, cansada de patir injustícies en la "terra de la llibertat".

Seguidament, pronuncia la part que li va donar nom al discurs i es pot considerar la més emotiva i més optimista d'aquest. Aquestes frases encara es fan servir avui en dia i encara es parla dins d'Amèrica del somni de MLK.

En aquest fragment explica que, encara que s'enfronti a les dificultats de l'avui i a les del demà, té un somni. Considero que les seves paraules són especialment impactants i emotives:

I have a dream that my four little children will one day live in a nation where they will not be judged by the color of their skin but by the content of their character.

I have a dream... I have a dream that one day in Alabama, with its vicious racists, with its governor having his lips dripping with the words of interposition and nullification, one day right there in Alabama little black boys and black girls will be able to join hands with little white boys and white girls as sisters and brothers.

"Tinc un somni que els meus quatre fills viuran algun dia en una nació on no seran jutjats pel color de la seva pell sinó pel contingut del seu caràcter. Tinc un somni... Tinc un somni que algun dia a Alabama, amb els seus racistes mesquins, amb el seu governador amb els llavis degotant les paraules d'interposició i anul·lació, un dia, allà a la mateixa Alabama, els nens negres i les nenes negres podran unir-se de la mà amb nens i nenes blanques com a germanes i germans."

Crec que aquesta part del discurs és emotiva inclús sent llegida, però recomano molt escotar-la de la mateixa boca de Martin Luther King. És considerada el millor fragment de tot el discurs i el que aconsegueix arribar molt profundament als sentiments dels oients. Crec que aquesta frase, sumada a les anteriors en les quals explicaven el que havia de suportar la població negra i perquè no pararien de lluitar pels seus drets, demostra el gran orador que va ser.

Finalment, ve la part que es pot considerar el final del discurs. Segueix dient que espera el dia en el qual tots els fills de Déu podran cantar amb un nou motiu:

This will be the day when all of God's children will be able to sing with new meaning: "My country, 'tis of thee, sweet land of liberty, of thee I sing. Land where my fathers died, land of the pilgrims' pride, from every mountainside, let freedom ring."

"Aquest serà el dia on tots els fills de Déu podran cantar amb un nou significat: "El meu país, això és per tu, dolça terra de la llibertat, de tu canto. Terra on van morir els meus pares, terra de l'orgull del peregrí, de cada costat de cada muntanya, deixa sonar la llibertat!"

Aquestes paraules són seguides per reclamacions perquè "soni la llibertat" per altres indrets dels Estats Units, esmentant diverses muntanyes emblemàtiques i llocs geogràfics importants. Finalment, la marxa s'acaba amb un missatge optimista per la població que ho escolta, que veurem més endavant analitzant la *peroratio*.

El discurs de King es va considerar el moment més rellevant de la "Marxa sobre Washington" i va significar molt per ell i per la seva causa. Molts diaris van anomenar el seu discurs com "més que simple oratòria" (The Washington Post) entre altres afalacs a la seva persona. Un altre exemple són les paraules del Los Angeles Times, diari en el qual descriuen a King com a "un orador suprem d'un tipus tan rar com per ser oblidat en el nostre temps". Aquestes paraules de diferents diaris demostren no només el talent que tenia com a orador i la grandiositat del discurs sinó també com l'opinió pública estava a favor del que reivindicava, fet molt rellevant per l'aprovació d'aquesta reforma. Alguns van anomenar l'esdeveniment com "el millor atès per la televisió i la premsa des de la presa de possessió del president Kennedy", demostrant la importància i impacte que va tenir per la població americana. De fet, la funció de la televisió va ser molt valuosa per simbolitzar que no estaven sols en la seva causa, ja que es podien veure moltes persones blanques donant suport a la marxa i a les reivindicacions dels afroamericans.

Arran d'aquesta manifestació i del seu discurs, el Federal Bureau of Investigation (FBI) va investigar Martin Luther King i altres dels seus aliats, classificats com a "ciutadans subversius". També es van fer diversos informes de la seva persona i del seu poder creixent dins de la societat americana i la importància de les seves reivindicacions.

L'esdeveniment va ser un èxit en tots els sentits. Va impulsar molt els moviments civils als Estats Units els quals l'administració Kennedy volia solucionar, fent que la proposta dels drets civils avancés ràpidament i tingués el suport de l'opinió pública.

El president Kennedy va dir que va mirar el discurs per la televisió quan King el va pronunciar, relatant com va quedar impactat per les paraules de l'orador i va decidir tenir una reunió amb ell a la Casa Blanca. Kennedy va fer molta pressió amb la seva administració per l'aprovació de drets civils i aquest discurs va ajudar molt a aconseguir-la.

Anàlisi

Un cop vist el discurs de King, procediré a analitzar-ho a partir de la visió ciceroniana. Aquesta segona anàlisi seguirà un procediment i aspectes similars a la primera, estudiant-lo en un el mateix ordre.

Començant també per l'apartat de l'*ingenium* (enginy), és fàcil veure com havia rebut una bona educació, concepte que Ciceró considerava molt important per poder ser un bon orador. Martin Luther King va atendre un seminari anomenat Crozer Theological Seminary, i es va formar també a dues universitats diferents, com van ser la Morehouse College, una universitat privada; i la universitat de Boston, pública. Martin Luther King va esdevenir professor de Filosofia i també va estar interessat en altres qüestions socials i polítiques. Amb aquest rerefons, es posa de manifest que va ser una persona amb una bona educació, requisit molt important per la qualitat a l'hora d'expressar-se i de fer discursos, com hem vist anteriorment.

El concepte de *studium*, que acostuma a anar juntament amb l'*ingenium*, també el té King, principalment gràcies a la seva formació, destacant el seu gran esforç en els objectius que es posava en la vida. El sentiment d'ímpetu que expressa Ciceró en el seu llibre el compleix a la perfecció per la seva valentia expressant les seves opinions i liderant reivindicacions per les persones negres en els Estats Units. De fet, va arribar a anar a presó injustament un any abans de fer aquest discurs, l'any 1963; o altres cops com en l'any 1958. Per aquest motiu, i per les altres penúries que va haver de passar durant la seva vida per reivindicar els drets dels negres, es constata no només la dedicació i ímpetu que tenia, sinó també el seu coratge inesgotable, valors també molt valorats en la societat romana.

Com també ho fa Obama, Martin Luther King compleix els paràmetres de Ciceró respecte el bon orador. Això s'aprecia no només amb l'educació que va obtenir, esmentada anteriorment, sinó també amb la idea que un bon orador havia de ser capaç de veure la utilitat de la paraula com a eina política i social. En aquest cas, King és un excel·lent exemple d'orador modern que defensava la paraula com a mitjà d'aconseguir els objectius dels moviments socials, pacíficament. Pel mateix motiu, rebutja les organitzacions agressives, reivindicant que no aconsegueixen res, i sent extremadament crític amb la violència com a mitjà per aconseguir els seus objectius d'igualtat i reivindicació social.

També explica Ciceró que un bon orador ha de desenvolupar un estil propi, cosa que King fa diferenciant-se de la resta de líders, desenvolupant un discurs capaç d'atraure, emocionar i, sobretot, preveient un futur millor, amb un estil diferent del de la resta, que aconsegueix molt fàcilment connectar amb l'espectador. En canvi, els discursos de les altres persones en aquesta "Marxa sobre Washington" tenien un estil més agressiu o inclús més trist, sense un missatge positiu ni d'esperança, a diferència del que pronuncia ell.

King també compleix la idea que un bon orador havia de ser capaç de retenir moltes idees al cap. Aquesta característica és fàcilment comprovable mirant el discurs en vídeo, on s'aprecia que té la major part del discurs memoritzat, complint aquesta idea del bon orador de Ciceró. Addicionalment, podríem argumentar que Martin Luther King també tenia la capacitat de respondre a les crítiques i defensar el seu discurs, però això no s'aprecia en aquest cas perquè no està debatent amb ningú en particular. Tanmateix, tenint en compte totes les amenaces que va haver de suportar el polític i doctor King, juntament amb crítiques de les altes esferes polítiques, podem afirmar que defensava sempre la seva postura fermament. De fet, ho va fer com estipulava Ciceró, posant fins i tot en risc la seva vida per defensar els ideals en els que creia i, inclús morint per aquests, com li havia passat a l'orador clàssic vint segles enrere.

El discurs que pronuncia Martin Luther King també és clarament un discurs polític, com el que havia pronunciat Obama anteriorment. El que m'agradaria destacar és la qualitat de la seva tècnica del *movere*, inclús més present que amb el cas d'Obama,

tenint una càrrega emotiva més gran que en el discurs anterior. En el discurs d'Obama ja es nota molt aquesta tècnica, però la qualitat amb la qual la fa servir Martin Luther King és difícil de qualificar. L'aplica d'una manera esplèndida, de manera que inclús sense haver estat en aquell moment ni haver viscut la realitat que van viure les persones afectades pel racisme a Amèrica, pots sentir el seu dolor i la seva esperança amb aquell discurs. Les seves paraules són tan ben triades i estructurades que fan possible que inclús sense conèixer la història americana es pugui percebre el patiment de les persones que sí que el van viure i les lluites que van haver de fer per aconseguir la igualtat i acabar amb el racisme institucional americà, especialment amb les polítiques de segregació.

Considero que la qualitat de la tècnica de *movere* de Martin Luther King no s'aprecia prou bé amb la simple lectura del seu discurs, sinó que es pot notar molt millor escoltant-lo, ja que aconsegueix emocionar fàcilment l'oient. També crec que commou pensar com el somni que Luther King no va poder veure durant la seva vida avui sigui per fi una realitat en el mateix país on el va imaginar, malgrat algunes mancances que ja he comentat. Crec que és fàcil d'entendre el perquè de la facilitat que té el discurs d'atraure els nostres sentiments i els dels oients que el van escoltar en el seu moment, ja que apel·la profundament a les emocions.

Considero que la seva facilitat per connectar amb ell deriva del fet de ser la veu de tot un poble cansat de les injustícies, cosa que va fer canviar d'opinió a molts dels seus oients encara no convençuts fins llavors. Avui en dia, crec que continua sent commovedor per dos motius. El primer: recordar tots els problemes i lluites pels que han hagut de passar diversos grups socials durant la història de la humanitat per poder tenir els mateixos drets. El segon, comprensible només si s'entén el primer: el seu discurs ens fa pensar en el que hem avançat com societat i com, finalment, el seu somni és una realitat. No m'acostumen a commoure els discursos dels polítics i pot ser un error en política, però en aquest cas s'ha de fer una excepció per admirar la bellesa del discurs de Martin Luther King Jr.

A part d'això, crec que és important també destacar l'estructura del discurs de Martin Luther King. Considero que la introducció que fa en el discurs serveix molt bé per captar l'atenció de l'espectador. Això encara es nota més quan es considera que

l'ofereix després que durant el dia hi hagués hagut diverses intervencions amb plantejaments molt diferents (dins del mateix moviment social) per reivindicar els drets de la comunitat negra i altres minories dins dels Estats Units. Tenint en compte el que havia transcorregut durant el dia i com la manifestació ja semblava que acabava quan Martin Luther King va pujar a l'escenari, destaca molt el que va assolir. No només va obtenir l'atenció del públic, sinó també tornar a agrupar la "Marxa sobre Washington" i va aconseguir que els manifestants recuperessin l'ànim i sentissin la importància de les seves accions.

El discurs de "I have a dream" és un dels més ben escrits de la història, amb una qualitat de paraules increïble i immillorable, juntament amb la interconnexió entre totes les parts del discurs i, especialment, la facilitat que tenia per commoure a tota la població americana del seu temps.

Entrant als conceptes que explica Ciceró en els cinc punts del discurs, considero que Martin Luther King compleix el concepte d'*inventio*⁴⁰ recollit a *De Oratore*, veient en altres parts de la seva vida com sabia argumentar perfectament i tenia unes idees molt clares que defensava sempre mitjançant la paraula. Es percep també llegint o mirant les entrevistes que va fer durant tota la seva vida, un grapat d'aquestes gravades, fet que ajuda bastant a entendre millor les seves idees i transmetre els sentiments que busca trobar en l'espectador. Recomano molt mirar algunes de les seves entrevistes, tant les de després com les d'abans d'aquest discurs, on es pot apreciar un altre cop la seva qualitat com a orador, la fermesa del seu caràcter i les idees que va defensar sempre des d'una edat molt jove.

Considero que la tècnica anomenada *dispositio*⁴¹ és igualment perceptible en el discurs, especialment en la connexió entre totes les seves parts. Té una molt bona estructura i aconsegueix que no es noti una diferència entre les parts del discurs, assolint una gran connexió entre tots els fragments, sense poder clarament distingir les seves diferents parts (almenys la primera vegada que el sents). Aquesta qualitat considero que és molt útil per tenir l'espectador completament atent a les teves paraules i Martin Luther King ho aconsegueix a la perfecció.

⁴⁰ Més informació en la pàgina 117 d'aquest treball.

⁴¹ Més informació en la pàgina 117 d'aquest treball.

El concepte d'*elocutio*⁴² que esmenta Ciceró també el compleix mitjançant un vocabulari comprensible, però que demostra un alt nivell cultural. Un exemple d'això es nota amb les evidents referències a Washington, Lincoln i els pares fundadors dels Estats Units, juntament amb la seva manera d'expressar-se en el discurs. També crec que aquesta idea ajuda a reflexionar una mica, veient com els oients que escoltaven a King podien entendre'l a ell i les idees que explicava al poble americà.

Com en el discurs anterior d'Obama, aquest és un discurs polític i d'estil *deliberum*⁴³, ja que el que busca fer King (i crec que ho aconsegueix) és influir els oients. Probablement és un dels conceptes que tenia més treballat, conjuntament amb l'habilitat del *movere*⁴⁴, com es pot notar no només en aquest discurs sinó també en entrevistes, moments de la seva vida i altres intervencions del polític americà, que estan molt treballades i s'aprecia la qualitat d'aquesta tècnica.

Ara, tractant més de l'estructura del discurs, considero que la primera part és un *exordium*⁴⁵ perfectament elaborat. La introducció que fa Luther King és excel·lent per representar de què anirà el discurs, recordant com es va eliminar l'esclavitud feia cent anys, juntament amb explicar que el "*negro*" encara no era una persona lliure, denunciant la situació que patia la població afroamericana. Considero que la feina de connectar amb els oients és impactant, amb una introducció emotiva i que capta fantàsticament l'atenció de l'espectador, fent servir ja des de l'inici la seva preparada tècnica del *movere*. De fet, l'acaba d'una manera excel·lent amb aquesta frase, demostrant com volien canviar la situació que estava patint la població negra als Estats Units:

In a sense we've come to our nation's capital to cash a check.

“En certa manera, hem vingut a la capital de la nostra nació per cobrar un xec.”

⁴² Més informació en la pàgina 117 d'aquest treball.

⁴³ Més informació en la pàgina 125 d'aquest treball.

⁴⁴ Més informació en la pàgina 127 d'aquest treball.

⁴⁵ Més informació en la pàgina 118 d'aquest treball.

En aquesta frase, el “xec” són els drets que encara no tenien ciutadans negres dins de diversos estats dels Estats Units, entrant en contradicció amb l'article 1 de la Declaració d'Independència.

També es podria considerar que aquesta frase serveix com a part inicial de la *narratio* que explica Ciceró, ja que després argumenta perquè el “negro” no té encara els drets que se'ls va concedir pels pares fundadors d'Amèrica i com aquest país encara ha de resoldre aquest problema. Tot i tenir en compte que és un discurs polític, hi ha una evident diferència entre aquest i altres discursos del mateix estil. El motiu és que està destinat a fer canviar l'opinió tant dels oients que no estiguessin inicialment compromesos amb la seva causa, com també de les altes esferes dels Estats Units d'Amèrica.

Per això, tot i ser un discurs polític, hi ha unes parts que s'assemblen molt a altres tipologies, i crec que podríem tenir en compte també que el gènere epídic⁴⁶, ja que Martin Luther King exposava aquesta situació al públic general dels Estats Units, especialment a les persones que originalment no estaven conscienciades amb els drets de les persones afroamericanes. De fet, està comprovat com el seu discurs va emocionar ciutadans que no eren originalment activistes dels drets dels afroamericans ni tampoc els hi interessava aquest moviment, però a qui les paraules pronunciades per Martin Luther King els van fer obrir els ulls.

Les següents parts del discurs explicades per Ciceró també es poden trobar en el pronunciat per Martin Luther King, veient com continua exposant la seva *confirmatio*⁴⁷ en el discurs explicant les penúries que passava la població negra dins dels Estats Units, les desigualtats que patien i el racisme que hi havia no només per part de la població, sinó que també el que estava institucionalitzat en alguns d'aquests estats. En escoltar el discurs volia destacar algunes de les frases que considero molt interessants no només per entendre la situació que passava la població afroamericana sinó també per entendre les idees de King. Un exemple seria la frase que pronuncia en mig del *confirmatio*, que és la següent:

⁴⁶ Més informació en la pàgina 124 d'aquest treball.

⁴⁷ Més informació en la pàgina 119 d'aquest treball.

But there is something that I must say to my people who stand on the warm threshold which leads into the palace of justice. In the process of gaining our rightful place, we must not be guilty of wrongful deeds. Let us not seek to satisfy our thirst for freedom by drinking from the cup of bitterness and hatred.

"Però hi ha alguna cosa que he de dir al meu poble que es troba al càlid llindar que condueix al palau de justícia. En el procés d'aconseguir el nostre lloc legítim, no hem de ser culpables de fets il·lícits. No busquem saciar la nostra set de llibertat bevent de la copa de l'amargor i l'odi."

Aquestes paraules que pronuncia en el discurs crec que són molt bones per exemplificar les idees pacifistes que tenia Martin Luther King respecte als moviments socials, i com reivindicava que amb la violència no s'arribaria a cap lloc. Va ser pacifista tota la seva vida i amb aquest discurs expressa a tothom que vulgui lluitar pels seus drets que no ho faci d'una manera violenta, fent servir una metàfora preciosa. De fet, Martin Luther King va defensar en multitud d'entrevistes que considerava que els objectius no justifiquen els mitjans, fet en el qual va insistir molt durant la seva carrera política.

Així mateix, vull també destacar la part final de la *peroratio*⁴⁸, amb una última frase molt emotiva i que aconsegueix que qualsevol persona (que tingui la més mínima empatia) noti el patiment que van aguantar no només Martin Luther King sinó també tota la població negra dins dels Estats Units. Aquesta última frase representa igualment l'esperança d'aquesta part de la població per un futur millor en el qual hi ha igualtat entre totes les races i ètnies. De fet, m'agrada pensar que estem finalment, en la gran majoria dels llocs d'Amèrica, en aquesta situació, tot i que encara queda camí per fer.

And when this happens, and when we allow freedom ring, when we let it ring from every village and every hamlet, from every state and every city, we will be able to speed up that day when all of God's children, Black men and white

⁴⁸ Més informació en la pàgina 119 d'aquest treball.

men, Jews and Gentiles, Protestants and Catholics, will be able to join hands and sing in the words of the old Negro spiritual: Free at last! Free at last! Thank God almighty, we are free at last!

"I quan això succeeixi, i quan permetem que soni la llibertat, quan ho deixem sonar des de cada poble i de cada llogaret, de cada estat i de cada ciutat, serem capaços d'accelerar aquell dia en què tots els fills de Déu, homes negres i blancs, jueus i gentils, protestants i catòlics, podran unir-se de la mà i cantar les paraules del vell negre espiritual: per fi lliures! Per fi lliures! Gràcies a Déu totpoderós, per fi som lliures!"

Sens dubte, aquesta part és la culminació de la *peroratio*. Crec que és un final magnífic per un gran discurs. Un final que demostra la qualitat que tenia Martin Luther King com a orador, i considero que aquesta esperança que ofereix en acabar el discurs serveix molt bé per motivar la població de què aquell futur és possible.

El discurs que pronuncia Martin Luther King el 28 d'agost de l'any 1963 és immillorable. No només aconsegueix els objectius d'animar uns manifestants cansats després d'estar tot el dia en una protesta, sinó que serveix per passar a la història amb un missatge que canviarà per sempre la lluita pels drets civils al seu país.

Per finalitzar aquesta anàlisi, estudiaré el discurs a partir dels 5 punts explicats per Ciceró en el llibre de *De Oratore*, com en el discurs anterior. Començaré amb el concepte d'*inventio*⁴⁹, el qual podem afirmar que compleix veient algunes de les entrevistes que li van fer a Martin Luther King. Recordo que aquest concepte fa referència a la capacitat de l'orador o d'un discurs de poder trobar bons arguments per defensar una idea. King compleix aquesta part essencial, ja que constantment defensa les seves reivindicacions mitjançant la Declaració d'Independència i la mateixa Constitució americana, en la que s'estipula que tots els homes són iguals, però demostrant com aquestes normes fonamentals no s'estaven complint, juntament amb altres evidències innegables.

⁴⁹ Més informació en la pàgina 117 d'aquest treball.

Seguidament, respecte al concepte de *dispositio*⁵⁰, el qual feia referència a l'estructura del discurs, també es compleix en els discursos de Martin Luther King i especialment en aquest. L'estructura no només està molt ben distribuïda, sinó que a més està perfectament entrelaçat entre si, proporcionant moltíssima fluïdesa i qualitat. També fa servir cada part d'una manera immaculada, aprofitant la introducció per enganxar molt bé a l'oient i sent el final del discurs perfecte per acabar d'una manera esperançadora i positiva, en comparació a la resta d'intervencions durant aquell dia. Únicament escoltant-lo es pot veure aquesta fluïdesa i facilitat de connectar les diferents parts, i com l'estructura està molt treballada.

El següent concepte és el d'*elocutio*⁵¹ el qual fa referència a l'"ornamentació" del discurs. Aquest concepte també el compleix Martin Luther King. El sentit principal és el de mostrar un discurs més elaborat i demostrar que hi ha cert nivell cultural per part de l'orador. Aquest concepte el compleix en el discurs i crec que hi ha un gran equilibri entre l'ornamentació i la comprensió del mateix, ja que l'*elocutio* és present durant tot el discurs, però de forma equilibrada, de manera que sigui també fàcilment comprensible.

Crec que també cal ressaltar com aquest *elocutio* per part de Martin Luther King es pot notar no per un gran ús de metàfores o recursos literaris sinó d'una manera més subtil, utilitzant vocabulari conegut però de manera sofisticada. Per aquest motiu, crec que fa servir un estil *genus modreatum*. Juntament amb això també es pot veure com compleix el principi de *memoria*, no només per com tenia el discurs majoritàriament memoritzat, sinó que també es pot veure amb la seva carrera personal i professional.

Finalment, respecte al concepte de l'*actio*⁵² no es pot aplicar gaire en aquest discurs, a causa de la seva posició en la tribuna des d'on va haver de pronunciar-lo, sense poder fer servir bé la comunicació no verbal. El màxim que es pot veure de

⁵⁰ Més informació en la pàgina 117 d'aquest treball.

⁵¹ Més informació en la pàgina 117 d'aquest treball.

⁵² Més informació en la pàgina 117 d'aquest treball.

comunicació no verbal en el discurs és la posada en escena de l'orador, especialment destacant la seva rectitud i fermesa. En el discurs no hi ha molt més llenguatge no verbal a part d'aquest, excepte algun moviment de cap o de mà de Martin Luther King, o les expressions facials i les reaccions del públic en escoltar les seves commovedores paraules.

Per concloure aquesta anàlisi, cal remarcar la importància d'aquesta manifestació i la denúncia de les injustícies que patien diversos grups en els Estats Units fins fa només 60 anys, amb la posterior aprovació de les reformes de "Civil Rights Act de 1964" juntament amb el "Voting Rights Act de 1965", impulsades gràcies a aquesta "Marxa sobre Washington" i, en especial, gràcies al discurs de Martin Luther King.

5. Conclusions

Considero que aquest treball ha servit per corroborar la meua hipòtesi inicial. És a dir, el Dret Romà i l'oratória clàssica mantenen la seva vigència en l'actualitat. Després de culminar la meua recerca i poder aportar l'opinió d'algunes persones qualificades i relacionades tant amb el Dret com amb l'Oratòria, crec que aquests dos conceptes continuen plenament vigents actualment. El professor de la UdG José Luis Linares explica en aquest mateix treball que el Dret Romà serveix per obtenir les bases del dret i el seu estudi ens ajuda a comprendre el món actual: *“Hi ha diverses idees relacionades amb Roma: la idea romana del testament, la idea romana del matrimoni, les relacions personals entre els conjugues, les relacions entre pares i fills, un contracte bàsic com seria el de la compravenda, etc. Tot això, naturalment, ha evolucionat i està evolucionant permanentment (...). En el Dret Romà hi ha força continuïtat en formes de resoldre problemes jurídics semblants o iguals a les de l'antiga Roma i coses en les quals, naturalment, hi ha una discontinuïtat, una ruptura. Per què? Doncs perquè ha canviat també la societat i la forma de pensar d'aquesta.”*

He pogut comprovar molts cops al llarg del treball aquesta vigència, principalment quan investigava les diferents lleis romanes, perquè es pot veure la seva continuïtat fins al dia d'avui. Destaquen especialment les lleis relacionades amb les herències, les quals pràcticament no han rebut cap modificació i l'estructura és idèntica a la que hi havia en temps de Roma. Tanmateix, en altres aspectes, com en el de la família, hi ha diferències evidents que han sorgit a mesura que avança el temps i es progressa en drets i llibertats, especialment per a les dones. En canvi, la presència del món romà continua present encara en altres elements com el concepte de la *patria potestas* i el manteniment d'unes estructures familiars heretades de Roma. El Dret Romà, per tant, ens ha deixat un llegat important, com també ho ha fet en molts altres aspectes la cultura romana, des de la llengua fins a aspectes materials com per exemple en arquitectura i obres públiques (les construccions dels ponts, aqüeductes, carreteres, models d'estructurar les ciutats o les clavegueres, que no tornarien al món occidental fins molt després de la caiguda de Roma).

Totes les bases del nostre dret actual i la major part dels sistemes judicials del món tenen les seves arrels dins del Dret Romà, la qual cosa indica la seva rellevància i justifica la hipòtesi inicial. Es constata la continuïtat amb el món romà de la manera com s'apliquen no només els conceptes bàsics i les institucions, sinó també les mateixes estructures i procediments a l'hora de fer un judici o un procés legal. Això és especialment notable en els judicis, molt similars a la manera com es feien a Roma a excepció d'alguna lleu diferència.

Aquest fet és sorprenent: malgrat el pas del temps, continuem tenint uns estàndards i unes maneres d'actuar en un procediment judicial que segueixen un patró pràcticament idèntic al que se seguia en temps de Roma. Per altra banda, altres procediments legals com la realització d'una denúncia o la institució del divorci, dos conceptes que semblen relativament recents, també segueixen un patró marcat i creat a Roma. Hi ha moltes similituds en la presentació d'una denúncia, però destaca la facilitat que hi havia per fer efectiu un divorci, amb un procés ràpid i sense complicacions per a la dona. Un procés que podria semblar molt modern, però que ja es practicava durant l'època romana.

Tanmateix, hi ha altres aspectes del dret en què és molt gran el distanciament del món romà amb l'actual gràcies a l'avenç en drets humans. El cas més evident és el de l'esclavitud, institució que afortunadament va ser erradicada, però també altres aspectes que han estat modificats amb el temps a mesura que les nostres cultures progressaven i evolucionaven, com és el cas del paper de la dona en la societat.

Per aquests motius, considero que no només hem estat hereus de la llengua del món romà, sinó que també hem heretat les seves estructures i normes socials, la seva arquitectura, els seus conceptes i idees de com organitzar una societat i un sistema polític, les idees de moralitat, retòrica i refinament de l'expressió oral i, especialment, tot el sistema de lleis i codis que formen el Dret Romà i que han estat la base de la gran majoria dels sistemes judicials del món.

Per tant, com a cloenda de l'estudi del Dret Romà, puc afirmar que continua sent extremadament útil per entendre les nostres civilitzacions i l'origen dels nostres sistemes legals, amb l'aplicació d'alguns dels seus conceptes fins avui en dia. Per

això, afirmo que el Dret Romà hauria de continuar sent part de la nostra formació com a ciutadans, perquè manté la seva vigència.

Quant a l'oratoría, i en concret als coneixements que ens transmet Ciceró en el seu llibre, considero que són extremadament propers als estàndards que segueixen els millors polítics de la història contemporània. Penso que els principis de *De Oratore* poden continuar aplicant-se avui, com es pot comprovar en alguns dels millors discursos de la nostra història recent, que segueixen els patrons establerts per Ciceró.

Els conceptes que relata Ciceró, doncs, continuen sent molt vàlids avui en dia i crec que són una bona manera d'estructurar, redactar i presentar un discurs. Per exemple, la majoria de les tècniques relacionades amb com s'ha de parlar en públic poden semblar fins i tot elementals a primera vista, però una vegada t'adones de la dificultat que suposa dur-les a terme, valoren realment la claredat d'un manual d'oratoría com el *De Oratore*. Ell explica reiteradament que el més important no és tenir present totes les qualitats o tècniques del discurs, sinó l'experiència pràctica. També ressalta que per esdevenir un bon orador una persona ha de practicar i analitzar els discursos pronunciats anteriorment per altres persones, convençut que només d'aquesta manera esdevindrà realment un gran orador.

També he trobat rellevant que hi hagi algunes tècniques o conceptes que han anat decaient amb el pas del temps des de Roma fins avui en dia. Per exemple, les diferències entre els estils de discursos o algunes tècniques les quals avui no són tan utilitzades, però crec que poden continuar sent útils parcialment. És el cas de, la *peroratio* que explica Ciceró, que era comuna en temps de Roma, però no es veu tan sovint avui en dia, principalment perquè els discursos ja no inclouen aquesta darrera part d'una manera tan extensa. Un altre exemple d'un dels conceptes que ha pràcticament desaparegut és la idea de l'*ethos*, que només s'aplica en casos de persones amb un prestigi molt important pels seus grans coneixements o la seva trajectòria professional.

Per tot plegat, crec que l'oratoría que descriu Ciceró continua present avui en dia, com he pogut comprovar amb l'anàlisi dels discursos estudiats. Els coneixements

explicats en el llibre *De Oratore* han estat aplicats per part de grans oradors dels últims temps, la qual cosa prova que les seves indicacions i pautes continuen sent molt útils per desenvolupar l'oratòria i un discurs.

En resum, considero que la present recerca ha donat resposta a les hipòtesis que em plantejava inicialment i, d'aquesta manera, puc afirmar que el Dret Romà i l'oratòria romana continuen preservant la seva vigència. Per aquest motiu, el seu coneixement i el seu estudi són importants per comprendre millor el món en el qual vivim, els seus orígens, les normes que ens regeixen, i per comunicar millor els nostres missatges en qualsevol situació.

6. Bibliografia, webgrafia i fonts d'informació.

Entrevista al Dr. José Luis Linares

En aquest apartat realitzaré la transcripció de l'entrevista a José Luis Linares. He dut a terme altres entrevistes en el transcurs d'aquest treball, amb persones relacionades amb el món de la jurisprudència l'oratoría, però, atesa la dimensió del treball, considero que aquesta ha estat la més rellevant.

Aquesta entrevista va ser realitzada a José Luis Linares Pineda, catedràtic universitari de la UdG especialitzat en Dret Romà. Considero que la seva entrevista és molt útil per comprendre la importància del Dret Romà i no només en el passat, sinó la gran influència que encara té avui en dia i la seva importància. Aquesta entrevista va ser feta el dia 10/7/2023 mitjançant una trucada telefònica amb l'aplicació de *zoom*. S'hi han fet lleugeres modificacions per facilitar-ne la comprensió.

He decidit transcriure una síntesi amb les preguntes més importants i interessants pel treball (fet complicat perquè considero que totes les seves aportacions són molt interessants per entendre el Dret Romà). Si voleu accedir a l'entrevista original, la podeu trobar en aquest enllaç:

https://drive.google.com/file/d/19h_vnFUp9JTPwWi7c24zardvRGM3FnJa/view?usp=sharing

- (JP) Considera que el dret romà serveix per obtenir una base de coneixements de dret?
- (JL) Doncs la resposta és: naturalment. Naturalment perquè sempre es diu que per molt que altres pobles de l'antiguitat tinguessin el que nosaltres anomenem dret, tinguessin normes jurídiques i lleis escrites (pensa en Grècia per exemple), la idea de la ciència del dret, la idea que per dictaminar per respondre sobre qüestions jurídiques valen uns coneixements especialitzats; en altres paraules la idea del jurista, una persona que s'hi dedica i que diu que de dret no hi pot opinar tothom no n'hi ha prou amb tenir sentit comú, amb una experiència de la vida (que ajuda). Si no que el dret és subjecte d'una reflexió científica per part d'alguns que saben de dret i són aquests els que quan es planteja un conflicte jurídic, per exemple comprovar si un testament és vàlid, per exemple, han de respondre amb tècnica amb el dret.

Sempre diem que la visió del dret com una matèria especialitzada, una matèria de què la ja no pot opinar tothom sense tenir-ne coneixements és una cosa que devem a Roma, on neix la figura del jurista tan i com la concebem no només en l'actualitat, sinó també durant l'edat mitjana, l'edat moderna... Són els creadors d'aquesta figura que acompanya al món occidental.

- (JP) Creu que entendre les institucions i lleis bàsiques romanes, com per exemple la llei de les XII taules, és important per persones que es vulguin dedicar al sector del dret?
- (JL) A veure... Conèixer el dret de Roma ja siguin les antigues XII taules o lleis posteriors t'ajuda a veure que en el món del dret existeixen els que se'n diuen institucions, com per exemple el matrimoni, la forma d'organitzar la vida en comú dels cònjuges, amb efectes personals o patrimonials o el que parlàvem abans del testament o la compravenda... Hi ha parcel·les de la realitat de les que n'hi ha varies relacionades amb Roma: la idea romana del testament, la idea romana del matrimoni, les relacions personals entre els cònjuges, les relacions entre pares i fills, un contracte bàsic com seria el de la compravenda, etc. Tot això naturalment ha evolucionat i està evolucionant

permanentment sigui que si la teva idea és estudiar dret veuràs dues coses: que respecte el dret romà hi ha força continuïtat en formes de resoldre problemes jurídics semblants o iguals a les de l'antiga Roma i coses en les quals, naturalment, hi ha una discontinuïtat, una ruptura. Per què? Doncs perquè ha canviat també la societat i la forma de pensar d'aquesta. En el dret de família, com veuràs, la idea relativament moderna de la igualtat jurídica dels cònjuges ha tirat per terra institucions tradicionals que establien una supremacia del marit dintre del matrimoni o una sèrie de prohibicions que estaven per exemple en el dret de família tradicional a Catalunya.

Hi ha una idea catalana, per exemple, de la separació de béns de la que probablement has sentit a parlar. Doncs aquesta idea s'enforteix dient: com que no volem que el matrimoni sigui motiu d'enriquiment d'un cònjuge a costa de l'altre, prohibim que fora del moment inicial en el qual hi ha el dot que aportava la dona i la donació nupcial que aportava la família del marit, excepte aquest moment inicial no es facin més donacions entre els cònjuges o les seves respectives famílies. Això tenia un sentit a la Catalunya rural, en el sentit de què la nova parella tenia un punt de partida econòmic format pel dot de la dona i la donació nupcial, tenint un patrimoni per poder començar a viure en parella, però tot això ha canviat profundament. Això es demostra perquè aquesta prohibició de donacions ja no existeix. Respecte al dret actual, si et dediques a estudiar dret et mostrarà les dues coses, la continuïtat i la discontinuïtat d'institucions per raons òbvies finalment hem anat avançant cap a un matrimoni paritari on no hi ha cap "cap de la casa" com és el concepte del pater familias, sinó que els cònjuges tenen igualtat, no se sostenen algunes de les institucions tradicionals romanes. Això no parlar d'un altre exemple més clar seria tot el factor de l'esclavitud dins del dret romà, ja que vivim en una societat que no tolera la idea que un home sigui propietat d'un altre. Aquest sector importantíssim del dret de Roma que és una societat esclavista ja no es podia mantenir en èpoques posteriors. O sigui, hi ha ruptura per canvi d'estructura social i al mateix temps hi ha continuïtat.

Les XII taules com segurament saps i sabràs millor més endavant, són una mena de compendi, de resum, del dret romà arcaic, del dret romà de la

primera època, de la Roma petita de la Roma que encara era un estat-ciutat. Doncs sí, els romans estaven orgullosos del seu passat, veient-hi en les XII taules a si mateixos i al seu dret. Però amb això no en tenien prou i les XII taules van evolucionar en la resta del dret romà.

- (JP) Creu vostè que la reforma de Caracal·la ha estat rellevant? Considera que va ser una bona reforma pel dret romà? Quins van ser els motius de la reforma?
- (JL) Bé, aquí saltem en el temps al 212 dC amb aquest emperador, Caracal·la, que és un emperador de les dinasties finals del principat i després vindrà la monarquia absoluta amb el vast imperi romà.

És una reforma molt important. Segurament les motivacions de l'emperador en fer aquest edicte concedint o imposant, com vulguis, la ciutadania romana als homes i dones lliures que no tenien la ciutadania romana segurament tenia una motivació fiscal. Es pagava un impost pel fet de ser ciutadà i, per tant, com més ciutadans hi hagués més recaptaria l'imperi, i per això hi ha un punt de partida econòmic per la reforma. Però, de retruc, es pot dir que el dret de Roma ja no regeix delimitadament el territori romà, perquè hi havia ciutats que no gaudeixen de la ciutadania, i en canvi hi ha un procés de territorialització de com en un estat modern en el qual tots estan subjectes a les lleis i no hi ha comunitats que tinguin un estatut separat, com a mínim en aspectes fonamentals, dels altres.

Podríem considerar que aquest edicte de l'emperador Caracal·la era una evolució natural: la població provincial estava accedint a la ciutadania d'una manera lenta i aquest procés el que fa és accelerar aquest procés amb la constitució Antoniniana el 212 dC, amb algunes excepcions, tots els homes lliures que no gaudissin de la ciutadania romana la tindrien i el dret romà seria un dret aplicable de manera territorial a totes les províncies per igual.

Dret Romà:

Webs:

Xènia Sánchez. LES DOTZE TAULES. El dret romà i el llatí en l'àmbit jurídic actual .

<https://blocs.xtec.cat/llatijuridic/2014/09/05/les-dotze-taules/>

Enciclopedia jurídica 2020.

<http://www.encyclopedia-juridica.com/d/status-civitatis/status-civitatis.htm>

Mallama E. *El Status Civitatis* (2018). Mindmo.

<https://www.mindomo.com/es/mindmap/el-status-civitatis-a98d0205f6ad44328dc524fbf4569c21>

Peiró, C. *Status libertatis status civitatis status familiae* (2020). Studocu. Universitat de València.

<https://www.studocu.com/es/document/universitat-de-valencia/derecho-romano/2-status-libertatis-status-civitatis-status-familiae/47536113>

Garcia J. *DERECHO ROMANO* (20 de septiembre de 2017).

<https://www.derechoromano.es/2017/09/sui-iuris-alieni-iuris-instituciones-justiniano.html>

G.Cruz, M. *Clasificación de las personas Alieni Iuris y Sui Iuris*. (18 d'octubre 2021). Perzi.

<https://prezi.com/p/kv2ydoct3t5d/clasificacion-de-las-personas-alieni-iuris-y-sui-iuris/>

Floris Margadant, G. *El punto de partida de la segunda vida: El corpus iuris civilis*.

<https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/2/553/6.pdf>

J. Romero Díaz, C. Monografías. *La familia romana*. Universidad FERMIN TORO.

<https://www.monografias.com/trabajos101/familia-romana/familia-romana>

La familia a Roma. BOE. Universidad de Vigo.

https://www.boe.es/biblioteca_juridica/anuarios_derecho/abrir_pdf.php?id=ANU-R-2021-30000100020

Villacís, C. *La familia romana* (28 de noviembre 2017). Academia Play.

<https://academiaplay.es/familia-romana/>

Fernández Baquero, M. *Definición jurídica de la familia en el Derecho Romano (legal definition of the family in Roman Law)*. Universidad de Granada.

<https://digibug.ugr.es/bitstream/handle/10481/24794/DEFINICI%D3N%20JUR%CDDICA%20DE%20LA%20FAMILIA%20EN%20EL%20DERECHO%20ROMANO.pdf?sequence=1>

Abel G.M. *Libertos romanos*. Història: National Geographic.

https://historia.nationalgeographic.com.es/a/libertos-romanos-vida-despues-esclavitud_17636

Cartwright, M. Traduït per Cardozo, A. *Esclavitud en el mundo romano* (1 de noviembre de 2013). World History Encyclopedia.

<http://trans/es/2-629/esclavitud-en-el-mundo-romano/>

García de Tiedra González, J. *Derecho Romano*. L'he mirat molts de cops durant el treball i en diferents àmbits. Per aquest motiu, no puc definir una data concreta.

<https://www.derechoromano.es/>

Los libertos y el patronato (entre altres). DerechoUNED.

<https://derechouned.com/libro/romano/los-libertos-y-el-patronato>

López Barja, P. *Manumisión y control de esclavos en la antigua Roma*. Universidad de Santiago de Compostela.

<http://www.scielo.org.ar/pdf/circe/v16n2/v16n2a03.pdf>

Galilea Calajo, J. *Relacion entre libertad y ciudadanía en Roma* (abril 2018).

Universidad Pontífica de ICAI ICADE COMILLAS MADRID: Facultad de derecho.

<https://repositorio.comillas.edu/rest/bitstreams/146321/retrieve>

CLASIFICACIÓN DE PERSONAS.

https://cicsa.uaslp.mx/bvirtual/antologia/antologias/Derecho_romano_I/2_parte.pdf

Torrent, A. *Sucesión testamentaria*. BOE. Universidad Complutense de Madrid
https://www.boe.es/biblioteca_juridica/anuarios_derecho/abrir_pdf.php?id=ANU-R-2021-80087900896

Castán, F. *Reflexiones sobre el origen de las sucesiones en roma. el testamentum calatis comitiis y su relación con la sucesión intestada*. Ridrom.
<https://reunido.uniovi.es/index.php/ridrom/article/view/18023>

Fecials. Tesauro: Historia antigua y mitología.
<https://www.tesaurohistoriaymitologia.com/es/48270-feciales>

Oyarce Yuzzelli, A. *VOX IURIS 13*. Universidad de San Martín de Porres: facultat de dret i ciència política.
https://www.congreso.gob.pe/Docs/comisiones2020/CE-Tribunal-Constitucional/files/postulantes/exp013/3.el_derecho_internacional_el_roma_el_ius_fetiale_vox_iuris_13_usmp_2005.pdf

Lázaro Guillamón, C. *El concepto romano de ciudadanía en algunas fuentes literarias y jurídicas: posible fundamentum iuris para una propuesta de ciudadanía europea*. BOE. Universitat Jaume I de Castellón.
https://www.boe.es/biblioteca_juridica/anuarios_derecho/abrir_pdf.php?id=ANU-R-2021-20022900238

Perez, P. *Caracalla, el gobernante que hizo romanos a todos los habitantes del imperio* (8 d'abril de 2023). Zenda.
<https://www.zendalibros.com/caracalla-el-gobernante-que-hizo-romanos-a-todos-los-habitantes-del-imperio/>

Principios generales del derecho. Significados.com.
<https://www.significados.com/principios-generales-del-derecho/>

Nuñez. J.M. *Principios Generales del Derecho*. Derecho Virtual. José María Nuñez
<https://derechovirtual.org/principios-generales-del-derecho/>

Editorial Etecé. *Principios generales del Derecho* (16 de juliol del 2021). Concepto.
<https://concepto.de/principios-generales-del-derecho/>

Esquerra, S. *Principios generales del Derecho* (31 de març de 2022). Abogacía.

<https://www.revistaabogacia.com/principios-generales-del-derecho/>

Moranchell, M. *Compendio de Derecho* (2017). Universidad Autònoma Metropolitana.

https://www.cua.uam.mx/pdfs/revistas_electronicas/libros-electronicos/2017/Compendio/CompendiodeDerechoInteractivo.pdf

Legis Acciones. Enciclopedia jurídica.

<http://www.encyclopedia-juridica.com/d/legis-acciones/legis-acciones.htm>

Fuentesca, P. *Las "Legis Acciones" como etapas del proceso romano*. BOE.

https://www.boe.es/biblioteca_juridica/anuarios_derecho/abrir_pdf.php?id=ANU-H-1964-10020900234

Banayas, C. *Las legis acciones según Ihering, el interés casacional según el tribunal supremo, y la justicia sólo para ricos* (2005). Boletín de la Facultad de Derecho.

<http://e-spacio.uned.es/fez/eserv/bibliuned:bfd-2005-27-a41dfdbc/pdf>

YouTube:

Derecho Romano. (28 d'agost de 2021). *Ley de las XII Tablas - Derecho romano*.

<https://www.youtube.com/watch?v=g1-mr0JwzoE&pp=ygUqbGEgbGV5IGRIIGxhcyAxMiB0YWJsYXNMGZGVsIGRIcmVjaG8gcm9tYW5v>

Treccia Podcasts. (30 d'octubre 2020). *La Historia de Roma 06 - Las Doce Tablas*

<https://www.youtube.com/watch?v=L5wiqJJI-tk>

Doctrina Iuris. (30 d'octubre 2020). *LEY DE LAS XII TABLAS - Contenido resumido - derecho romano*.

<https://www.youtube.com/watch?v=6cvsp3UcGVM>

Byron Velásquez (21 de setembre de. 2020) *Legis acciones*.

<https://www.youtube.com/watch?v=LTPiJ-FhMos>

Doctrina iuris. (21 d'abril de 2020) *Tutoría en vivo Procedimiento legis acciones (esquema)*.

<https://www.youtube.com/watch?v=dlSvR-dsg-s>

Doctrina iuris. (31 de juliol de 2021). *Procedimiento formulario - derecho romano - procedimientos*.

<https://www.youtube.com/watch?v=ZNKx7AqXeCg>

El Arte de Leer. (17 d'agost 2021). *CLASIFICACIONES DEL DERECHO (IUS) PARA LOS ROMANOS*.

<https://www.youtube.com/watch?v=WJNsLV1pEIE>

Byron Velásquez. *Conceptos fundamentales*.

https://www.youtube.com/watch?v=_8rXnzcQLkw

Jorge Arturo Acosta. (3 de juliol de 2017) Faveka. *Ius Gentium*.

https://www.youtube.com/watch?v=NGTGb2Tv_Nk&pp=ygULSXVzIElbnRpdW0%3D

Byron Velásquez (22 d'octubre de 2020) *La familia en Roma*.

https://www.youtube.com/watch?v=lx6B-4k_Yjl

Lege Reus. (2 de març de 2021) *DERECHO ROMANO / tema 10 "El Parentesco"*.

<https://www.youtube.com/watch?v=UfuOy7AQmrg>

Darío Sánchez Vendramini. (19 de maig 2020) *Instituciones romanas I: familia y gens*. <https://www.youtube.com/watch?v=bC1YO7H0YKU>

Esclavos contra roma - Primera Guerra Servil. Extret el canal Forgotten Heroes.

<https://www.youtube.com/watch?v=43spSEIz5Do>

Historiae. (12 de diciembre de 2021) *La esclavitud en la antigua Roma: la vida diaria de los esclavos.*

<https://www.youtube.com/watch?v=8MD2jqIaYFc>

CLASE DE DERECHO. (20 de marzo 2020) *DERECHO ROMANO: TUTELA Y CURATELA.*

<https://www.youtube.com/watch?v=gWpkXXs18DE>

LEGE REUS. (16 de marzo 2021). *DERECHO ROMANO / tema 12 "El Matrimonio".*

<https://www.youtube.com/watch?v=7E9qEgYbqyQ>

Doctrina Iuris. *MATRIMONIO ROMANO - Esponsales, cum manu, sine manu - DERECHO ROMANO.*

https://www.youtube.com/watch?v=A_LfjQOCTBM

Edicte de Caracalla:

BBC News Mundo. (13 febrero 2021). *Edicto de Caracalla: cómo fue la mayor concesión de ciudadanía en la historia y qué lecciones nos dejó*

<https://www.bbc.com/mundo/noticias-56044309>

La Nación. (16 de febrero de 2021) *Edicto de Caracalla: "De un plumazo, 30 millones de personas obtuvieron la ciudadanía romana".*

<https://www.lanacion.com.ar/el-mundo/edicto-de-caracalla-les-otorgo-la-ciudadania-a-30-millones-de-personas-nid13022021/>

Francis Figueroa. (2021). *CARACALLA Y LA CONSTITUTIO ANTONINIANA.* Academia.

https://www.academia.edu/45673711/CARACALLA_Y_LA_CONSTITUTIO_ANTI_NIANA

Youtube:

Raizes de Europa. (29 de desembre de 2020). *Caracalla. Luces y sombras del emperador que extendió la ciudadanía romana*. Eva Tobalina.

<https://www.youtube.com/watch?v=goPa-zcHwaw>

Oratòria:

Generalitat de Catalunya: Departament d'educació. *L'oratòria/Ciceró IOC-Batxillerat*.

<https://educaciodigital.cat/ioc-batx/moodle/mod/book/view.php?id=1018&chapterid=646>

IES Ramon y Cajal. *La oratoria romana*.

https://www.ies-ramonycajal.com/files/Literatura%20latina%20PAEG/LA_ORATORIA_ROMANA_PAEG.pdf

Webs:

I.E.S. Nueve Valles, 2º de Bachillerato. Departamento de Latín: Literatura Latina. Tema 5. *La oratoria en Roma: Cicerón*.

<http://boj.pntic.mec.es/~frug0000/segundodebachiller/Literatura%20Latina/Tema%205%20Ciceron.pdf>

Fantham, E. Oxford. *The Roman World of Cicero's De Oratore*. Oxford.

https://caio.ueberalles.net/the_roman_world_of_ciceros_de_oratore.pdf#%5B%7B%22num%22%3A78%2C%22gen%22%3A0%7D%2C%7B%22name%22%3A%22XYZ%22%7D%2C-111%2C576%2C1%5D

Miguel Baños, J. (25 de junio de 2018). *Cicerón, el asesinato del último defensor de la república romana*. - *Historia National Geographic*.

https://historia.nationalgeographic.com.es/a/ciceron-asesinato-ultimo-defensor-republica-roma_12774

Menéndez Pelayo, M *Marco Tulio Cicerón: El orador (a Marco Bruto)*.

[https://historicodigital.com/download/Ciceron%20Marco%20Tulio%20-%20El%20Orador%20-%20A%20Marco%20Bruto%20\(bilingue\).pdf](https://historicodigital.com/download/Ciceron%20Marco%20Tulio%20-%20El%20Orador%20-%20A%20Marco%20Bruto%20(bilingue).pdf)

M. TVLLI CICERONIS BRVTVS. The latin library. (en llatí)

<http://www.thelatinlibrary.com/cicero/brut.shtml>

E. N . P. MOOR, M. A. *De oratore Book 1*. Forgotten Books (english)

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiD3NyK-8L_AhXiTKQEHVIAIUoQFnoECA8QAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.forgottenbooks.com%2Fen%2Fdownload%2FDe_Oratore_v1_1000596325.pdf&usg=AOvVaw1ngxrFt93zdzE89YxpK_PP

Charles Duke Yonge. *Cicero: First Speech against Catiline*.

<https://www.sjsu.edu/people/cynthia.rostankowski/courses/HUM1AF14/s3/Lecture-26-Cicero-and-Caesar-Reading.pdf>

Cicero: De Oratore. Attalus.

<http://attalus.org/info/deoratore.html>

Nélica Iglesias. *Construcción de la imagen del adversario: Marco Antonio en las Filípicas de Cicerón*. Universidad Nacional del Sur. - H. Nora del Río.

http://bibliotecadigital.uns.edu.ar/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1668-74262003001100118

Quetglas, J. catedrático de la Universidad de Barcelona. Traducción de Bautista Calvo, J. *Marco Tulio Cicerón FILÍPICAS*.

<https://www.hermanosdearmas.es/wp-content/uploads/2017/12/Ciceron-Filipicas.pdf>

The latin library. M. TVLLI CICERONIS ORATIONES IN VERREM.

<https://www.thelatinlibrary.com/cicero/ver.shtml>

Marco Tulio Cicerón - In Verres (Contra Verres). Filosofia Apuntes.

<https://filosofiapuntes.blogspot.com/2016/02/marco-tulio-ciceron-in-verres-contra.htm>
l

Jury, J. *Cicero's de Oratore from Antiquity to the Advent of Print*. Georgia State University.

https://scholarworks.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1072&context=history_diss

Bona F. *Das Ideal der Rhetorik bei Cicero und das "ius civile in artem redigere"*.

<https://repositorio.unican.es/xmlui/bitstream/handle/10902/6413/Cuena+2009.pdf?sequence=1>

Mindt, N. *"Haben wir Deutsche Ciceronen?" Zur Rolle von Übersetzungen der Reden Ciceros für die deutsche Rhetorik* - Academia.

https://www.academia.edu/19707232/Haben_wir_Deutsche_Ciceronen_Zur_Rolle_von_%C3%9Cbersetzungen_der_Reden_Ciceros_f%C3%BCr_die_deutsche_Rhetorik

10 правил Цицерона - дилетант (diletant)

<https://diletant.media/articles/45294928/>

Llibres:

Introducció, traducció i notes de Carbonell Manils, J. (1997). *Marc Tul·li Ciceró: Les catilinàries*. Esparver Clàssic. Edicions de la Magrana.

Traducción e introducción: Sánchez Salor, E. (1991) *Cicerón: El Orador*. Alianza editorial. Quinta edición 2023.

Traducció i edició a cura de Mayer, M. (2002). *Marc Tul·li Ciceró: El somni d'escipió l'amistat*. Edicions 62.

Miquel, J. (1990) *Historia del derecho romano*. BEN - VIC. Segunda edición: 1995.

Youtube:

Filosofía Apuntes. (11 de set. 2020) *Marco Tulio Cicerón - Catilnarias*.

<https://www.youtube.com/watch?v=bgqi1sUs2O4>.

ibamendes. (29 de juliol de 2022). *Clássicos em espanhol: "Catilnarias" (Audiolibro), de Marcus Tullius Cicero*.

<https://www.youtube.com/watch?v=OTnG6mZP7ig>

Forgotten Heroes. (14 de març de 2021) *Catilina: El Romano que casi acaba con la República Romana*.

<https://www.youtube.com/watch?v=kgrpN0oCWII&t=357s>

Discursos:

Obama:

CNN. (7 de novembre de 2012) *Raw Video: Barack Obama's 2008 acceptance speech*.

<https://www.youtube.com/watch?v=LEo7IzfpdCU>

(05 de novembre de 2008) *Barack Obama's victory speech: Full*. Wayback machine

<https://web.archive.org/web/20090210192744/http://www.telegraph.co.uk/news/world-news/northamerica/usa/barackobama/3383581/Barack-Obamas-victory-speech-Full-text.html>

Dret privat romà:

Llibres:

García Garrido, M. (1985). Derecho privado romano. I instituciones. DYKINSON. Tercera edició.

García Garrido, M. (1985). Derecho privado romano. II casos y decisiones jurisprudenciales. DYKINSON. Tercera edició.

Atles històric interactiu:

<http://geacron.com/home-es/?lang=es>. Consultat varies vegades durant el treball, però principalment al mes de març del 2022.

Examen de selectivitat:

Examen en el qual es troba aquesta frase i la seva correcció. Va ser visitat el dia.

7/3/2023

https://examens.cat/wp-content/uploads/2022/03/pau_Llati_2021_Juny_Enunciat.pdf

https://examens.cat/wp-content/uploads/2022/03/pau_Llati_2021_Juny_Solucio.pdf

Entre molts altres...

Addenda

Romana verba

Tot seguit, per ordre alfabètic, ofereixo una petita relació de la terminologia específica del món romà, el Dret i l'oratoria:

Antoni. Personatge del llibre de *De Oratore*, no confondre amb Marc Antoni

Aval. Un aval és un contracte pel qual una persona física o jurídica garanteix o assegura el compliment d'obligacions, assumint el pagament un deute d'una altra persona si no ho fa.

Cèsar. Personatge del llibre de *De Oratore*, no confondre amb Cèsar.

Comicis. Assemblees on es reunien els ciutadans romans amb dret a votar i decidien alguna qüestió. Podia variar des de votar lleis o votar si anaven a la guerra o no.

Cursus honorum. Conjunt de càrrecs polítics dins de Roma. És l'equivalent a la carrera política de l'època romana, però amb uns càrrecs molt més estructurats i esglaonats.

Emperador Justinià. Emperador romà de l'Imperi Romà d'Orient des de l'any 527 fins a l'any de la seva mort l'any 565. Molt conegut per intentar reconstruir l'Imperi Romà, reconquerint gran territori perdut als bàrbars juntament amb fer reformes legals per tot el seu imperi, juntament amb recopilacions del dret romà antic per tal de preservar-lo.

Escola de Glosadors. Escola de jurisprudència de Bolonya.

Espàrtac. Esclau que es va rebel·lar en contra dels seus amos i va instigar una revolució d'esclaus dins de la república romana, un fet que va ser molt devastador per la república. Aquesta guerra va durar tres anys i es va estendre per tot el territori de la república, a mesura que diferents esclaus s'alliberaven i unien a les files d'Espàrtac. Finalment, va morir en combat, morint amb ell també aquesta revolució dels esclaus en contra de la societat romana.

Famílies patrícies. Famílies que eren considerades les fundadores de la ciutat de Roma, considerades les més importants, i que eren molt més riques que la gran majoria de ciutadans romans.

Ius Civile. Conjunt de normes i lleis que s'aplicaven i regulaven als que tenien la ciutadania romana. Aquest és explicat amb més detall en la pàgina 28.

La llei de les XII taules. La llei de les XII taules és una recopilació de normes i lleis romanes que van establir-se després de la davallada de la monarquia romana.

Llengua franca. Principal llengua que es fa servir en un país o un territori. Un exemple seria com als Estats Units no hi ha cap llengua oficial, però la llengua franca és l'anglès.

Luci Licini Cras. Magistrat jurista i orador romà durant l'etapa republicana el qual va néixer l'any 140 aC i va morir l'any 91 aC, el qual va estudiar el cursus honorum i va esdevenir cònsol romà l'any 95 aC i provenia d'un origen plebeu.

Marc Antoni l'Orador. Magistrat romà durant l'etapa republicana que va néixer l'any 143 aC i va morir l'any 87 aC. Va pujar per l'escala del cursus honorum i va acabar esdevenint cònsol romà en dues ocasions, l'any 99 aC i l'any 97 aC. Important no confondre amb el Marc Antoni, general de Cèsar.

Mestres grecs. Després de la victòria romana sobre Grècia, es van popularitzar els esclaus grecs que fossin professors, per donar una bona educació als seus fills. Aquests estaven molt ben considerats a Roma i si el professor grec era conegut i bo en la seva feina podia valdre molts més diners que una casa a Roma i veritables fortunes

Municipia optimo iure. Municipis amb un cert grau d'autonomia dins de Roma que se'ls hi havia concedit la ciutadania romana. Acostumaven a haver estat fermes aliats de Roma i estaven completament integrats a la jurisprudència i societat romana, considerant-se una expansió de la ciutat i dels valors romans. Roma els hi tenia un gran respecte.

Persones prodigi. En el dret romà, una persona prodigi era una persona que malgasta les seves propietats o patrimoni personal o familiar, i es considera incapaç administrar els seus béns d'una manera lògica i pel seu benestar personal i familiar.

Pragmatisme. La idea de preferència per les coses pràctiques.

Primera Guerra Púnica. Conflicte entre Roma i Cartago des de l'any 264 aC fins al 241 aC sobre la sobirania de les illes del Mediterrani i la superioritat naval d'aquest mar. Aquesta primera guerra púnica va veure combat per la Illa de Sicília Còrsega i altres territoris del Mediterrani. Hi hauria 3 guerres púniques, sent la segona la més brutal i sent combatuda per Hispània, Galià i la península itàlica juntament amb l'actual Tunísia. La tercera va acabar amb la destrossa total de la ciutat de Cartago i marcant la superioritat de la civilització romana sobre els seus competidors. Tots aquests conflictes els va guanyar Roma.

Tribú de la plebs. Magistratura romana que es dedicava a reivindicar els drets de la població plebea, magistratura que permetia tenir dret a veto contra les lleis o mocions que aprovés el Senat, obligant a fer que es replantegés i tornes a votar la llei o moció en concret.